Taksa plaćena u gotovom

Broj 20 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXVI 9-10 1939

Poštovanim čitaocima

Po drugi put — kao što sam već jednom bio učinio — usuđujem se govoriti Vam ovdje lično, u obliku pisma, a ne u ime bezličnog »uredništva«. Potpuno sam svijestan da sam kao urednik samo mandatar »Kola Hrvatskih Književnika«, a ne vlasnik ili neki isključivi vladar lista, no u ovom slučaju, baš u ovom godištu, tok je lista bio usko vezan o moj lični položaj. Radi preopterećenosti moje, a poslije radi bolesti i oporavka, ovo je godište započelo izlaziti tek u rujnu ove godine i eto, s pomoću Božjom, za nepunih pet mjeseci, nadoknađen je zaostatak u cjelini. Istina, prvi su brojevi složeni u trobrojeve, ali kako je u isto vrijeme i u najvećim časopisima inozemstva nastala štednja, to je kod nas još više opravdana ova samoobrana lista protiv sve težeg ekonomskog položaja. Kada zbrojite čitav opseg ovoga godišta, moći ćete uglaviti da ono obuhvata punih osamnaest štampanih araka, a u ovom formatu i u ovoj punini ne ćete uopće u Hrvatskoj dobiti tolike knjige za stotinu dinara. Treba pri tom uzeti u obzir, da je, susretljivošću uprave tiskare, slog »Hrvatske Prosvjete« tako širok i gust, te je prostor iskorišćen do posljednje mogućnosti, a da je ipak pri tom očuvan estetski skladni i ukusni oblik lista.

Prilikom primopredaje uprave imao sam prilike da, po prvi put iza toliko godina, razgledam popis pretplatnika, kao što sam redovno činio dok je uprava bila u rukama moga pokojnoga oca. S radošću sam ustanovio, da Vas većinu poznajem lično kao svoje dobre drugove i prijatelje, znance ili bivše đake, a druge znam po imenu ali točno kao suradnike, drugih opet ne poznam lično, ali se toliko puta dogodi da mi pristupe na ulici ili drugdje s riječima: »Ja Vas poznam dobro, samo Vi mene ne znate«. Sve je to neobično utješljivo i značajno za značenje »Hrvatske Prosvjete« s obzirom na njezinu kulturnu misiju, jer časopis treba da stvara zajednicu ljudi koji se slažu i razumiju u radu za zajedničke ideale. Ali taj se krug, unatoč tome, ili upravo baš zato, može i dalje proširiti. Ako ste Vi, sadanji pretplatnici i prijatelji lista, njemu zato tako vjerni što bitno osjećate potrebu svoje unutarnjosti, svoga duševnog obzora, u zajednici s listom i njegovim suradnicima, onda nesumnjivo osjećate potrebu, da taj učinak lista prenesete i na širi krug svojih prijatelja i znanaca. A ekonomske prilike lista i te kako su potrebne takve Vaše potpore. Mogla bi se povisiti pretplata, bez bojazni da će veći dio pretplatnika otpasti, jer su oni već odavna listu vjerni; ali ja dobro znam, kakav je Vaš materijalni položaj, a osim toga znam i to kako ima toliko i toliko ljudi u boljim prilikama koje bi dobra riječ u zgodan čas predobila za to, da držanjem lista omoguće održanje sadanje pretplate. Jer ipak je najžalosnije kada se list mora odreći onih svojih pretplatnika koji su i dosad morali preganati, da ga uzmognu držati, ali veću pretplatu ne bi mogli namaknuti. A to su baš nerijetko oni koji se sadržinom lista najjače koriste. Stoga je ovo posljednji pokušaj da se povećanjem broja pretplatnika predusretne ili povišenju pretplate, ili katastrofalnoj ekonomskoj krizi lista; pa Vas molim svakog pojedince, da tu činjenicu uzmete najozbiljnije. Kada sam se u teškoj bolesti borio sa smrću, mnogo i mnogo ih je bilo koji su mi sa svih strana tako toplo izra-

(Svršetak na 3-ćoj strani omota).

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXVI. ZAGREB, PROSINAC 1939. BROJ 9-10

VLAD. NAZOR

PET SONETA

JASLE I KRIŽ

Uz vonju od smreke, od smilja i od žalve
Novih te vrela prati grgolj. — *Ave!*
Sa granâ ptice, šturčići iz trave
Glasove slažu u sklad jedan. — *Salve!*

Dok ideš laka, tiha i bezgrješna,
Sjaj sunca usúsret tebi titra i zveči;
Nad glavom tvojom povija se trešnja
U cvatu, a lier do liera uz stazu kleči.

O vjerenice Duha, koju radost
Javljaš, da hod se tvoj grmečku blîžâ
Što pruće mu kô jasle u spletu ruža?

O majko Božja, koju bol i žalost
Slutiš, kad, stojeć, obje ruke pružaš,
Pa sjen ti tanka gradi oblik križa?

NAŠ HRIST

Sve niti svojih nagona i htienja
Okolo Boga-Čovjeka smo spleli;
Zarobismo ga i lik njegov sveli
Na simbol sitnog ljudskog nam trpljenja

Mi, kojim Kob je dala, s mnogo bola,
Prolaznost bube na travi, u vodi puljka,
Od Boga tog smo napravili idola,
Od čovjeka smo stvorili čovuljka.

Ne digosmo se k njemu; spustismo ga
U kal i blato mračnog dola svoga
Mučeć ga željam sebičnim i ludim.

Cjelivamo ga i slavimo — a za Janje
Rieč svaka nam je Petrovo odricanje,
I svaki cjelov naš je cjelov Judin.

Na Trsatu, 1927.

UNIŠTENJE

Na dvoru, Zemlji, dahtanje se pansko
Stišava uz pjev sutonskih slavuja;
U crkvi, mrakom, razliježe se i buja
Pojanje muklo i teško, gregor'jansko.

Fratri, na koru, mirni i nevidljivi,
Pjevaju psalme gnjeva i bola. — Ječe
Utrobe i grla, gvozden-trube zveče,
I k Zadnjem Sudu hrle Mrtvi i Živi.

Koji to Sampson trese stupovima
I vrata ruši Paklu i Nebesima?
Tko, silan, ide kroz lom stvarî i sjenâ?

Ja padam nice, s čelom na skaline;
A, puna straha i čežnje i miline,
Mre duša moja, u prah satrvena.

PROSJAK

Otkud je došô i kamo ide? — Luta
Kroz vjekove ta ruka koja prosi.
Ja mogu kamen maknut s njegva puta,
Nikako Kob u sebi što je nosi.

Što znači biti jak? slab? prezren? slavan?
I on je treptav plamen u Božjem žaru,
A kô tip ljudski vječan je i ravan
I Heroju i Mudràcu i Vladaru.

Hljeb što ga prima dar je što ga dava.
Iz njega nešto, i njemu nepoznato,
Nudi nam što nam nije bilo dato

A vriedi više no moć, znanje i slava;
Pa, mišlju, stiskam i k usnama nosim
Tu ruku od koje i ja darak prosim.

MOJ ŽIVOT

Moj život nije ni san ni ekstaza.
Znam opornost Mater'je, i krutost Zbilje,
I trpkost soli što mi hrane žilje,
I sve što leži preko ljudskih staza.

Što i siv dan nam donosi, ja primih;
Čuvah se laži i najljepših mamâ;
Ma i koliko ovijala me tama,
Zvijezdu nikad s neba svog ne snimih.

Svom krugu sveđ sam znao vjeran biti.
A sve te moje legende i miti,
Te priče i bajke, krv su iz mojih žila

I zemlje moje sok: — bez štakâ i krilâ
Bos hodam trnjem, krišom, preko gaza...
Moj život nije ni san ni ekstaza.

SIDA KOŠUTIĆ:

UMORNE RUKE

Njihov je govor šutnja
Ko govor požutjela lista
Na kojemu smrt zlatna blista.

Njihov je izgled tajna
Ko lice izmorena roba
Što čezne jedno sretno doba.

Noć je kraljevstvo trudnih.
Tad sablasno pitaju rijeke:
A čemu nam tolike muke?

TEŠKA PJESMA

Moja Vam se pjesma ne mili,
Pa nemate krivo;
Ponekad je uspon i ponor
Svega što je živo.

S vrhunca se crne dubljine,
Ko noć im je tama;
Mjesta je tek za dvije stope,
A duša je sama.

Poezija tka mrtvački plašt
Pa me njime grije...
Tada mi valja sići u noć,
Sići što prije.

Oprostite, pjesma je teška...
Akord mukle noći;
Darujte joj suzu spoznanja
I ona će proći.

STIPO BEŠLIN

MALO SRCE PRED JASLICAMA

Dragi Bože, kako su Tvoje jaslice sjale
kroz šumor snijega i jasno bijele humove!
Onda su veličanstveno nad štalom ptice pjevale,
prenuvši iz sna tmurnog nepregledne drumove.

Dragi Bože, kako je Tvoje srce sitno
ljubilo volu dobre oči plamene!
Još i sada je pokrito bjelinom polje žitno,
ko zvijezda kad je silna gorila na nebu za mene.

Dragi Bože, kako su Tvoje biser usne
drhtale tužne, ko pred ubodom sulice!
Dođi opet tajanstveno, čim sipka tama se zgusne,
i s pahuljama prospi blagoslov svoj niz ulice.

BRANKO KLARIĆ

IZ ZBIRKE »SKLOPLJENIH RUKU«

STRAH NOĆI

Dijete doziva majku u noći,
Dijete se boji u samoći
I plače od svoga izgubljenog glasa,
A zvjezdano polje
U žute klasove klasa.

U časove ove mene hvata jeza
Dok miču se tiho ruke noćnih breza.

Mjesečina s neba sive utvare njiše
I one sipe kao paučinaste kiše.

Zaplašene riječi teku u spirale tmina.
Plašim se svog glasa
U moru tišina.

Sve se je sleglo u sablasnoj sjeni,
Bože moj, pristupi k meni,
Posve blizu k meni.

SMISAO STVARI

Tužno je došla Nedjelja Gluha
Noseći boje žalobnog ruha.
Ona je uvijek bila bez grijeha,
A nikad nije vidjela cvjetove smijeha.

Svjetiljke koje su drugima svijetile
Nestale su jednom

Kad nisu ni primijetile.
Neki su pisali crvene retke
Za tuđe Velike Petke.

Zašto su zastrti tragovi dječjih koraka
I dan se javio u sjeni oblaka?
A djeca su bila bijela
Kao sjenke Raspela.
I djeca su voljela dan
Kao djevičanski lan.

Kad digne Nedjelja Gluha
Žalobne boje ruha,
Tad će bijeli oltari
Otkriti smisao stvari.

USPOMENA

Žuto gasne jesen u ružinu cvijetu
Ko svjetiljka mrtva sa ulice kasne.
Pokaže se radost i prođe u letu
I sa zvijezdom rujna već polako gasne.

I sve što je život imao i dao
Sve je bilo kraće od jednoga dana.
Cvijet se je rodio, jedno jutro cvao
I u podne umro od krvavih rana.

O jeseni moja, eto, sve mi struni
I ponesi sobom u krajeve južne,
Ostavi mi samo u crvenoj kruni
Slike jedne duše dobre, ali tužne.

IZ ZBIRKE »DAROVI VJEČNOSTI«

DVA OKA ŠTO SVIJETE

Ne ću tada više gledat ni u koga.
Usnut ću ko mrtvo ptiče u travi
Sa ljubavi malo za svog dobrog Boga
I sa cvijetom jednim što se blijedo plavi.

I nikoga, nikog pogledati ne ću,
One suzne oči što nada mnom kruže.
Ispustit ću tiho kandelorsku svijeću
I umrijeti poput jesenkinje ruže.

Bože, čije oči svako srce paze,
Pošlji mi ususret dva oka što svijete
Za bjelinu žarku moje zadnje staze,
Dva nevina oka kakva ima dijete.

PLAVO JEZERO

Masiv rutavih oblaka
S jezerom od neba plava.

Zaruba od bijelih traka.

Oblaci očiju modrih
Plove preko glava
Nestašnih dječaka.

SRCE I SVIJETLO

Srce je talas srebrni što grebene bije,
Ono kuca svu noć razbijajuć grudi.
O, zašto, zašto srce u beskrajnost žudi?
Srce je zastava jutra što se u svemir vije.

Srce je školjka zlatna na dnu jezerskih tmina
Nad kojima putuje mjesec (bolesno sunce noći).
Ono bi uzaludno htjelo na kraj svijeta poći,
Živjeti u krilu pustinjskih tišina.

Glas srca je bolan (jauk bolnica vrh šuma).
Ono se slomi u trzaju za svijetlim širinama.
Srce je nemoćno u borbi s bezbrižnošću uma
Plačući za danom u srebrnim visinama.

Srce je siroče malo što ludo plače kraj mora
I traži okom stupove mrtvih svjetionika.
Njega rastuže glasovi s jutarnjih zvonika.
Psalam umiranja tihog u osvitu zora.

SIGRID UNDSET

SAGA O VILMUNDU VIDUTANU I NJEGOVIM DRUGOVIMA

I

Visivald, kralj Gardskog kraljevstva, imao je sina koji se zvao Hjardolini; otac mu je u svojoj mladosti bio velik borac i učio svoga sina igrama oružjem i tjelesnim vježbama; majka ga je uputila u vještinu čitanja iz knjige. Kad bi dječak upitao gdje može da bude takvih ratnika o kakvima kazuju Sage (junačke priče), rekli bi roditelji da su ti ljudi sasvim izumrli u svijetu, te da su preostali samo troli (smiješni nakazni patuljci) i vile. Vilmund bi čuvao govedo svog oca u divljoj šumi, lovio bi zvjerinje i ptice; tako je prošlo vrijeme, dok nije navršio dvadesetu.

Visivald, kralj Gordskog kraljevstva, imao je sina koji se zvao Hjarrandi, i dvije kćeri, Soley i Gullbraa. Nekoga ljeta kad je Hjarrandi bio na bojnom pohodu, dođe Berserker (div) Ulf All-ilt i zatraži Soley za ženu. Niko se ne usudi boriti s Berserkerom. Samo rob Koll Kroppinbak ponudi se da će ubiti Ulfa All-ilta, ako mu Soley pokloni svoju ljubav. Na to pristane Soley, ali njena dadilja učini te ona zamijeni svoj lik s robinjom Oskebuskom; Koll ubije Berserkera dok je spavao, i bude nagrađen, tako da su zadovoljni i on i Oskebuska. Ali kad Hjarrandi dođe kući i sazna da je rob ponizio njegovu sestru, razgnjevi se radi toga toliko te Kell i Oskebuska moradoše pobjeći u šumu. Tada se oni pretvore u divlje vepre i svinje te stanu pustošiti na daleko i široko šumu u kojoj su boravili. Druga sestra, Gullbraa, smjesti Hjarrandija u utvrđen grad i objavi da je on sigurna smrt za svakoga tko se približi na dohvat gradu.

A Soley čuva u liku robinje govedo svoga oca u šumi i poprimi svoj pravi lik samo onda, kad se namjeri u šumi na dadilju. Jednoga dana, kad je Vilmund pošao u potragu za kozom Lykke, namjeri se u šumi uz potok na zlatnu cipelu, pođe za tragom do vratiju u brijegu, vidi Soley i čuje njezin razgovor s dadiljom.

Kad Vilmund drugi put pođe u potragu za kozom, dođe do Gullbraa u kuli i morade se boriti s Hjarrandijem. Otad postanu oni prijatelji i pobrate se; on dobi ime Vilmund Vidutan (Vidutan, izdaleka) jer je bio

odrasao izvan ljudske vreve. Vilmund i Hjarrandi izvedu velika djela, ubiju Kolla i Oskebusku u liku veprova, potuku se sa sinom kralja iz Galicije[1]), Goldfreyem, no poslije se s njim sprijatelje, Vilmund povrati Soleyji njezin dobar glas i čast, dobije za ženu nju i vojvodstvo u Aldeigjaburgu, kako kazuje Saga o njemu. — Ona je tako duga, da je Sira[2]) Herleik Kaaressön, svećenik u župnom dvoru, trebao četiri zimske noći da je svu ispripovijeda kad ju je kazivao svojoj rođici Aasi i njezinim ukućanima u sobici u Draumtorpu.

Aasa, mlada žena Arna Draumtorpa, ležala je već treću godinu venući od šušice, uvijek jednako blaga i strpljiva, i svećenik brat njene bake, uvijek bi je pohodio kad god bi mu to vrijeme dopustilo, tješio bi bolesnicu i zabavljao je. Tada bi Aasa uvijek htjela da bude pri tom Bjërn i Helge, njezino dvoje najstarije djece da se okoriste bogobojaznim i mudrim riječima časnog rođaka. Preko dana imali bi dječaci toliko važnih poslova, te se pružilo malo prilike da budu kod svoje majke; ali bili su dobra djeca i voljeli su svoju majku jako, te su je rado slušali. Ako mjesec vani nije suviše krasno sjao i skijanje nije *preko svake mjere* mamilo ili rijeka nije bila pod ledom tvrdim kao čelik te im upravo dovikivala da dođu i da okušaju klizaljke, sjedjela bi djeca na veče rado u sobi i slušala svćenikove poučne riječi i lijepe pripovijetke o Isusu i njegovoj dragoj Majci, svetoj Mariji, o mudrosti apostola i postojanosti svetih muževa i žena. Bilo je druževno sjedjeti oko ognjišta — sva bi se čeljad nakon svršena dnevnog posla okupila u sobi, i dok bi svećenik govorio, kružili bi naokolo vrčevi piva, a dječaci bi hrskali orahe. Prije nego što bi zaspali, čuli bi dječaci koješta što im je moglo biti na spas. Uvijek bi bio pri tom njihov najbolji prijatelj Sigurd, sin glavnoga kmeta.

Ali katkad bi Sira Herleik govorio o čemu drugom i pripovijedao kakvu veselu pošuricu ili lažipriču (kako bi je obično zvao) koja bi se sastojala pomalo od kakve prave Sage, ali ponajviše od izmišljotina i neistina, no ipak je mogla biti dobra razbibriga za po koji večenji sat. A tko je razborito sluša, može iz nje naučiti kako se izbjegava nemuževna mekoputnost i lakoumnost, a ljubi djelo i muževnost. Ali kad bi Sira Herleik počeo s lažipričama, ostali bi dječaci za stalno budni — slušali bi, te bi se činilo da im uši rastu i bivaju veće kao repuhovi listovi u svećenikovu povrtnjaku.

Oko podneva u jeseni naredne godine išli su Vilmund Vidutan, Hjarrandi Žustri i Godfrey, kraljević, običajnim putem gore prema Holmhofu u Gardskom kraljevstvu.

Po brežuljcima bile su oskoruše pune crvenih bobica, opaljena lišća prvim mraznim noćima. Kao zlato ljeskale su se breze u modrim šumama s druge strane gorskog potoka. Tamo se pomicala goveda kao mali crveni i crni likovi po strništu i pokošenim livadama na kojima se zelenila otava, — ljupko i jasno odzvanjala su kravlja zvona preko doline u tihi, sunčani dan. U planinama su se već svi vratili iz planinskih koliba kući, samo Arne Draumtorp imao je svoje govedo još u planini, jer je njegova žitna žetva bila

[1]) Galicija, pokrajina u Španiji.

[2]) Sira, naslov svećenika u katoličko doba u Norveškoj.

još na polju. Ječam je bio većinom već ovršen i stajao u rpama na polju uz kućište, ali gore više na kosini talasala se još blijeda raž, zrela za žetvu. Junaci su dakle imali opravdana razloga da se zaputę hitro i tiho prema gorskom kraju i tako dospiju izvan dohvata i dogleda kućišta, prije nego što se ljudi probude iz podnevna mira te im možda padne na um da ih, po ovom lijepom vremenu za rad, pozovu natrag.

Kad su došli do mjesta gdje vrbik usijeca dubok rt u njivu, prepuzaše preko ograde od kolja i udariše putem u Galiciju koji je bio gusto obrašten vrbovim šibljem i praćen malim žljebovima što su se izlijevali preko polja. Sad su tamo bile samo dvije krave i svinje, dvije krmače sa svojim mladima i mlad vepar koji je već bio ponešto gospodarom — možda zato što su junaci čitavo ljeto gotovo dan na dan nagonili Kolla Kroppinbaca. Ali su se dobro čuvali da se ne sazna za te bojeve — Arne je bio tako čudnovat, mogao bi lako doći na misao da njegove svinje zato ne debljaju, jer su tako cio dan gonjene po čitavoj Galiciji i gardskom kraljevstvu.

S onu stranu Galicije seže Draumtorpovo zemljište gotovo do puta koji vodi od crkve sjeverno u gornji kraj. Tu se šumovit brijeg strmenito uspinje s jedne strane puta, s a druge strane, između puta i njiva, ima jedan trak suhe, mršave livade na kojoj ljudi o po ljeta između stijena teškom mukom srpom sastružu nešto sijena. Poslije hodaju ovuda Arneovi radni konji i glođu oskudnu i suncem opaljenu travu koja slatko miriše po ljekovitom bilju. Obronak je tako suh, da sve ječi kada čopor konja igrajući se udari u kas, a jagode koje tuda svuda rastu, naročito oko stijena i kamenja, ostaju malene i neugledne, ali su divno slatke i mirisne. To je gardsko carstvo, a holmski dvor predstavlja najveća gomila kamenja gdje stoji prastara golema breza. Tovar trklja naslonjen je na bijelo stablo sa crnim raspuklinama, zasjenjeno dugim, odješenim granama.

Od trkalja odabrao je sebi svaki vitez jedno zlatom okovano koplje kojemu na vrhu vijori izvezen svileni stijeg. Veliki turnir između Vilmunda, Godfreya i Hjarrandija održali su dan prije; dans je trebalo da na konjima odigraju vitešku igru, da piju u znak prijateljstva iz zlatnih čaša, punih slatka vina, projahujući jedan mimo drugoga po trkalištu.

Junaci uzjašu. Jahali su na vrancima sa zlatom okovanim vođicama i svilenim pokrivalima ispod sedla. Da reknemo istinu, morali su se ovaj puta zadovoljiti kolcima koje su pokidali iz plota, jer je Arne bio otjerao sve radne konje dolje — premda bi bio mogao lako ono malo otave što se posušilo na polju odvesti na dvjema žitnim saonama. Inače, radni konji nisu bili baš tako podatni da bi nosili junke na turniru i junačkom napijanju — naročito kad ih je trebalo jahati bez sedla. Nekoliko starih uzda i ulara od okrajaka užeta sakrili su u potajnom podrumu u rpi kamenja. Naročito je Masa, Hjarrandijev bojni konj, bio opor i goropadan. On je bio pronašao kako da stražnjom rukom učini izvjesni pokret — i vitez se svalio; on bi odletio sunovratcę, a štit i mač zvrcnuli bi na različite strane, te bi se ratnik našao koprcajući se na zemlji. Nedavno je bilo baš glupo — kljusina se opet upustila u svoje lude majstorije, Hjarrandi je ležao na zemlji, a baš u taj čas poviče netko preko plota prema putu: »Tu se velik junak borio s malo sreće! Ne predaj se, moj Björne, lati se oružja i bori se pješice, da vidim tko je žustriji, ti ili Sigurd!«

Sira Herleik stajao je vani na putu i smiješio se čitavom širinom svoga velikog, bakreno-rumenog lica. Pa dakako da je onda vrlo gorko da se čovjek mora zadovoljiti štitom koji je sam načinio od ostataka nekog stola, i trkljama kao kopljima, kad je čovjek već dvanaest godina — drugi dečki imaju u tim godinama pravo muško držanje i uče se njim služiti — a još k tome da mora čovjeka iznenaditi svećenik, ispovjednik i bliz rođak, baš dok si zabavljen takvom djetinjastom igrom.

A što se tiče onoga što je svećenik iza toga rekao — on je smatrao nemuževnim da se oni bore s Helgom kojemu je bilo tek sedam godina — to su oni znali samo to, da ni Sira Herleik nije baš uvijek sve vidio kako treba. Niko drugi nego Helge nije mogao biti Ruddi Raudeberserk i Ulf All-ilt. (Oni su Sagu izmijenili tako da su Ulfa All-ilta naizmjence ubijali Hjarrandi i Vilmund). A za otštetu imao je Helge da predstavlja *sve* kraljeve, Visivalda i Baldvina i Rodijana Grčkoga; a kad je bio kraljević Godfrey, smio je da bude isto tako jak kao i drugi.

Bjërn Arnessen nije nikad htio biti što drugo ne Hjarrandi — slagalo se s tim da on baštinik seljačkog dobra draumtorpskog, bude najhrabriji kraljevi, a Sigurd, sin glavnog kmeta, bio je Vilmund, sin Svide Karla. Osim toga imao je Sigurd *pravo* na to da bude Vilmund, jer je on izmislio tu igru.

Iskusili su da nema svatko dosta razuma za sudjelovanje u toj igri. Isprva su kušali navesti Elinu, Sigurdovu stariju sestru, da učestvuje u igri; trebalo je da prikazuje djevice. No ona je bila tako glupa i lijena i dosadna. Već zato što se dala na to da sjedi na rpi kamenja i da predstavlja Gullbraa i njezine gospođice ili da bude princesa Rikissa, morali su Elinu podmititi. Björn je bio prisiljen da za nju skine sa svojih platnenih hlača bakrenu kopču, a Sigurd je dao svojoj sestri svoju najljepšu koštanu žlicu — premda su joj dopustili da smije, sjedeći tamo, imati uza se vreteno ili švelo; to se sasvim priliči, da se kraljevne u dvoru bave ručnim radom. Ali da bude Soley i da ide u šumu, to već nikako nije htjela, a kad bi oni djevicama govorili viteškom uljudnošću, kesila bi se Elin i rekla da buncaju. Uz to je Elin bila tako bezobrazna da se, kad su je kupili i isplatili, da nastupa kao kraljevna i kad je igra bila u punom jeku, svaki čas sjećala da mora ići kući, da ima posla u staji kod krava ili da mora kuhati kašu za večeru svomu ocu, ili da mora pomagati Aasinim dadiljama paziti na djecu — i tako bi im pobjegla uz izliku, da nema vremena s njima se dalje natezati.

Stoga se dječaci složiše, da u gardskom carstvu ima vladati jomsburško pravo — žene ne smiju stupiti na tlo carstva. Govorili bi s djevicama i odgovarali bi sami namjesto njih stojeći pred kamenjem i drvećem. U ostalom bavili su se gotovo isključivo viteškim igrama i sporovima, te su se odrekli ljubavnih zgoda: opomena Sira Herleika da se čuvaju lakoumnosti i mekoputnog ljubakanja u Sagama ne bi bila kod ovih dječaka potrebita. Složiše se da *nitko drugi* osim njih samih ne smije učestvovati u igri Vilmunda Vidutana.

Ali onda su im i kolci iz plota mogli isto tako poslužiti za konje kao i Arneovi radni paripi. U divljoj jurnjavi nosili bi oni konjanika po trkalištu, a junaci bi pogađali izvješene zlatne prstenove i prihvatali ih vršcima ko-

palja, tako da je žuto lišće brezovo padalo po njima. S punim zlatnim čašama susreteli bi se jašući i pili bi uzajamno iz svojih čaša, a da nisu smanjivali brzinu ni za trun ili prolili i jednu kaplju. Iza nekog vremena napusti Godfrey igru na kratko vrijeme, da nabere malina; ali Vilmund i Hjarrandi nastaviše pokazivati svoje vještine ljudima iz Holma koji su stajali po zidovima kule. Tada ih zazove Godfrey: Koll Kroppinbak, Oskebuska i njihovi ljudi zapaženi su dolje na rubu šume na pograničnom području Galicije.

Vitezovi podbodoše konje. Trebalo je neprijatelje zahvatiti otraga i potjerali ih duž plota, dok ih ne ukliješte između sebe i rpe kamenja holmskog dvorca. A tek kad su je opkolili, čitavu tu masu ružičastih, blatom pokrivenih krmećih leđa koja su se valjala i koprcala jedna preko drugih, dok su divlje skičali i roktali i vikali i odisali vrelim, oštrim vonjom koji je dječake dražio i raspaljivao njihovu bojnu srčanost, postadoše i sama djeca divljacima; njihova se bojna vika orila jače od svinjskog skičanja, i oni jurnuše na krdo.

Nisu čuli glas koji ih je dozivao, premda je Sira Herleik već bio gore na plotu i skočio neposredno do njih, krepak poput mladića, unatoč svojih osamdeset godina i svojoj omašnosti.

»Prestati, zar ne čujete, luđaci! Zar se ne stidite tako bjesniti i tući jadne životinje —«

Junaci stadoše. Koll i Oskebuska i njihova pratnja odjuriše — dolje niže na oranici zapadoše u nešto mirniji trk i raziđoše se po galicijskoj johovoj šumi, uzrujano rokćući.

Svećenik uzme batinu iz Björnove ruke i pogleda ga:

»Ja ću vas! — Zaslužujete da i sami dobijete batine — batinati Arneove bijedne, oderane odojke i izmučene svinje! Stidjeti biste se morali radi takva vladanja, vi veliki klipani!«

Sira Herleik je takav kao što djeca sebi predstavljaju Boga, svemogućeg Oca. Bio je omašno golem, snažan starac širokih prsa i držao se uspravno poput svijeće. Veliko okruglo lice opalili su vjetar i vrijeme smeđim rumenilom, a bilo je puno, tako da su se bore jedva vidjele; ispod debelih crnih obrva sjale su mu se oči mladićki i žutosmeđe, ali kosa i gusta, kratko podrezana brada bile su bijele i sjajne kao snijeg. Imao je najprijazniji smješak kad je bio dobre volje, a bio je strašan kad bi se srdio.

Usko svijetlo lice Sigurda Jönssona zarudi poput plamena — bio je vitak, lijep zlatoplav dječak, vrlo visok za svoje godine. On je i sam vrlo dobro znao da nije dobro mučiti Arneove bijedne, zapuštene stvorove i da su i on i Björn već preveliki za to da jašu na trkljama i da se igraju zlatnim čašama od brezove kore. Premda je volio životinje i pazio na svoj dobri glas, nije mogao napustiti tih pustolovnih igara koju su mu uvijek pružale toliko užitka.

Arneovi su sinovi u svakom pogledu slijedili njegov uzor. Sličili su jedan drugom poput blizanaca, samo što je Björn bio za glavu viši od svoga brata. Oba su bila malena i zbijena, imali su okrugla, ljupka lica, zlatnorujnu kovrčastu kosu i modre oči koje su bile dobro razdaleko jedno

od drugoga, djetinjski crvena i meko ocrtana usta i nježnu kožu koja je bila potpuno osuta sunčanim pjegama.

Svećenik je revnovao dalje:

»Mislim da bi Arne i Jon kod kuće mogli trebati vašu pomoć, danas po ovom lijepom vremenu. Bilo bi muževnije, kad biste radili na polju i kosili — «

»Mlatiti žito, to je ženski posao, to znam,« reče Björn prčeći usta.

»A svinje mučiti, to je posao za dječake. Zar ne bi bilo bolje da obavljate ženski posao, kad već ne vrijedite za muški — «

»Dakako, kad otac ne će da *naučimo* muški posao«, poviče Björn živo. — »Čini se kao da on misli da treba da jedući postanemo ljudi, otac, do đavola — «

Sigurd i Helge zurili su u Björna, ledeni od užasa — ta taj je upravo *kleo* u nazačnosti Sira Herleika! Bilo je kao da očekuju da će se sad dogoditi nešto — tko bi znao šta. Ali svećenik reče suho:

»Ne, Björne, to ne vrijedi ništa. Žestoko jeđenje i hrabar želudac imaju za posljedicu samo podrigivanje i kletve. Zar ne znaš više za način i uljudnost, kad psuješ i kuneš svoga oca na moje uši«. Obrne se na peti i ode. Dječaci su stajali postiđeni i gledali za njim, dok se nije popeo na plot i iščeznuo dolje među raženim poljima, niz kosinu.

Svećenik se zaustavi na obronku i pogleda u daljinu. Pod njim je ležao Draumtorp,najljepše i najveće kućište s ovu stranu brzice, i jedno od najboljih u čitavom kraju.

Bilo je zlo što je Björn davao takve odgovore; ali je bilo gore što je imao pravo. Djeca nisu bila tako odgojena, kako je zahtijevala njihova dob i njihov stalež. Stoga je govorio o tom s Arneom koliko god je puta mogao, i Arne bi rekao da, ali bi dodavao ali i ali i ali. — Zar nije bilo stvari između neba i zemlje koju bi čovjek mogao spomenuti Arneu, a da taj čovjek ne bi nalazio poteškoće i još ih svom silom uvećavao — dok ne bi i sam svećenik osjetio napast da zapsuje.—

Bio je odličan poštenjak, taj Arne Draumtorp — u svojim mladim godinama bio je hrabar ratnik, kršćanski je živio i pomagao svoga bližnjeg i mudro upravljao svojim kućanstvom — ali pravim seljakom ga dakako čovjek nije mogao nazvati, jer je bio tako krzmav i pun sumnje, te ne bi ni počeo ni svršio posao u pravi čas. Ali to kukanje na koje se naučio Arne, bilo je upravo nesnosno. Imao je veliko gospodarstvo, mogao se podičiti blagostanjem, dobrim podrijetlom i izvrsnim ugledom, zdravom i lijepom djecom, krepkim zdravljem — premda je uvijek sebi umišljao da mu nešto nedostaje. Bez sumnje, boležljivost žene mu je bio težak križ — ali Aasa, dobro sirotno dijete, snosilo ju je sama strpljivo; samo je muž uvijek radi toga stenjao i uzdisao. Malo je priličilo svećeniku, štaviše uopće časnom čovjeku, sjedjeti za stolom sukršćanina, jesti njegov kruh i piti njegovo pivo — pa ako je i bilo rijetko i kiselo — i imati volju da i vrč piva i zdjelu kaše baciš domaćinu u glavu. Ali Arne je i mogao čovjeka raspaliti. No Aasa bi stala na njegovu stranu, a ona i njezina djeca bili su potomci Borgnyjevi.

Na dan sv. Agate (25. veljače) bilo je pedeset i pet godina što je za zimske noći bježeći došla do njegovih vrata, k njemu, mladom tek posvećenom svećeniku u dalekoj gorskoj dolini. Osamnaest joj je godina bilo, još dijete, njegova mala lijepa dobra sestra; vidjela je kako joj muž mrtav pada na pragu, a kuća gori, jer su »brezonošci«[1]) puštali žene da bježe. Napola luda od straha pretrčala je sedam milja puta do svog brata — tada porodi sina i zamoli njega, Sira Herleika, da se za nj zauzme mjesto oca, molila je tako rekavši posljednjim dahom, dok nije ugasnula na rukama bratovim.

Deset godina kasnije dođoše očevi rođaci i uzeše ga sa sobom. Pomirili su se s kraljem Helge je imao da zadobije očinsku baštinu. Onoga dana, kada je predao svoga posinka, bio je gotovo isto toliko zabrinut kao one noći, kada ga je uzeo k sebi. — Za narednih dvadeset godina vidio bi svoga nećaka tek katkada, dok nije Helge zapao u smrtnu bolest; tada pošalje po svog ujaka i preda mu udovicu i djecu pod okrilje.

Ne, morao je učiniti za Aasu što god je mogao, morao je tvrdovratog seljaka, njezina muža, prihvatiti svom opreznošću poput prijesna jajeta i nastojati da njezinoj djeci da pravi odgoj. Ono u čemu ih je on, stari čovjek i svećenik, mogao poučavati, nisu *hjeli* učiti — čitati i pisati u tolikoj mjeri da razumiju pismo i da ga po mogućnosti uzmognu sami sastaviti, i da mogu čitati psaltir. Bili su par arci-lijenih divljaka.

Pa ipak se morao nasmiješiti! *Jelom* se pretvoriti u ljude — to nije Björn ludo rekao. Bila je to jedna od glupih mušica Arneovih, da je htio svoje sinove očeličiti hranom — kašom s toliko posija, te bi se naježila poput krmećeg hrpta, ukiseljnim slanim sleđevima, slaninom, žutom i krtom poput jelova korijenja. Svakako je dobro, da se djeca ne priuče na bančenje i izobilje, ali je trebalo mjere i svrhe u svim stvarima.

Sira Herleik stvori tri odluke idući niz dolinu. Björn bi imao bio dobiti batina za svoje psovanje — dobit će ih ako ih drugi put zasluži. A kad dođe Miholjdan, htio je da pozove sebi svu djecu iza mise — i Sigurda, sina glavnog kmeta, toga neobičnog, dragog i dobrog dječaka — i dati im da se najedu do sita brašnene kaše i svježih kobasica. A onda, htio je još jednom pokušati da s Arneom progovori koju riječ o odgoju djece.

Arne je stajao vani u dvorištu, kad je svećenik došao do njegova hatara. Crvenu su kosu imala djeca po svom ocu, ali inače mu nisu bila slična: Arne je bio dug i mršav, nije se držao uspravno i objesio je glavu. Po uskom oštrom licu tekle su brazde neobično turobno od velikog orlovskog nosa do prema gorko upalim usnim kutovima. Čak i bore mršavog smeđeg vrata činile se kao da su nastale od tuge.

»Zdravo Arne — jesi li ikad vidio ovako lijepo vrijeme?«

»Zdravo — ne, a možeš li zamisliti takvu nedaću? Hodi da ti pokažem, najveće moje žične saonice uništili su mi voženjem.«

»Ah, pa imaš dosta saona da uvezeš ono nešto snopova što je vani«.

»E to je vrlo zlo, nismo više mogli pokositi prije blagdana. Žene su na njivi i mlate, ali trebalo bi mnogo više ruku, jer ne vjerujem da će se

[1]) Brezonošci (1174—1200) bili su politička stran'a u Norveškoj koja je htjela povećati moć države na račun Crkve i višega sloja društva. Zvali su se »brezonošci«, jer su bili izderali odjeću bježeći kroz divljač, te su omatali noge brezovom ko.om.

to vrijeme duže držati.« Naličjem ruke otare kaplju koja mu se uvijek iznova sabirala ispod nadvješenog orlujskog nosa. »Nisi li vidio moje dječake gore na brdu, rođače?«

»Oni se bez sumnje motaju gore oko puta igrajući se — o, jesi li ti to, moja zlatna lutkice, moja zenice« — Sira Herleik podigne malu Borgny, najmlađe dijete Arneovo i Aasino koje je capkalo prema svome ujaku, klikćući od radosti, te je bacivši mu se u susret obujmilo njegovu nogu. Sada ga zagrli i priljubi svoju rujno-zlatnu, svilenom kosom uokvirenu glavicu o sjedobrado lice starčevo.

»To dijete raste i uspjeva kao da buja kvasac u tijestu. A jesi li dosta zahvalan Bogu i njegovoj svetoj Majci za to lijepo, slatko dijete što ga imaš, Arne?«

»Da, svakako.« — Arneovo se lice nešto razvedri, on se nasmiješi i pogladi dijete u naramku svećenika. »I svaki dan kleknem i pomolim se Bogu i svim njegovim anđelima, da je zaštiti i sačuva od svake nesreće. Mislim nato, rođače, da bi i ta mala djevojčica mogla jednog dana pasti u teštu bolest poput njezine majke — ili umrijeti poput njezine sestre, bijedne nezaštićene udovice s osirotjelim djetetom. Ili bi joj se moglo dogoditi još gore, kao što se govori o Torovoj kćerci na Sandhaugu.«

»Tako, dakle to radiš«, reče svećenik očajno. »Ti si zaista sebi vjeran, Arne.« S djetetom na ruci pođe hitro prijeko u kuću gdje je njegova bolesna mlada rođica ležala, poduprta jastucima; ona ga pozdravi svijetlim smješkom i raširi ruke u susret svojoj kćerčici:

»Poočime, to si ti! Bogu slava — opet je imao nedaću, a znaš da on sve uzima tako teško; moraš Arnea utješiti. — Jesi li vidio moje dečke, Sira Herleik?«

U taj čas uđe u sobu Arne i poče govoriti o svojim sinovima. »Već je to dosta zlo, što su na takav dan utekli od kuće — sad moram još i ljude izaslati, koje toliko trebam za poljski rad, da ih potraže po paši i u šumi.«

»Kažem ti da trče gore po putu i igraju se. Idem gore pa ću ih dovesti.«

Sira Herleik sjetio se svoje odluke da će s dječacima progovoriti koju ozbiljnu riječ. A to je mogao baš sada učiniti.

Kad je došao do plota, stane zvati djecu. Učinilo mu se da čuje lupu nogu što otrčaše niz suhi obronak. No dječaci se ne pokazaše. Ne, ali sad će biti toga već i previše —? Svećenik poviče glasnije, srdito — zaustavi se i stade osluškivati. Bilo je tiho. Pođe duž plota, ali nigdje ih nije mogao vidjeti.

No tamo, kod velike rpe kamenja, opazi komad svijetla tijela. Oštrovidan je bio starac, ali tu nije mogao vjerovati svojim očima. Brzo skoči preko plota i eto ga tamo.

Nogom nagazi na mrtvog vepra i sagne se; bio je još topao. Prevrne ga i opipa. Svećenik je stajao uz lešinu Koll Kroppinbakovu, sad su ga istinski ubili.

Svećenik podigne glas i *zaurla* imena grešnika.

II

Vilmund Vidutan i njegovi drugovi stajali su iza gustog omorikovog šipraga gore više uz obronak s druge strane puta i slušali — mislili su, tako je moralo biti prvim ljudima one večeri, kad ih je Bog iza prvog grijeha pozvao preda se. Arneovi su sinovi stajali otvorenih usta, blijedeći ispod svojih sunčanih pjega. Sigurd se naslonio na bradvu kojom je ubojstvo bilo izvršeno, gledajući ukočeno onamo.

Nesreća se desila čas prije, tako naglo, da su jedva bili svijesni događaja.

Sigurd i Björn nisu imali prave volje da nastave igru, nakon odlaska svećenikova. tSajali su prilično mrzovoljasto, Helge se opet tješio malinama; odjednom začuše oštar povik mališa.

Ležao je na tlima, a srditi mladi vepar nad njim. Drugih svinja nije bilo vidjeti. Sigurd razabra, da bi ovaj put moglo biti opasno. Ščepa veliki kolac kojim se služio kao konjem, priskoči i lupi po životinji da se kolac prelomio — a vepar udari sad na njega; on se stane braniti prelomljenim komadom. Tada dojuri Björn s malom sjekirom — jedinim pravim oružjem što su ga imali — kojim zamahne obim rukama. E, sad u je morao Koll Kroppinbak vjerovati. A dječacima, dok su stajali oko mrtve životinje, bilo je pri duši kao da su propali.

Kad su začuli kako ih Sira Herleik doziva dolje s njive, okrenuše se sva trojica, zgrabiše sjekiru, skočiše preko brane na put uzevši maloga Helgea među sebe, te pojuriše u protivnom pravcu uz pošumljeni brežuljak. Konačno prestade svećenikov glas grmjeti i zvati. Vilmund se odšulja naprijed i stade vrebati. Sira Herleik žurio se hitro niz brdo prema Draumtorpu.

»Sigurde — šta da učinimo?« upita Björn tjeskobno. Sigurdova ljupka usta razvukoše se porugljivo.

»Da činimo. — To vam je sad na umu, dobri drugovi«, reče važno. »U *ovom* smo kraju sada izopćeni. Pobjeći ćemo u šumu«.

»No tako opasno ipak nije,« mišljaše Björn. »Otac će se doduše razljutiti, ali . . .«

»Tvoj otac!« Sigurd ga je mjerio od glave do pete i smiješio se usiljeno. »Ne trebamo se *njega* bojati. Nego svećenika — zar si zaboravio da si u njegovoj nazočnosti kleo?«

Björn jekne preplašeno. Mali Helge poče tiho i prodirno tuliti. Ali Sigurd se hladno nasmiješi i reče vrlo sabrano:

»Hajde da vidimo hoćemo li još danas stići do planinske kolibe. Ako je Ingebjörg tako hrabra i vjerna, te se usuđuje da nas, izopćene ljude, primi pod krov jedan dan i jednu noć — onda ćemo potom vijećati, što da započnemo«.

Lica Arneovih sinova zasjaše radosno. Ingebjörg, mljekarica, stara, debela i ružna, bila je najdivnija žena njihova poznanstva. Kad bi tim mogla dječacima učiniti neku uslugu, bez sumnje bi sebi s užitkom bila odsjekla nos i oči i bacila ih u kotao da se kuhaju. Vizije stepke s debelom naslagom kiselog vrhnja, maslaca, svježeg sira i svega što je dobro izroniše

u duši mališa. Srčano uzeše noge u šake i počeše za Sigurdom u stope, kad je on krenuo prema šumi na sjeveru, da nađe stazu do planinske kolibe.

Nema više od dobra sata puta do njihove kolibice. No bilo je već pola popodneva kad su djeca prispjela onamo. Sva trojica bila su modra od kupina po ustima, jer je bilo toliko kupina na jednom mjestu obronka. A nešto dublje u šumi susreli su svoje vlastite krave i koze i psa čuvara, te proslavili veselo viđenje. Za poslijepodnevnih sati padoše sjene po brežuljastoj, krupnim kamenjem posijanoj gorskoj livadi. Mala kolibica stajala je kao tvrđava mira i dozivala dimom koji je izvirao iz oduška na busenastom krovu. Velika i bijela poput anđela čuvara iziđe na vrata pognuta pojava — Ingebjörg u svojoj neobojenoj haljini od sukna. Dječaci bi bili najvoljeli s ruba šume poletjeti žurno svome dobrom anđelu u susret. Tada položi Vilmund ruke na prsa svojih drugova i turne ih iza sebe.

Iza Ingebjörg pojavi se čovjek s uprtnjačom. Bio je to Jörund, jedan od Arneovih kmetova.

»Tako li je to!« reče Vilmund Vidutan i kimne nekoliko puta. »Njihove su uhode već za nama, za to su se pobrinuli svećenik i Arne. Moramo svakako dalje«.

»Ali ja sam gladan«, reče Björn.

»Pa znaš, uvijek ima sira i kruha gore u gorskoj kolibici«, reče Vilmund. »A moramo sebi načiniti lukove i ribarske sprave te živjeti od lova, dok budemo tamo. Zadržavat ćemo se u kolibici koja je nastavana samo ljeti, dok ne padne prvi snijeg u planini. Tada ćemo nastojati da siđemo u Östersku dolinu, kad nam snijeg pokrije tragove i učini planinu neprohodnom; tamo ćemo stupiti u službu i prehranjivati se«.

»Da, ali majka će se tako zabrinuti, ako se ne vratimo kući«, reče mali Helge i samo da nije udario u divlji urlik. »Moramo kući, Sigurde, majka će se brinuti za nas!«

»Da, vaša majka«, — Sigurd se na čas zamisli. »Njoj ću poslati potajnu vijest — ona nas ne će ostaviti na cjedilu. Glas ću urezati u palicu«.

»Pa ti ne znaš ni pisati«, rekoše ostali.

Vilmund Vidutan smiješio se tajinstveno. Neka samo ne sude tako suviše sigurno. Jednom je potajno zavirio u svećenikove priručne knjige. Ako bude potrebno, umjet će on već precrtati slova. On će već znati vijest tajnim znakovima urezati u štap i poslati kakova Laplanđanina ili prognanika iz planine gospođi Aasi.

— Desilo se kao i inače. Sigurd Jönssen govorio je, opisivao i predobio svojim opisivanjem oba druga dječaka sasvim u svoju vlast — crtao je njihov lovački život, njihove pustolovine, po susjednim dolinama, dok su hodali uz brdo crnogoričnom šumom, gdje se počela rijediti te su je po kosinama stale zamjenjivati patuljaste breze. Kad su počivali u nekoj jaruzi ispod Vardeberga, tamo gdje gorska brzica izbija iz stijene i susreće se s goskim vjetrom, svježim i hladnim, Sigurd je učinio da se sastanu s kraljem i s biskupom nidaroskim, i s obje su im strane nudili službu, gospodsko ime i časti.

Bilo je donekle teško održati Helgeovu hrabrost — bio je umoran i, kako se moglo očekivati, stao se brinuti za majku i sjetio se da je gladan.

Bez sumnje, jeli su kupine duž cijelog puta, a na početku bešumnoga kraja našli su veliko tresetište puno gorskih malina. Ali, kako je poznato, djeca imaju pored želuca za voće i želudac za pravo jelo, a taj je sad bio jako prazan.

Kad su došli do uzvisine iznad kolibe, gotovo da se Vilmund razišao sa svojim drugovima, jer je on htio da nasijeku smrekova grmlja koje je raslo vrlo visoko i sa zavjetarne strane brda, zaštićeno od najgoreg vjetra. No imali su samo jednu sjekiru, a svi su htjeli sjeći. Međutim se pokazalo, da je to bilo nekako naporno, sjeći smreke sjekirom duga drška, koja je bila tanka; stoga se složiše da će to raditi redom naizmjence, ali im je skoro bilo svima dosta. Svaki je imao svježanj smreke, kad su se uspinjali kolibici.

Večernje je sunce već bacalo zrake žarko-rujnog svijetla i duge sjene. Dolina je već bila zavijena u sumrak, ali ledenjak živo se rumenio, a sklop planina na zapadu nad kojim je sunce zalazilo, plivao je u gorskom dimu koji je stapao s oblacima i ledenjacima. Zahladilo je — dječaci su se bili vrlo ugrijali, bili su izmoreni i izgladnjeli, te se požuriše, da stignu pod krov.

Unutra je bilo mračno kao u spilji, a čudan pust zadah udari im usuprot, sav pun pomiješana ljetnog isparivanja ljudi, goveda i mlijeka. Prije svega je morao Sigurd izići i ukloniti kamenu ploču koja je ležala na rupi za dim — oduška nije bilo. Zatim je bila glavna briga, pribaviti jelo. U maloj unutarnjoj prostoriji nađoše posudu za gruševinu i napuniše vjedro; tamo je bila i naslaga kruha, a Björn napipa i jedan zaboravljeni hljebac sira. »Taj u malo da nije pao na mene«, reče on. Povadiše iz njega crve i stadoše ga jesti s kruhom, prijao je *divno*. Jedno vrijeme bilo je prognanicima baš dobro.

Ali studeno je bilo. Sigurd je nagomilao dobrano drveta na ognjište, ali nitko od njih nije imao ognjila. No Sigurd je znao kako da se pomognu. Morali su upaliti vatru za novolju — odmah stade izrezivati plosnat komad drveta i okrugao štap. I tako su imali za neko vrijeme posla. Jedan je držao plosnati komad drveta, drugi je vrtio štap među dlanovima; izmoriše se, ali se ni vatra ni dim ne pokaže. Tada omota Sigurd svoju podvezicu oko plosnatog drveta i stade je potezati, dok je Helge držao gornji dio štapa; morao je metnuti malen, plosnat kamen između štapa i dlana, ali je taj dakako odmah iskočio. Opipaše dasku — nešto se malo zgrijala, no više ne; pomirisaše štap, ali nije mirisao po paljevini; a konačno on zvrcne Helgea u lice, tako da je počeo plakati. A osim toga nije više ništa svijetla dolazilo kroz odušak.

Tješili su se tim da će još jednom jesti, a Sigurd je bio uvjeren da će sutra doći do vatre. Uto se sasvim smračilo. Sad treba da legnu spavati, mislio je Vilmund.

Sijena i koža bilo je obilno na drvenoj postelji. Arneovi sinovi uspuzaše gore i šćućuriše se zajedno, Sigurd iziđe da metne ploču preko oduška.

Vani je vladala duboka tmina, premda je nebo blijedo sivkasto zelenjelo iznad vršaka gorskih na sjeveru; ništa se nije moglo opaziti, osim kad bi bljesnula površina jedne ili druge vode koja bi odražavala oskudno svijetlo s neba. Visoko gore na svodu nebeskom, gdje je vladala tmina,

iskrilo se nekoliko zvijezda na vjetru. Mjesec je imao izići tek za nekoliko sati.

Vani je bilo tako jezovito da se Sigurd tresao, a i bio je dobro promrznuo. Metnuo je ploču na njeno mjesto i htio da skoči s krova. Tada začuje glas sličan poviku — pa onda još jednom, glasnije i više otegnuto. Sav ukočen ostade sjedeći, pun ledenog straha.

Opet taj glas — sasvim daleko, iz pustih brda gdje je tmina ležala u teškim naslagama, sasvim neprodorna, premda je ostatak svijetla bio još na nebu; Sigurd nastojaše sam sebi uobraziti, da je to životinjski krik, ali u to nije mogao vjerovati, *znao* je da je to svakako — nešto drugo. Glas koji vapi, pun — bola i bjesnila u jedan mah, mislio je.

Vine se s krova, skoči u kolibicu i nastojaše da zakračuna vrata. Nije bilo brave, samo drvena kvaka. Štogod je mogao naći u mraku dogura i nagomila pred vratima — veliki panj, tronog, kotao i nekoliko mliječnih vjedara. Tada dotapa do ležišta i prodrma Arneove sinove:

»Zar već spavate — a niste još obavili svoje večernje molitve? Bez molitve ne bismo smjeli leći na počinak, dečki.«

Björn se uspravi i digne i brata na koljena. Dok su on i Sigurd podupirali Helgea i pokatkad ga malo štipali, da ga održe bar napola budna, govorio je Sigurd Očenaš, Zdravomariju i Vjerovanje glasno i izrazito u neprijaznoj tmini. Kad je svršio, htjede Björn opet pasti u ležeći položaj, ali ga Sigurd zadrži.

»Triput ćemo izmoliti« — pa kad je i to bilo učinjeno, izgovoriše dječaci još prve stihove De profundis i tri stiha psalma Miserere — to što su znali na pamet.

Björn je bio suviše umoran a da bi se čudio — pa je zaspao s Helgeom u njegovu naručju, u isti čas kada je Sigurd dovršio svoju molitvu. Ali Sigurd koji je ležao na krajnjem rubu klupe, nije se mogao smiriti — njemu je i tako bilo prirođeno, da nemirno spava nakon velikih napora — pa i sad je ležao u polusnu, ne znajući da li spava, trzajući se od vremena do vremena u misli, da je čuo ovo ili ono. Ipak mora da je zadrijemao — jer se iznenada trgnuo, digao se s osjećajem, da mu je srce stalo, a život u njemu obamro, tako se ušuljala u nj ledena, ubitačna studen i mahniti strah.

Sve nagomilane stvari pred vratima srušiše se i neke se otkotrljaše u prostoriju, i vrata se otvoriše noći i vjetru.

A u isti čas usred straha koji mu je razdirao srce, pojavi se osjećaj odgovornosti za drugove koji su iza njega spavali; bili su tako djetinjasti, Björn još mnogo više nego on sam, uijek je bio njihov vođa, a sad ih je u doveo u ovaj položaj. Nečujno se sagne naprijed i prihvati sjekiru.

Životinja nije bila, to je osjećao — to je odavao i način na koji se kretalo između nagomilanih stvari. Ali golemo, strano biće — pojmio je da je bilo neobično golemo — bilo je sad s njima u prostoriji. Jecalo je i stenjalo jezovito i očito pipalo amo tamo po podu. Sigurd skupi svu svoju srčanost — najprije se prekriži u dubokoj tmini, a tad jeknu njegov dječački glas, glasno i jasno:

»U ime našega Gospodina i Spasitelja Isusa — tko je tu?«

Stenjalo je i stenjalo i valjalo se, i teško se tijelo povlačilo po zemlji. I nakon nekog vremena začuje se iz tmine čudnovato bezvučan i potmuo glas:

»Netko izreče ime Isusovo — zar ima — ljudi — tu?«

»Da«, odgovori Sigurd što je jasnije i odrešitije mogao. »Je li vani kakav stranac što hoda po noći?«

»Tko je tu?« bijaše dalje pitanje.

Sigurd se malo smisli:

»Nas smo trojica momci iz Draumtorpa u župi Dvor; poslani smo ovamo da nešto obavimo, i sutra nas očekuju natrag.«

»Onda neka jedan od vas pođe amo i pomogne mi ustati — ja ne mogu sam — bolestan sam«. Glas se zahlipnuo, postao žestok i kričav. »Tako vam Božjeg milosrđa, požurite se — dajte vatre i svijetla — zar da tu ostanem ležeći na golom tlu i da skapam kao pseto? Ti, koji si rekao ime Isusovo, dođi i pomozi mi — zapali svijetlo, rekao sam«.

»Nemam oruđa da zapalim vatru«.

»Ja ga imam — tu je kesica o pasu«.

Sigurd začuje da se Björn kreće. U brizi da se drugi ne probude i ne prepadnu kad opaze da je netko tu u tmini, skoči s klupe i dobaza do vrata. Nabasa na nekoga koji je ležao, dotakne se bradata lica, studena kao led, osjeti na prstima nešto ljepljivo i vlažno — prihvati hladnu ruku koja je ležala bez života, pojas okovan s mnogo kovine, velik mač koji je ležao poprijeko na zemlji i nađe kesicu — bila je od baršuna — te se dočepa čelika i kresiva.

Iskra za iskrom kresne u mraku — napokon zatinja jedna na gubi. A onda pripali Sigurd smolastu buktinju — odmah iza toga bukne drvo na ognjištu i dim ispuni potkrovlje. Uz vrata je na zemlji ležao velik čovjek — blijed kao krpa, s jedne strane krvav, tamne brade s divljom crnom kosom — a na klupi za spavanje sjedili su Arnovi sinovi i zurili zbunjeno u vatru. Među prednosti Björnove pripadało je i to, da se je moralo dogoditi baš dosta toga, dok bi se on začudio. Potpuno je miruno slušao Sigurdov govor, da je došao stran čovjek koji je bez sumnje bolestan. Oba velika dječaka uzeše ga i odvukoše do klupe, položiše ga teško na nju, dok je Helge stajao i nešto zaplašeno buljio. Sigurd iziđe iz kolibe i ukloni poklopce s oduška za dim, te vrativši se zatvori vrata što se bolje moglo; tada zagrabi žlicu sirutke i pruži je bolesniku.

Čovjek je odgurne. »Vode hoću«.

»Daleko je do potoka, gospodine« posljednja mu je riječ došla sama od sebe na usta, sada kad se vidjelo ne samo njegovo odijelo nego i lice. Sigurd mu s mukom svuče promočene, blatne čizme, metne mu jastuk od šaša pod leđa i obriše površno krv. Tada mu opet ponudi žlicu sirutke.

»Pa valjda bih sad morao dobiti *vina* — jer ako se naš Gospodin i Spasitelj na svojoj nevinoj samrti morao zadovoljiti octom i žučju — mislim ja, to bi meni opaki vrag mogao priuštiti gutljaj vina prije nego što me odnese.« Ležao je nacerena lica i mumljao i smješio se otrovno. »Iziđite, vi dječaci — bolje je za vas da noćas budete u divljoj planini nego li ovdje, kad dođe onaj koji će me odnijeti — bit će vas strah — ja se

ne bojim — ako sam svoju dušu prodao đavlu, moram onda kao čovjek i ostati na megdanu.«

»Utrni vatru, rekao sam — smrzavam se — ali ne ću da ovdje ležim i zurim sada u žeravku — uskoro ću biti u velikoj vrućini — *in saecula saeculorum*. — O! Bože moj, smiluj se — Tvoje milosrđe — pisma možete predati kojem svećeniku i reći, neka točno ogleda pečate, jer su vrlo čudnovati — tko je od vas izrekao Isusovo ime — no to ipak ništa ne pomaže — o!« Sjedne, a krv mu udari rijekom iz usta.

Helge povika glasno i klekne na koljena. Björn pograbi kutlaču i pojuri na vrata. Uskoro se vrati s vodom, i dva se velika dječaka stadoše baviti oko samrtnika, kako su znali. Ležao je, blijed i miran, zaklopljenih očiju. Mislili su da je zadrijemao, kad li on reče tiho:

»Ne, pa vidite i sami — prekasno je. Bolje je trpjeti nepravdu nego je činiti, rekao mi je biskup — a i moja je žena to rekla — no ja sam molio đavla da me odnese, ako to reknem — i on me je uhvatio za riječ. Mislio sam da bih mogao zaključiti igru — htio sam se odreći i pisama i ispovijediti svoj grijeh — no svaki put, kad bih stvorio tu odluku, zario bi nečastivi svoje panđe u mene i obuhvatio me, tako da — vidjeli ste i sami, djeco — a kad bih pomislio da ipak ne ću to učiniti — odmah bi mi bilo bolje. Kada sam večeras silazio s planine, mislio sam na to da se odreknem i htio sam se pomiriti s Bogom i činiti pokoru za nepravdu prema mojim rođacima — da se ispovjedim i da predam pismo kojem svećeniku — odmah se pribio uza me, tako da sam očekivao svoj konac.« Bolesnik se nasmiješi kao prije, »*Mene* će dobiti i ja ga ne ću prevariti, ali za zahvalu ću ga malo nasamariti — dajte moju torbu s pismima svećeniku, dječaci, i zamolite ga, da točno promotri pečate, vidjet će nešto sasma neobično.«

Sigurd je napeto gledao preda se. Činilo se kao da ga pomalo ostavlja strah tada, kad je počeo spoznavati.

»Idem ja sad dolje u župni dvor i dovest ću Sira Herleika,« reče odlučno

»Učini to,« — stranac se nasmiješi kao prije. »Ne, ne,« zavikne odjednom, »onda će on doći i odnijeti me prije!«

»Onda se pokajte za svoje grijehe i zazovite Božje milosrđe, koliko možete, gospodine.Mislim da je to grijeh, kada držite da je đavao tako jak, te bi vas mogao odnijeti, premda molite Božju pomoć. — Moji će drugovi moliti s vama. — Požuri se, Björn, pokaj se za svoje kletve i za ubijstvo krmeta te se pomoli, da ja uzmognem dovesti ovamo svećenika prije nego što bude prekasno. A Helge neka moli — on je najneviniji u svojem djetinjstvu, on nije učinio nikakvo zlo, osim na što smo ga naveli.«

Björn pođe za njim napolje.

»Ne bi li bilo bolje da pođem s tobom u dolinu?« upita on, bruseći mu sjekiru. »Nesiguran je put dolje po noći«.

»Ne možemo ostaviti Helgea samoga ovdje s tim čovjekom,« reče Sigurd. »Dječak će izludjeti od straha, ako se noćas još i gore šta ne dogodi. — Ja sam bio onaj koji vas je namamio na ovaj pothvat, pa je prema tome samo moja stvar da stupim pred opasnost«.

Vani je bilo mračno kao u rogu. Pošto je nešto puta prevalio, mogao je razlikovati obrise gora na nebu, na kojemu su zvijezde na vjetru titrale i iskrile se. Morao je oprezno ići, da ne siđe sa staze. Dolje na brvnu preko tamnog i šumnog potoka osjetio je najjaču napast, da se vrati — pri svijetlu bilo je tek nekoliko stotina koraka gore do kolibice, koju je vidio gore na uzvisini; s krova je sinulo nekoliko iskara.

Pravo je putovanje imalo tek početi. Danju je to bio put od dobra tri sata sve do crkve; ali sada mu je bilo vrlo nejasno, kako bi noću mogao naći put preko tresetišta. Bez dvojbe će uskoro doći sat kada mjesec izlazi — a on je našao put tek do jaruge, te je došao bio ivicom do obronka, dakle nije mogao zalutati. Druga je stvar bila, što nije uopće smio ni misliti, kako će se to zbiti, da sam ide kroz veliku šumnu šumu — noću.

Okrene se prema sjeveru i zapadu — tamo se tlo nešto izdiglo i bilo je više suho, s malim kamenim pločama na rubu močvare. Samo kad bi mogao naći put do velike stijene koju su planinke nazivale Mekkre-kamenom[1]); otud je išla jasna staza upravo natrag prema jaruzi.

A onda bi mjesec bez sumnje već zasjao.

Sigurd se zaputi te stade trčati malim skokovima. Kadgod bi osjetio stazu od vremena do vremena pod nogama, te je tako rastjerao strah. Jednom, kad je bio stao i obazro se prema Mekkre-kamenu, snađoše ga dvije misli, od kojih ga prođoše srsi od pete do glave. Nije znao zašto se Mekkre-kamenje tako zvalo, — možda ono noću mekeće. A ako *onaj* naiđe na kojega čeka samrtnik u kolibi.

Nije mogao micati nogama i znoj mu je udario na pore. *Vidio* je sve, strahovito jasno. U slabom sjaju mjeseca koji se dizao iza njega iznad ruba planine, na istoku, vidio je kako dolazi Knez tmine, golem i crn kao ugalj, sa žarkim crvenim očima, a omašni samotni kamen tamo na uzvisini stao se tresti pozdravljajući i mekećući u susret svom gospodaru.

Sklopio je ruke, počeo je posve tiho moliti Vjerovanje, i tako je išao naprijed — zaustaviti se nije *mogao*, a vratiti se nije htio. Moleći se kretao se naprijed — ali srčanost mu se stala sasvim rasplinjivati, kad je u nešto jačoj mjesečini vidio Mekkre-kamenje, golemo i sivo od lišaja, kako strši gore na uzvisini, obasjanoj mjesečinom.

U taj čas pade mu pogled na nešto što je ležalo uz stazu — križ od dva drveta, svezana vrbovim šibljem.

Sad je odmah postao potpuno miran i neustrašiv. Za *njega* je bio tu, o tom nije sumnjao — kleknuo je i poljubio ga. Skrižem u ruci osjećao se potpuno siguran i miran.

Pa razumije se da je mogao biti miran. Naš je Gospodin bdio nad njim, kad se uputio po takvoj stvari. Njegov sveti anđeo čuvar koji je uz njega hodao od časa krštenja, bez sumnje će ga dobro i vjerno voditi ravnim putem do crkvenog naselja i do dvora svećenikova.

Dva je sata išao, vrlo miran i posve bez straha, slijedeći nevidljivoga anđela, te je silazio starom jednom strminom daleko dolje uz šumsku nizbrdicu — na nebu je visoko stajao mjesec i sjao nad livadom, bijelom od mraza. Zaustavio se i pomolio za Arneove sinove — teško ga je tištila

[1]) **Mekkre — meketati.**

odgovornost za njegove drugove što su bili ostali zajedno s onim strašnim čovjekom, ali se utješio pomišlju na njihove anđele čuvare. Tada iskrsnu odjednom u Sigurdu misao.

Taj anđeo što ga je uvijek pratio — što li je on mislio o tom što su se oni igrali Vilmunda i svih ostalih pustolovina?

Uvijek, kadgod se ispovijedao, mislio je da može olakšanom savjesti reći da nije lagao. Nije li uvijek davao odgovore koji su bili točno po istini, ako bi ga za štogod pitali. Nikad mu nije došlo na um, da bi pao u kakvu neistinu. Kad bi se igrao tih čudnih igara, ili da bi Björna i Helgea navodio na zlo, kad bi ih uzimao sa sobom na takve pohode. A sad se stvar svršila tako, da su zapali u taj užas — na život i smrt.

Sigurd se bio sasma rastvorio u strahu, umoru i znoju, kad je kasno iza ponoći dotapao u sobu Sira Herleika — svećenik nije nikada zatvarao svojih vrata. U svijetlu male svjetilčice, hranjene ribljim uljem, vidio je dječak da Herleik leži spavajući, obuhvatajući rukama veliku knjigu koju je odupro o koljena što ih je k sebi privukao. Knjiga pade na zemlju, kad se svećenik trgnuo, sasvim se razbudivši.

»Jeste li vi to — sinovi Belijalovi! Ja sam to i prikričio Aasi i Arneu: ti će se vratiti, kad ih glad natjera kući — ako ste dosta srčani da koljete svinje i izazivate nesreće, tad biste trebali imati toliko srčanosti, mislim, da to i priznate i da primite kaznu koju zaslužujete.«

»Primit ćemo mi svoju kaznu, iSra Herleik,« reče Sigurd malodušno... »Ali sa svojom kaznom moraš pričekati do ujutru; netko drugi treba najprije tvoju pomo.«

Dok je Sigurd pripovijedao, oblačio se svećenik. Uze zatim veliki crkveni ključ pod pazuh i htjede napustiti sobu, ali se okrenu s vrata i reče vrlo blago dječaku:

»Plašljivi svakako niste — a ti si čudan svat, Sigurde Jönssone. Smiješ leći u moju postelju pa se ispavati«.

»Ah ne, ah ne, Sira Herleik, ta ja ne znam što se zbilo s onim drugima.«

»Nemaš dovoljno snage da i po treći put prevališ taj put, moj sinko!«

Ali Sigurd je ustrajao na tom da je on bio onaj koji je Arneove sinove uvalio u tu nevolju, te mora i saznati, kako su prošli. I da li će umirući čovjek još živjeti kad mu stigne pomoć.

Sigurd je bio tako uzrujan svim događajima te noći, te je, kad je svećenik opet stupio u sobu s malom bijelom torbicom koja je sadržavala Corpus Domini, kleknuo sklopljenih ruku na pozdrav, i glasno zaplakao.

Jedan čas je svećenik gledao. A nato je tiho pružio Sigurdu svijetlo i malo srebrno zvonce i dao mu znak za polazak. Vani u mjesečinom obasjanom dvorištu prišapnuo je Sira Herleik nekoliko riječi svome starom sluzi, i malo za tim izveo je Olav osedlana konja — Gospu Sire, malu bijelu kobilicu, Sira eHrleika očnu zenicu. Pa budući da je Sigurd po treći put išao putem planinskoj kolibi, jahao je na najboljem konju svećenikovu, i u najfinijem njegovom sedlu, a pozlaćenu brončanu svjetiljku naslonio je na hrbat sedla; za njim je stupao Sira Herleik i nosio nesretniku mir i spasenje.

Slutnja jutra bila je u mraku i u zraku, kad su stigli do kolibe. Unutra u izbi tinjalo je ugljevlje slabo i crveno na ognjištu. Arneovi sinovi sjedjeli su spavajući na zemlji, naslonivši glave na brid klupe, na kojoj je ležao samrtnik. Bolesnik se okrenu — i ugleda u sjaju svjetiljke, tko je dolazio. Baci se naprijed zarivši lice u ruke.

»Gospodine — nisam dostojan!«

Svećenik odvede Arneove sinove, omamljene snom, i Sigurda u malu spremicu za mlijeko, baci pred njih nekoliko krzna i naloži im da spavaju. Tada zatvori vrata — trebalo je da sluša ispovijed samrtnika.

Kad je Sira Herleik probudio oba veća dječaka i zapovjedio im, da dođu k njemu, vidjeli su kako jutro sivo sja kroz odušak. Voštanica — svećenik ju je bio ponio sa sobom — koja je, goreći, bila prilijepljena na klupu, osvjetljivala je više razmotanih teških listova pergamenta, s kojih je visjelo mnoštvo voštanih pečata.

Samrtnik je sjedio uporno na ležištu, kako blijed, te mu se lice žuto sjalo. Glas mu je bio tek promuklo, ispresijecano šaptanje, ali se trudio da govori jasno i razgovijetno.

»Jesu li oni — punovaljani svjedoci — ti dječaci?«

»Obojica su već prošla dvanaest zima — ova dvojica,« odgovori svećenik. Bio je blijed i ozbiljan, i ruke su mu malo drhtale, kad je držao oštricu svoga tankog nožića na plamenu svječice i grijao je.

»Pokušaj s devetim pečatom,« šapne samrtnik.

Sira Herleik pođe oštricom noža duž donje plohe pergamentne niti na kojemu je visio pečat, i prereza grumen pečata kao što se može rasjeći ječmeni kolač. I njih trojica vidješe da vrpca od pergamenta nije tekla skroz; oba mala krnjatka, koja se pojaviše ispod pečata, pripadali su drugoj vrpci — onoj koju je 8 pečat bio prvobitno pokrivao.

»To neka bude dokaz kojim ja, Erling Torressön sa Skriksvika i Molanda, ne u ispovijedi nego u otvorenoj izjavi, pred svjedocima, Björnom Arnessönom i Sigurdom Jonssönom kao i pred vama, vele časni oče Sira Herleik, priznajem, da sam ja sam pisao ta pisma što ih držite u ruci i da sam pečat, što ga imate, odrezao sa staroga pisma te sam ga prenio na novo, kako sam vam protumačio. Ali Bog neka se smiluje mojoj duši a oni, koje sam izdao, neka mi oproste — prije svega i nada sve moj gospodar, opat u Hovedöu, i moji krvni rođaci, kralj i plemeniti gospodin, Erling Alfssön, moj zet i svi ostali. Moli se, svećeniče, da mi oprosti, i pomoli se za moju jadnu grešnu dušu.«

»To i hoću,« reče svećenik tiho. iBo je tako duboko ozbiljan, te ga oba dječaka jedva prepoznaše. Činio se veći nego što su ga oni ikad prije vidjeli. »Ja sam star čovjek, ali dokle još po Božjoj volji hodam svijetom, molit ću se bez prestanka za mir tvoje duše i za tvoj spas, jutrom i večerom, sinko moj.«

Tada preda svijeću Sigurdu i dječaci kleknuše. Sagnuvši se nad bolesnika, šaptao je svećenik s njim neko vrijeme. Nato se uputi da podijeli Erlingu Torressönu posljednju pomast i svetu popudbinu, — dok je jutro sve više i više sjalo kroz odušak.

Nato naloži dječacima da legnu spavati u komoricu za mlijeko. Posljednje što su vidjeli Sigurd i Björn, bilo je, da je Sira Herleik pao na koljena uz klupu. Položio je ruku oko ramena samrtnika i podupro mu glavu prema prsima, dok mu je drugom rukom držao raspelo pred očima.

No bez obzira na sve uzbudljive događaje toga dana i te noći zaspaše dječaci smjesta, uvukavši se među ovčja krzna pokraj Helgea. Kad su se probudili, bilo je opet veče, i dva su čovjeka iz Draumtorpa sjedjela u kolibi, ali Sira Herleika nije više bilo, a i mrtvo tijelo bili su već odvezli prema župnoj crkvi.

III.

Potpuno jasno shvatili su mladići značenje tih događaja tek iza mnogo godina, kada su postali odrasli muževi. Ali da su sudjelovali kod vrlo važnih događaja, to su dovoljno spoznali.

Jer je propala namisao da će ove godine na Miholje doći na ručak u župni dvor. Toga dana slušali su misu u samostanskoj crkvi u Hovedöu. A sutradan prije podne stajali su zajedno sa Sira Herleikom i s jednim bratom redovnikom iz gostinjca dolje na iskrcalištu kako su prečasni opat i redovnici primili mladoga kralja Haakona i njegova brata, viteza Magnusa i njihovu brojnu pratnju, koji su došli iz Kaupangena lađom. Brat laik, Frater Martin, digao je Helgea u zrak, da može vidjeti svu tu svitu i sjaj. — Helgeova nazočnost nije doduše bila potrebna, ali ga je Sira Herleik ipak poveo sa sobom; činilo se čak, da je pomalo bio i nešto slab, kad bi se radilo o tom dječaku.

Pod veče, oko vespera, sjedjeli su dječaci u gostinjcu, i brat Martin koji je zaista bio vrlo neobično nadaren, trudio se da ih upozna s jednom igrom na dasci koja oštri um — uto dojuri unutra drugi neki brat laik, a za njim Sira Herleik. Zvao ih je i galamio, da treba da dođu pred opata i pred kraljevića.

To dakako nije baš jednostavna stvar za kakva starog seoskog svećenika, stupiti pred takvu gospodu. No Sira Herleik nije se ništa uzrujavao što se njega tiče. Ali se htio, kako je lako shvatljivo, iskazati sa svojim mladim rođacima. S bratom Martinom bili su preko dana pretražili sve rušnice i skladišta samostana. Konačno su bili tako dobro oprani, opremljeni i iščetkani, da je svećenik u glavnom bio zadovoljan.

Dobro je bilo što su već dan prije smjeli zaviriti u opatovu sobu za primanje te ih nije više snalazila napast, da se izgube gledajući svu tu divotu tamo — već su se dosta nagledali ukrašenih kamenih ploča na podu, stupova koji su nosili svodovlje stropa, slikarija po zidu i lijepog pokućtva.

Dobrim držanjem, kao kakav stari dvorski čovjek, pokleknuo je Sigurd na jedno koljeno i poljubio ruku opatu. Tada se obrati mladom kralju i kraljeviću — dvojici vitke, plave mlade gospode u dugim i širokim svilenim ogrtačima.

Mladi kralj naloži mu smješeći se da ustane i uze ga za ruku:

»Ti si to, Vilmunde Vidutone, mislim, — zdravo da ste, Jarle Aldeigjaburga — a to su bez sumnje kraljevi Garde i Galicije, — dobro mi došli, draga gospodo.«

Dječaci pogledaše prijekorno svećenika. Nekoliko dana iza događaja u kolibici bila su sva trojica došli k njemu, i Sigurd mu se opširno raspričao o svemu što ih je tištilo, pa i o igrama Vilmunda. Ali svećenik je rekao da ta sklonost nije nikakav grijeh — on je tako stvoren i to je dar Božji. Dječaci se baš nisu nikako tome obradovali, da je Sira Herleik to pripovijedao drugima.

Tada je morao Helge otići iz te prostorije. Kad su gospoda posjedala oko stola opatova i Sira Herleik izvadio lažne listove i pripovijedao, duboko dirnut, o ispovijesti i smrti viteza Erlinga, morali su dječaci stupiti naprijed i posvjedočiti. A tada su ih uputili da se vrate bratu Martinu.

No ipak je iza toga došla opet jedna odredba. Imali su na veče jesti u opatovoj odaji — za istim stolom s kraljem, kraljevim bratom i njihovom pratnjom. Dakako, sjedjeli su na posljednjem mjestu za stolom. Ali mogli su kraljeviće *gledati*. Pa tako i nisu ništa drugo radili nego gledali i gledali, dok su se pojavila prva jela na stolu — premda im je njihov novi prijatelj, brat Martin, koji je nosio jestvine, prišaptavao da su kuhani šarani *tako* dobri, neka se samo dobro opskrbe. Ali riba je bila riba, pa neka je i u pivu kahana — a riba je bila najgore od svega što su dječaci znali. A nato je došla zdjela s pilićima u umaku od grožđica.

Sutradan se Sira Herleik imao zaputiti na povratak sa svojim pratiocima. I opet su pozvali dječake pred kralja i kraljevića.

»Ovo je za vas,« rekao je mladi kralj ljupko se smiješeći. »Moj nesretni rođak, gospodin Erling, zamolio me je, da predam sve darove u njegovo ime — tebi, Björne, poručio je po vašem svećeniku, da ti poklanja svoj srebreni pojas, a ti, Sigurde Jonssöne, treba da dobiješ njegov mač i plašt od kunovine.«

Tada ih ogrli jednom rukom i poljubi u obraze:

»Pouzdajem se u te, Sira Herleik, da ćeš ih na proljeće poslati u moju pratnju. Očekujem da će mi biti zahvalna moja draga žena, što će dobiti u svoju ložnicu tako lijepe paževe kao što su oni, Björn i Sigurd.«

»A što da ja uradim?« upita mali Helge; kralj se nasmiješi.

»Rasti — to treba prije svega,« reče i povuče ga za uši.

Dječaci obasuše svećenika pitanjima silazeći do čamca.

»Da,« reče Sira Herleik. »Kralj Haakon Mladi hoće da vas uzme u svoju službu, ovih Duhova,« reče on. »Ali sada morate nastojati iz svih sila, da naučite kroz zimu ono što treba da svladate. Učenima hoću da vas učinim, ja.«

»Hoćemo li učiti čitati?« upita Björn Arnesson, pun mračnih slutnja.

»To hoćete. Mladi kralj Haakon, kako je i sam učen odlični gospodin, bez sumnje vas ne će uzeti u službu kao neznalice. Stoga treba da se pomiriš s tim, moj Björne, da ću u tvoju tvrdu lubanju zabiti ovo nešto što znam. A tebe ću, Sigurde, sigurno učiniti dobrim klerikom.«

»Ma ja nisam ni mislio na to, da postanem svećenik,« reče Sigurd preplašeno. »Mislim da nemam za to zvanja.«

»Bedače — zar ne znaš da ima klerika koji su laici i žive svjetovno, a ipak steknu svojom učenošću moć i časti?«

»Ne, ako treba da učim sricati slova,« reče Björn zlovoljno, »onda najradije želim. Gotovo bih želio, da se nismo nikad ni upustili u tu igru Vilmunda ili da se nismo namjerili n atoga čovjeka, Erlinga sa Skrikoviva.«

»Grijeh je tako govoriti,« odgovori Sigurd ozbiljno. »Treba da jako zahvalimo Bogu što smo smjeli biti Njegovo oruđe. — Inače bi čovjek bio umro bez utjehe, bez ispovijedi i odrešenja. Ne, ne, Björne — ne smiješ tako govoriti.«

»No — onda valjda smijem kazati da je dobro djelo bilo loše naplaćeno,« reče Björne uporno.

Svećenik posegne rukom u rujnožute uvojke dječakove kose i zdrma ga.

»Ti si Belijalov sin, moj mladiću! Čekaj, čekaj samo do zime, pa ćeš saznati što je to *šiba*,« reče Sira Herleik i uštinu smijući se dječaka.

Preveo Lj. Maraković

STIPO BEŠLIN

LEGENDA O PUSTINJAKU JERONIMU

U pustinju strašnu odveli su njega
varavi osmjesi cipelice bijele.
Tu su ga dočekale u velikom broju
pjegaste žirafe i hitre gazele.

Nikad ga ni ptica pohodila nije
i gosti mu rijetki bijahu tek deve.
A samo je jednom kroz godine duge
zaželio čuti glas vesele ševe.

Pa kada se kraju života približio
reko mu je Isus: Slugo dobri, hajde!
Tada su palme zašumile u zboru.
Anđeli su slatko svirali u gajde.

BAROK

Pobožno sveci o raju razgovaraju.
U zanesenju plamte lica žuta.
S rukama punim šarenog cvijeća
anđeli žarko mašu iz svakog kuta.

Blaženi Ambrozije s glomaznim šeširom.
Odjeća mu rujna poput maka.
S debelom knjigom Augustin stoji
u biskupskoj mitri s dva pozlaćena kraka.

Još ljiljan snježni miluje Alojzije.
Plahog svetog Lovru na roštilju peku.
A kad cvijeće usne po baroknim oltarima
odlepрša sve to u tamnoću meku.

JURAJ JURJEVIĆ:

NOVA ŠKOLA

Za magarca je batina i po staroj i po novoj pedagogiji.

Premda o takozvanoj novoj školi postoji vrlo bogata literatura, u kojoj se pedagozi trude, da je definiraju i odrede, za nju se ipak mora kazati, da još nije našla sebe ni svoj izraz. Sve je još u pokušaju i traženju. Daleko od toga, da bi predstavljala jedinstven i izgrađen sistem. Pabirči se, krade i posuđuju opeke iz drugih tobože porušenih sistema, da bi se sagradila vlastita zgrada. Nova škola je, kako veli eksperimentalni pedagog Lay, slična koritu, u koje se mnoge rijeke, mnogi potoci i potočići slijevaju. Ta nejedinstvenost vidi se već i po samim nazivima. Jedni zovu današnju školu radnom školom, drugi školom čina, treći školom doživljaja, četvrti školom aktivnosti, peti školom života, šesti školom spontanosti itd. U novoj školi odrazila se čitava momentana kulturno-filozofska situacija, sa svim svojim pogledima, sistemima, nazorima i ideologijama, pa kako u toj situaciji nije još ništa definitivno gotovo i staloženo, nego je sve tek na putu i nastojanju, tako je to i u današnjoj školi, koja je te situacije odraz.

Neizgrađenost ovu ništa ne spasava činjenica, da kod svih ideologa današnje škole nalazimo na nekoliko istih principa (individualnosti, rada i zornosti na pr.), jer prvo, ti principi bili su i u »staroj« školi istaknuti, pa ne predstavljaju apsolutno neki novum, a drugo, oni ne mogu biti verificirani, dok stvarnost i odgojna praksa ne ispitaju bar djelomičnu njihovu ostvarivost.

Nego ono što ne može učiniti, reći i izraziti znanstvena terminologija, učini često intuicija, koja hoće o svemu da ima svoj sud, pa ne može čekati dok netko sam sebe nađe i objavi, ne gubi se u pokušajima, ne da se smesti frazama ni prevariti maskama, već prilazi pojavama, događajima i sistemima neposredno i nenadano, da ih takorekavši na spavanju zatekne i ugleda im pravo lice.

Zahvaljujući toj intuiciji mi i novu školu kraj sve njezine rasijanosti i nejednakosti ipak nekako raspoznajemo, bar toliko, koliko nam je za praktične svrhe potrebito, da o njoj možemo izreći sud i zauzeti stajalište. Raspoznajemo je po prizvuku, koji u sebi nosi i po mislima, koje se u nama bude, čim je netko izgovori i napomene.

Ne ćemo ovdje razlagati i iznositi ona brojna načela, na kojima se nova škola pokušava sagraditi, ne ćemo napadati novo ni braniti staro, nego ćemo u smislu riječi postavljenih za motto ovih redaka, nešto reći o jednome i drugome. Radi objektivnosti napominjemo, da ne branin o s v o j a stara vremena, jer nam datum na krštenici ne daje pravo ni mogućnost za to. A o novoj školi govorimo kao onaj, koji je sam u njoj odgojen, da bi druge po njoj odgajao.

Nova škola vrlo je lijepa stvar, vrlo ružnih vremena. Previše ona dobroga pretpostavlja, pa je zato preblaga ondje gdje bi trebala biti naj-

stroža. Puna je takta, obzirnosti, nježnosti i finoće, a đak je majstor, da osjeti svaki kucaj, koji njemu u prilog ide, pa ga bogato i svestrano iskoristi. Ona je sva u prevelikoj ljubavi i filantropiji, a ne zna se tko može u odgoju veću štetu učiniti: prevelika ljubav ili mržnja. Postavilo se mnogo principa, koji će zauvijek ostati samo u teoriji, jer su u praksi neostvarljivi, a za mnoga opet načela postoji očita opasnost, da se krivo shvate i primijene. Nepravedno se kritiziraju mnoge zasade i ironiziraju iskustva naprosto zato, što su ostarjela, premda u stvari nemamo za njih bolje zamjene. Hoće pošto poto da počne iznova, i ako bi u mnogočemu bilo dovoljno samo nastaviti i popraviti. Bez tradicije i većega iskustva, tek se uči hodati, pa često posrće i pada.

Nova škola upravo boluje od lijepog i blagog postupka. Prokletstvo se je bacilo na sve šibe, batine i ćuške, koje imaju da zamijene drugarski, očinski i prijateljski odnosi učitelja i učenika. Njoj nikako ne mirišu propisi, rasporedi i naredbe, jer sve treba prepustiti odluci prigode, raspoloženja, interesa i doživljaja. Treba — veli se — izbaciti iz škole sve što nije stopostotno praktično, korisno, svrhovito i za današnji život uporabivo. Nema smisla siliti đaka da uči išta što mu se već sutra ne će rentirati. Ne valja biti strog, pedantan i cjepidlaka prema đacima, treba sve momente uzeti u obzir, treba sve razumjeti, pa ćemo sve i oprostiti. Na đaku i nema takorekavši krivice, kriva je ulica, štampa, okolina i obitelj, krive su ove žalosne, poslijeratne prilike.

Ova i brojna druga gesla nove škole, a osobito kad su u lošim rukama, predstavljaju opasnost, da izazovu crtu nereda, lijenosti, neobuzdane slobode i nekorisne razmaženosti. U srednjim školama oni đaci viših razreda već su nešto načuli ili pročitali o ovoj školi slobode i lakoće, pa u tom smislu postavljaju zahtjeve svojim profesorima, udžbenicima i propisima. Sve im je postalo teško; nikad im ništa nije dovoljno jasno; svi su im nastavnici previše strogi, jer zahtijevaju i ono što ne treba znati. Hoće da im se sve takorekavši na tanjuru gotovo pruži, kako ne bi bilo više potrebno da se sami malo namuče. Uvijek im je spremno opravdanje za svaki nerad i nemar. Danas ih boli glava, jučer su bili neraspoloženi, sutra mora naučiti jedan predmet, pa ne može drugi, prekosutra će se nešto dogoditi u obitelji, pa ne će moći raditi itd. Sve to dakako »današnji profesor« mora smjesta uvažiti i oprostiti, jer nije ovo više ono staro vrijeme, kad đak nije smio osloviti ni nagovoriti profesora, a kamo li se s njim pravdati i u diskusiju pustiti. Danas on njemu treba biti prijatelj i drug.

Današnji đak postaje sve to viših zahtjeva. On mrzi starijega i svaki autoritet. S minimumom truda što bolje i jeftinije proći, to mu je postalo geslo. On se buni na tijesni razred, hladnu sobu, loše svijetlo, udaljenost od škole i rano započinjanje obuke. On hoće igrališta, gombaone i plivališta. Što više praznika, priredaba i izleta i što manje učenja. A kod kuće svoju sobu, dobru hranu, fino odijelo i novaca za kino, utakmice, cigarete i curice. On hoće da bude mladi gospodin kojemu se ne smije ništa zamjeriti i zabraniti, ništa zapovjediti ni spriječiti. On je osjetljiv, vrijeđa se lako i nos objesi na svaki naš ukor, njega treba pustiti samome sebi, on sam zna što je lijepo i ružno, što treba raditi, a što ne. Za neuspjeh spreman je opsovati profesora i do potrebe osvetiti mu se, jer ono što je potrebno i korisno to je on učio i znao, a »zadrti« profesor je kriv, koji traži nepotrebne stvari, zalazeći u detalje i sitnice. Šta će danas ovo, šta će ono, šta će stari i mrtvi jezici, humanističke nauke i komplicirane matematske formule, danas je dosta čuti riječ o najsavremenijimi i najpraktičnijim predmetima i pitanjima.

Ovo su samo oni glavni momenti i glavne oznake atmosfere, koja je nastala novim vremenom, a bila potpomognuta strujom nove škole, čije se sve lijepe odlike upotrebe za sve drugo, samo ne za stvarni i solidni rad.

Za magarca je batina i po staroj i po novoj pedagogiji. Za onoga koji to zasluži po svojoj pristojnosti i marljivosti, dozvolit ćemo slobodu, intimnosti, kritiku i upotrebit ćemo lijepi postupak, a za nevaljalce i pokvarenjake, posvetila se svaka kazna i šiba. U tome nema naprednosti i nazadnosti, nema novoga i staroga. Filantropija koja bi sve dopušatla, bila bi lažna i luda. S dobrim na dobre, sa zločestim i pokvarenim na ružne. Nijedna škola, pa ni nova, ne smije sebe nazvati ni strogom ni blagom, ona mora biti uvijek naizmjenice jedno i drugo.

Odgoj se ne smije pustiti srcu i sentimentalnosti, jer time samo šteti onoj uzvišenoj ideji kojoj ima služiti. Istina, uvijek, a pogotovu danas, mnogo je faktora, koji negativno djeluju na učenika, ali nije ni on nevino janješce bez krivice. Točno je, da su danas očajne materijalne, pa školske i domaće prilike, ali nisu one za đake ni prije bile tako idealne. Ako ćemo govoriti o školskim zgradama i konforu u njima, i prije je bilo tijesnih razreda i trošnih kućica u kojima su đaci, a osobito oni po provincijama, sjedjeli šćućureni, slabo obučeni, bez elektrike, parketa i peći, duhajući u ruke da ih ogriju. I prije je bilo gladnih, siromašnih i neobučenih. I prije je učenik radio kod kuće i više nego danas, pa ipak je imao vremena da sjedne i nauči svoje školske zadaće. I prije je bilo profesora dobra i plemenita srca, pa ipak su radi napretka povjerenih učenika upotrebljavali razna prinudna sredstva i kazne. I prijašnja vremena imala su svoje specifične potrebe i zahtjeve, ali su zato ipak bila tolerantna: dopuštala su studij i onoga što plemeni ljudski duh i podiže kulturu, bez obzira na to, je li to praktično i rentabilno. Ne valja omalovažavati sve što nije novo. Prijašnje škole nisu imale tako precizne knjige, moderne aparate, bogate biblioteke, nisu poznavale ni razbacivale se pedagoškim i psihološkim principima kao mi danas, a ipak su odgojile generacije i generacije naučenjaka, književnika, umjetnika, političara, čestitih obrtnika i trgovaca, čiji bi nam rad u mnogo čem mogao danas služiti za uzor. Po onim zavodima, školama i internatima, kojima toliko danas zamjeramo uniformnost i upravo vojničku disciplinu, postojao je ipak duh povjerenja i kolegijalnosti, a đaci su se bavili i takmičili sigurno u plemenitijim stvarima nego li danas. Danas se skupljaju u albume slike sportskih i filmskih zvijezda, a prije su osobito oni stariji đaci imali mnogo više literarnih i sličnih ambicija. Prije je bilo manje lumpovanja, bančenja, plesova i pijanki, a više su se novci trošili u korisne stvari i lijepe knjige. Konačno, prije se sigurno mnogo više kažnjavalo i batinalo, nego li danas, a ipak je bilo mnogo manje bježanja od kuće i samoubistava.

Sigurno najpozitivnija strana nove škole jest njezin individualni put i princip koji ona toliko ističe. Prema svakome različito. Ali ne samo u smislu slušanja naklonosti učenika, te pružanja znanja, nego individualno postupati i u pitanju postupaka i odnosa. Marljivost, pristojnost, ozbiljnost i solidnost treba uvažiti i što je moguće više honorirati a magareća svojstva nikakva modernost ni naprednost ne smije osloboditi zaslužene kazne i primjerenog postupka.

STIPO BEŠLIN

MARULIĆ

Nad knjigom dugo mudruje brada biserna.
Tu Hrvatska je, a tamo Roma aeterna.

Gdje su na moru Zvonimirove galije?
Zemlju će našu već svu krv da zalije.

Kockasta ploča popljuvana sva nam je.
»Judita« nova, o, bar sada da nam je!

»Nauci dobri« u »versih harvatski složeni«.
Mleci i Turban! Mi smo još ugroženi?

Dubrovnik, Bosna, Slavonija, Dalmacija —
Sve je to naša mučenička Kroacija.

BOGORODICA S GROZDOM

Botticceli

Pod brezom tankom grozd rujno mirisavi
nudi Bogorodica svom malom sinu.
Bobice sočne raskošno se smiju.
Anđeli Joj se lepezom prave hladovinu.

Iznad nje grane drhću sve do vrha;
radoznale ptice kroz lišće vire.
O majko naša, ljiljane bijeli! —
Šapću anđeli i krila šire.

A ona skromno grozd slatki pruža,
što sav treperi u zamamnom sjaju.
Staze su umorno kraj česme stale
i pjesma zvonka utihnu u gaju.

A. R. BUEROV:

UMJETNIČKO DJELO IZMEĐU DVIJU SKRAJNOSTI

Objektivizam (Svršetak)

Ovdje se suvišno nabrajati objektivističke struje, jer je svakomu poznato, kako su one prevladavale u školi sve do dana današnjega. Povjerenje dano antiknoj umjetničkoj teoriji toliko je osvojilo svijet, da i današnjim estetikama, a naročito školskim poetikama, prevladava formalistički smjer. Renesansa je tome mnogo pridonijela uzdižući Aristotela kao prvoborca te struje. Scaliger i Boileau svojim nastupom duboko su zaorali u pravcu održavanja antiknog objektivističkog gledanja umjetnosti nemajući povjerenja u lični ukus nego tražeći opće valjane objektivne zakone, koji upravljaju i sačinjavaju umjetničko djelo. Moderna estetika subjektivizma nastala je kao reakcija na objektivizam. Drugo je pitanje, da li subjektivisti imaju pravo na onaj način optuživati Aristotela, kao što čini recimo Bremond. Tko se malo dublje zanima Aristotelovim principima, vidjet će, da je i Aristotel vodio računa o subjektivnim elementima u dodiru s umjetničkim djelom. Dovoljno je samo spomenuti njegovo zagonetno pitanje katarze (pročišćenja) u tragediji. Objektivistička estetika skrenula je s puta istom kod epigona, a subjektivizam je opravdano ostao protiv zanemarenja ličnosti promatrača. Fatalno je što su subjektivisti u žestokoj reakciji prešli u ekstrem, zanemarujući objektivnu stranu djela. Tako se umjetnička problematika potezala iz jedne skrajnosti u drugu. Na sreću u novije doba izgrađuju kompromisni pravac sinteze dvaju smjerova i protiv navale subjektivista rehabilitiraju objektivne elemente umjetničkog djela. Reakcija protiv pretjeranog subjektivizma opaža se u svim krugovima. Dosta je spomenuti De Wulfa, Arreata, Walzela a naročito Maxa Dessoira (Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft). Ovaj odlučno tvrdi, da postoji estetska realnost sa svojim imanentnim zakonima, koji se ne mogu svesti jednostavno na psihološke zakone. Dalje kaže: »Immer deutlicher wurde dabei, dass die Objekte nicht gleich-giltige Reize zur Auslösung eines seelischen Zustandes sind, sondern Träger ästhetischer Werte. Wenn der experimentierende Psycholog einen Versuchsgegenstand herstellt, so muss es mit ästhetischem Urteil geschehen, denn der Gegenstand ist mehr als nichtssagendes Anregungsmittel.« Dessoir zapaža u nauci opadanje subjektivizma. Tu se obično osjeća žalac protiv Crocea, koji govori o umjetničkom djelu samo kao nadražajnom sredstvu i ništa više. Bergson također naglašava vrijednost umjetničkog djela s riječima: »Ne ispunja subjekt osjećajima objekt, nego obratno subjekt smjerno podliježe djelovanju djela predajući se onomu što djelo izražava.« Da umjetničko djelo nije samo nadražno sredstvo, u koje prenosimo svoje osjećaje, dokazuje činjenica, da u nama ne može nastati estetska impresija nego samo intervencijom samoga djela, a to znači, da u njemu i izvan nas mora biti nešto lijepo, što na nas djeluje. Iskustvo nam kaže, da se mi podvrgavamo

djelu, u početku se osjećamo pasivno i tek kasnije reagiramo. U dodiru s umjetničkim djelom osjećamo neki udarac, a taj ne dolazi iz nas, nego iz djela: iz drame, poezije. Prema tome djelo u nama stvara uzbuđenje. Pa i sami umjetnici podliježu impresiji vlastitog djela. Poznat je mit o Pigmalionu, koji se zaljubio u kip Galateje, koju je sam izradio. Michelangelo od ushićenja pred svojim Mojsijem kliče: Još samo progovori! Tu je sigurno djelovao objekt i to na samoga stvaraoca. Jasno je dakle, da subjektivisti pretjeruju sa značajem impresije, kao da u objektu ne bi bilo elemenata, koji su sami po sebi lijepi. Istina, može se reći, da mi doista projiciramo u djela svoje osjećaje, ali to još nije bitni dio estetskog fenomena. Na taj način ljepota je umjetničkog djela bilateralna, jer počiva u objektu i subjektu, koji ga promatra. Ta dva aspekta umjetničkog djela međusobno se spajaju. Jedan je od drugoga nerazdruživ. Da jasnije uočimo tu činjenicu, analizirat ćemo objektivne i subjektivne elemente umjetničkog djela.

Objektivni elemenat. Red

Ovdje se ne će govoriti o svim elementima nego samo o nekima. Podrobniji podaci mogu se naći u knjizi Svobode: L'ésthétique d'Aristote. Tamo se opširno analizira Aristotelov pojam reda, simetrije, veličine, idejne građe, rasporedbe, izraza i t. d. Ovdje neka bude spomenut samo jedan princip, koji je ogromne važnosti za shvatanje umjetnosti. To je red. Svatko zna što znači poredati knjige, stvari, životinje i t. d. Prema tome red pretpostavlja neku množinu materijala, koju treba urediti, da na tom materijalu vidimo red. Drugi nužni zahtjev za uspostavu reda jest princip jedinstva, t. j. kako ću i prema čemu urediti, recimo, svoje knjige: prema sadržaju, formatu, jezicima i t. d. To je princip jedinstva, koji sam primijenio da napravim red. Čim se promijeni princip jedinstva, dakako da će se promijeniti i poredak materijala. Glavno je dakle taj princip jedinstva, koji odaberem nalazeći se pred množinom materijala, a taj princip nalazimo apstraktnim načinom u samom materijalu, koji moramo urediti. Dakako da ta apstrakcija nije neki metafizički pojam, nego je uhvaćen na osjetilnim stvarima. Uz množinu materijala i princip jedinstva treba i treći elemenat, a to je različan stupanj onog zajedničkog karaktera, koji posjeduje svaki elemenat materije. Različnost ne znači potpuno nesličnost. Različnost predstavlja zajedničke crte među pojedinim djelima, samo što zajednička značajka nije jednako zastupana u svakom djelu. Svi romani nisu jednake važnosti, premda imaju svi značajke romana. Ima manje ili više vrijednih, premda su svi romani. To znači različan stupanj zajedničke značajke, a disparatnost znači, recimo, staviti u red knjige i majmune, a to je nemoguće, jer nema među njima zajedničke crte, koju bismo uzeli za princip reda. Red je dakle svođenje k jedinstvu mnogostrukih i raznih elemenata prema jednom uzetom principu. *Što znači umjetnički red?* Svaki poredak nije umjetnički, nego tim imenom zovemo takav red, koji u sebi ima moć, da u drugome izazove jaku impresiju, kad mu se približi i kad mu taj red govori njegovim osjetilima, mašti i razumu Prema tome je umjetničko djelo uređena cjelina, gdje ima raznih mnogostrukih elemenata, u kojima vlada jedinstvo, koje djeluje i potiče čovjeka

na razmišljanje. Da ove elemente reda bolje razumijemo, stvar ćemo protumačiti na temelju umjetničkog djela. *Mnogostrukost* elemenata koji ulaze u umjetničko djelo Aristotel naziva »odmjerena veličina« (juste mesure). Prema tome, ako je djelo oskudno elementima u nj unesenim, kažemo da je banalno ili prazno, a ako se nalazi previše elemenata, onda subjekt ne može sve probaviti i tako ne može doći do sklada dojma. Mnogostrukost nije apsolutna stvar, nego je većinom odmjerena prema subjektu, kojemu je namijenjena. Kompleksna problematika romana ne može djelovati na dijete. Dakako da se moraju u djelu nalaziti bitni elementi, ali ne uvijek kao u prirodnoj ljepoti. Ako se čovjek rodi s jednim okom ili rukom, kažemo, da nije potpuno lijep, a kod umjetnine to može manjkati, a da se ne naruši ljepota. Kod slike u profilu nema jednoga oka, jedne strane lica i t. d., ali to promatrač nadomješta logičnim zaključivanjem i maštom. Promatrač će sliku u mašti upotpuniti. Kod umjetnine nije dakle nužna nazočnost svih elemenata, pače umjetnik često krnji nekoje dijelove i tako sili promatrača, da ih on na neki način dovrši i upotpuni s pomoću razuma i mašte. To se u umjetnosti sve zove namjerna mutilacija ili krnjenje, potreba predviđanja ili sugestija. Umjetnim namjerno izostavi neki dio, samo ga načne, intonira, a promatrač onda upotpunjuje. Tako ako roman iznosi sve neznatne detalje, onda umara i postaje nesnosan. Umjetnik mora biti suzdržljiv u riječima i znati proizvesti sugestiju. Nije nikakva odlika stila prevelika brbljavost, nego naprotiv vješto prikazivanje i izazivanje mašte čitača s pomoću nekoliko riječi. To je pravo značenje umjetničke sugestije. Umjetnik ne izrekne neke momente, nego ih samo sugerira. E. Hello zahtijeva od stila, da bude ekspanzivan, ali i suzdržljiv, postidan i diskretan. Umjetnik koji zatrpava pomanjkanje sugestije množinom iznesenih elemenata, ne računa s fantazijskom moći čitača, kojemu je dosta samo intonirati jedan momenat, a on dalje nastavlja. *Različnost* elemenata znači isticanje pojedinih dijelova, ocrtavanje različnih karaktera, ali tako da sve te sporedne radnje utječu u glavnu i ne narušavaju kompoziciju djela kao cjeline. Tu naročito može djelovati kontrast karaktera, položaja, osjećaja, jer gdje su karakteri monotoni, to više nisu živa bića s individualnom psihologijom, nego klišeji, fabrikacija po modelu a ne živa realnost. Skupina lica u tragediji djeluje samo kao pojedinka sa svojom ličnom notom, u protivnom slučaju imamo samo izmišljene utvare.

Princip jedinstva naziva se zapravo ideja ili više njih, koje je umjetnik htio izraziti. Ideje postoje u graditeljstvu, kiparstvu a ne samo u književnosti. Tako su neki umjetnici davali ideje tišine, krepkosti, strasti, domoljublja. Tako je karakter junaka ideja tragedije. Ideji kao principu jedinstva škodi disharmonična ličnost. Umjetnik je slobodan izabrati princip jedinstva ili ideju, ali jednom izabravši, mora joj ostati vjeran. Koliko u književnosti ima u tom pogledu kontradikcija? Tako ocrtanu karakteru u prvim glavama knjige, najednom protivurječi neka akcija u dalnjem nastavku. Ako je dana osnova karakterna crta pomirljivost, onda to isto lice mora biti pošteđeno od žestokih ispada, jer psihologija ličnosti nije mozaik, u kojem se nalazi svih mogućih boja. U njemu vlada stanovito jedinstvo. Princip jedinstva mora biti dosljedno proveden u karakterima,

ako je uzet kao predmet umjetnosti. Tim nije rečeno, da jedan isti predmet ne može biti obrađen od više umjetnika. Ideja junaštva služila je mnogim umjetnicima, ali je svaki odabirao jedan aspekt te ideje: silovitost, nepromišljenost, nasilje i t. d. Prema svemu izloženom, umjetničko djelo sadrži neku ideju, kojoj stvaralac daje umjetnički sjaj. To je u velikoj opreci s naziranjem Croceovim, ali iskustvo nam kaže, da umjetnik doista obrađuje izvjesnu ideju, premda Croce veli, da ne postoji umjetnička ideja ostvarena, nego ima samo ovaj ili onaj čovjek, recimo, krepostan. Naprotiv mora se reći, da postoji i neki opći pojam, a umjetnik izabire i obrađuje neki aspekt te ideje i konkretizira ga u određenom licu. Ovdje bismo mogli govoriti o drugim objektivnim elementima, kao i o jezičnom izrazu, tehnici, ali je i ovo dosta, da uvidimo, kako se u samom djelu nalaze estetske realnosti.

Subjektivni elemenat. Impresija

Ostavljajući po strani pitanje, da li može objekt biti lijep bez obzira na to, da li ga čovjek promatra ili ne, ovdje nam je zadaća kod umjetničkog djela utvrditi subjektivne elemente, koji su kao preduvjet za estetski fenomen. Koji su subjektivni elementi? To je u prvom redu impresija, koju ima promatrač djela. Doista umjetnička ljepota kao ljudska stvar bez odnosa prema čovjeka gubi svoj raison d'être. Impresija nije sporedan nego konstitutivni elemenat ljepote. Impresiju nazivaju i drukčije: umjetnički užitak, veselje, emocija, ali je impresija najzgodniji izraz, jer dobro označuje utisak djela na promatrača. Impresija ima dva stadija: reprezentativni, t. j. djelo najprije shvatimo (sadržaj drame) ili recepcija umjetnosti i emotivni dio, koji dolazi iza recepcije, a sastoji se u simpatičnom sjedinjenju s djelom ili uživanju. Obje faze pripadaju istom psihološkom aktu. Impresija ima svoj izvor u spoznaji, kojom zahvatamo objekt. Percepcija može biti vanjskim osjetilima, imaginacijom i razumom i doista umjetnička percepcija sastoji se od vanjskih osjećaja, predstava mašte i intelektulnih pojmova. Vid i sluh dobavljači su impresija, a Guyau je to tražio i za okus i miris. Osjetilne su senzacije preludij za percepciju umjetnosti, ali to još nije sve, jer se tome pridružuje imaginacija, koja je naročito važna kod umjetnika, koji samo sugerira neku misao, a imaginacija je dalje nadopunja. Napokon dolazi uloga razuma, koji često zanemaruju kod percepcije umjetnosti, a on nas jedino može staviti u kontakt s idejom izraženom u djelu. Ovo je činjenica, koju naročito trbea naglasiti, jer razum jednako radi kod formiranja umjetničke vizije kao i kod percepcije umjetnine. Neki pisci, kao Bremond, osporili su ulogu razuma kod precepcije. Poznato je u tom pogledu Bremondovo mišljenje, kako su kod percepcije umjetnosti duševne moći uspavane nekim magičnim fluidom, koji struji iz umjetnine. R. Souza odlučno je reagirao na ovo mišljenje, a dobrim dijelom i Paul Valéry, kojega za uzvrat Bremond zove »poëte malgré lui«. Po svemu se čini, da je Bremond zamijenio percepciju umjetnosti s emocijom, koja vremenski slijedi iza percepcije i u kojem stanju doista razum ima malu ili nikakovu ulogu. Da se kod percepcije traži intervencija razuma, možemo razabrati iz slijedeće činjenice. Madona je

najčešće uzimana kao objekt umjetnosti i prikazana u neizmjerno mnogo varijanata kao majka, nježna žena, zaštitnica i t. d. a to su sve apstraktne misli, koje su umjetnici u razumnim nijansama pretočili u mramor, drvo i boju i mi izričemo pojam, kad kažemo, da ova Madona izražava bol, milosrđe. A to su realnosti, koje govore razumu i koje ne možemo shvatiti osjetilima, jer je golema razlika između osjetilne senzacije i misli odnosno pojma. Aristotel kaže, da tragedija stvara tipove i poezija uopće daje vlastito ime generalnom pojmu. Prema tome je Aristotelu poezija iznad historije, koja se bavi samo ovim ili onim čovjekom, dok poezija zahvata općenito. Protiv ovakva shvatanja ustao je naročito Croce tvrdeći, da ne postoje književni generalni pojmovi inkarnirani o jedno djelo nego samo jedan pojam u konkretnoj danoj činjenici, koji nimalo ne sliči istom pojmu izraženom od drugoga umjetnika. Za nj postoje samo konkretne činjenice a ne apstrakcija. Na temelju toga Croce je poistovjetovao filozofiju književnosti s historijom, sasvim oprečno Aristotelu. Međutim je ipak istina, da je Molière izrazio u Harpagonu pojam škrca, a ne smije se opet zanijekati, da je tim pojam škrca iscrpen samo u Harpagonu i zato drugi umjetnici mogu obrađivati isti pojam, ali s drugog stajališta. Tu se onda ističi jačina umjetnika, da je uzeo već obrađivanu temu, ali je opet dao novo djelo intervencijom svoje ličnosti. Drugi obrađeni škrtac sigurno ne će biti Molièrov Harpagon, ali će svakako pripadati pod pojam škrca. Baš u tom elementu da se naročito odmjeriti jačina umjetničke individialnosti. Nijedan umjetnik ne može iscrpsti stanovitu ideju. Tako su mogle čitave književne periode živjeti od nekoliko ideja, jer je priroda u istom tipu umnožila individualnosti, pa nema u svemu ljudstvu dvije na dlaku iste duše. Praktičan je zaključak iz toga, da za umjetnika ne može nastati siromaštvo materijala za obradu, a samo umjetnici traže najkričljivije šlagere kao objekt prikazivanja. Ljudska je duša neiscrpivo more, iz kojega umjetnik može crpti svoje ideje. — Bez razuma nema prave percepcije, iako ima umjetnosti, koje mogu davati neestetske impresije (muzika za uspavljivanje), ali se ova razlikuje od umjetničke baš odsutstvom ideje. Prema tome precepcija polazi od osjetila, koja su pojačana imaginacijom i konačno u tom materijalu, zahvaćenom ćutilima i imaginacijom, razum obuhvata ideju. Sve tri činjenice nalaze se u istom aktu. Na taj način shvatama apstraktno u konkretnom. U času percepcije ne razmišljamo i ne istražujemo način, kako smo došli do toga nego se razum spontano predaje utjecaju djela, a čim počne analiziranje, prekinut je estetski čar i mi postajemo kritici. Percepcija je ekstenzivna, jer zahvata čitav realni život, ali i progresivna ili intenzivna, jer češćim gledanjem umjetnosti sve dublje prodiremo u unutrašnjost. Djelo nam se više otkriva. Detalji nanovo dobiveni ukopčavaju se u već stečenu cjelinu.

Emocija

Zajedno s percepcijom ide afektivno duševno stanje, koje nazivamo emocijom. Ne smije se umjetnička emocija umiješati s fizičkim veseljem i boli, jer je umjetnička niknula više iz intelektivne percepcije. Emociju možemo praktički razglobiti u simpatični zalet prema djelu i drhtaj veselja,

koji prati ovaj zalet. Ovim zaletom sjedinjujemo se s djelom u neke vrsti simpatije, koja nije osnovana na životnom interesu ili koristi. Ta simpatija ne znači ljubav prema nama svima, nego nas djelo ispunja magičnom milinom i zarobljuje. To je stanje naše stanje, ali nije princip ili uzrok simpatije prema djelu. Iako projekcija naših osjećanja prema djelu nije pravi umjetnički fenomen, ipak mi djelu u neku ruku povjeravamo naše tajne, što opet znači samo sekundarni ili popratni fenomen istinskog estetskog fenomena. Ovo duševno stanje kontemplacije dosada je najbolje obradio Bremond približivši ga umjetničkom zanosu svetaca, samo što umjetnički zanos ostaje profani, a ne natprirodni zanos. Po toj kontemplaciji sjedinjujemo se s djelom i to stanje pruža duši najplemenitije veselje i užitak. Ujedinjenje s djelom ispunja dušu magičnim drhtanjem i to se zove umjetnički užitak. To duševno stanje nastojali su kojekako protumačiti, a ovdje treba spomenuti da taj užitak može biti uvjetovan nekim okolnostima. Tako duševna aktivnost kod impresije ne smije trajati dugo, jer nas umara, ali ne smije biti ni kratka, jer ne pruža dostatno veselje. Užitak se povečava tim, što je percepcija jasnija i što je sadržaj njen bogatiji. Što se više sadržaj drame komplicira, to jači imamo umjetnički užitak. Osim toga arheologija, historija i druge znanosti mogu povećati užitak, koliko jače osvjetljuju pojedine momente percepcije. Kod užitka ne smije biti boli, jer ova narušava užitak, a duša nije mozaik, gdje bi jedan dio mogao uživati, a drugi trpjeti. Emocija je sasvim lična. Užitak je uvijek moj užitak. Impresija dakako uključuje subjektivni elemenat, koji je različan prema narodima, dobi, spolu i karakteru. Stoga baš ona i ne može biti samovoljna stvar, jer zavisi o percepciji, a ova ima neke stalne osnove. Prema tome može se raspravljati o ukusu, ali na temelju objektivnih elementa, što ih je umjetnik unio u djelo, a ti su nepromjenljivi u svim okolnostima. U tom smislu trebalo bi popraviti poslovicu: *de gustibus non est disputandum.*

Zaglavak

Tako su u glavnim crtama prikazane dvije ekstremne estetske struje, među kojima se nalazi umjetničko djelo. Ovaj prikaz može se činiti previše apstraktan i sitničav, naročito s obzirom na književnost. Ipak nije tako. Sve kritičke metode naslanjaju se otprilike na jednu ili drugu estetsku teoriju. Formalistička kritika u književnosti naslanja se na objektivne elemente umjetničkog djela, dok je impresionistička pa sociološka imala oslon u subjektivističkom pravcu.Kako se moglo vidjeti, istina je negdje u sredini. U vezi s ovim problemom moglo bi se raspravljati o mnogim drugim, naročito u području književnosti, ali je iz ovoga jasno, kako je bogata i kompleksna umjetnička problematika i treba oprezno postupati, da ne upadnemo u ekstreme niječući jednoj ili drugoj pravo na život. U svima ima istine, a umjetničke teorije imaju sve pravo na život, koliko imaju u sebi životnih sokova. To će najbolje vrijeme pokazati. S obzirom na to simpatičan je napor pokoljenja, da osvijetle ovo zagonetno i magično područje ljudske djelatnosti. Ma kako bile čudne pojedine teorije, ozbiljnim radnicima bilo je na srcu naći istinu, jedino su nesposobni epigoni suvereno prelazili preko njih a dakako u sasvim neumjetničke svrhe. To naročito

vrijedi za moderne sociološke, upravo klasne ideologe, kojima nije toliko do umjetnosti koliko do drugih ciljeva. Može netko reći, nijesmo došli do nekih apsolutnih zakona na području književnosti, makar se i odstranili ekstremni pogledi. Istina takvih norma nema, ali to nije ni traženo, nego se kušalo što bolje prozreti tajnu umjetnosti. Teoretici će i nadalje raspravljati i okolišati oko djela s manjim ili višim uspjehom, a umjetnici će stvarati lijepa djela, koja će vječno privlačiti pažnju ljudi. Voltaire je zbog svoje drskosti bio izdevetan, a zlobne aristokratkinje sa smiješkom rekoše: »Bili bismo vrlo nesretni, kad pjesnici ne bi imali leđa«. Tako i estetici muče umjetnička djela, ali sreća za nas da su lijepa, pa mogu sve izdržati[1]).

---

[1]) Kostur ove radnje kao i raspored građe uzet je iz djela *De Wulf: L'oeuvre d'art et la beauté.* Dodao sam i neka svoja opažanja na pojedinim mjestima kao i mišljenja drugih pisaca iz područja teorije književnosti.

STIPO BEŠLIN

U SJAJU SIROMAŠTINE

Asiskom siromahu

Ti si prezreo bogatstvo radi sestrice siromaštine,
iako si mogao živjet u sjaju srebra i zlata;
pa dok su Ti se drugi smijali, Ti si se u poljskoj osami molio,
a u molitvi su Te pratila bezbrojna ptičja jata.

Oko Tebe su zujale pčele i cvijeće mirisalo,
nebo se, kao svileni šator, spuštalo povrh polja i mjesta.
A Ti si, sav ushićen, blagoslovio i pčele, i cvijeće,
i raspjevane cvrčke, svirače prašnih cesta.

O srce bijaše Tvoje miomirisna vaza,
iz koje se milost razlijevala na duše, duše same;
pa gdjegod si se Ti pojavio, očaj se pretvarao u radost
i zora ognjena blistala umjesto teške tame.

Ti si prezreo bogatstvo radi sestrice siromaštine,
iako si mogao živjet u sjaju srebra i zlata;
pa dok su Ti se drugi smijali, Ti si se u poljskoj osami molio,
a u molitvi su te pratila bezbrojna ptičja jata.

P R E G L E D

POGLEDI PO SVIJETU

SOVJETSKI NAPADAJ NA FINSKU

Kako smo već navijestili u našoj prošloj kronici, Finska nije popustila sovjetskim zahtjevima prema kojima je trebala dopustiti da joj na najvažnijim strateškim točkama zemlje budu sovjetske garnizone i da veže svoju vanjsku politiku uz onu Rusije. Ruski odgovor na to bio je oružani napadaj, koji se razvio u pravi i potpuni rat u kojemu se mali finski narod od nešto preko tri milijuna duša bori svim svojim silama u bezizglednoj borbi s ogromnim kolosom, koji je na njene granice bacio veliku masu od 900.000 ljudi.

Međutim očekivani munjeviti rat nije uspio zato, što se na tom terenu Rusi bore sa znatnim poteškoćama, koje proizlaze iz konfiguracije tla i iz činjenice da nema dovoljnih preduvjeta da bi se mogla potpuno razviti ruska premoć na ljudima i materijalu. Pored toga ne treba zaboraviti da je jedna stara rak-rana svih ruskih ratova slaba vojnička organizacija. Krimski rat u kojemu su francuska i engleska vojska operirale hiljade kilometara daleko od svojih baza loše je svršio po Rusiju, a isto tako je i rusko-japanski rat u glavnom imao tako katastrofalan završetak baš zato, što je vojna organizacija bila desolatna. Ništa bolje nije bilo ni u svjetskom ratu u kojemu su svi antantini izaslanici u Rusiji slali izvještaje o tome kako nijedna od centralnih vojnih oblasti nisu dorasle svom zadatku. Nije vjerojatno da je danas bolje, nego pače nužno mora biti gore, već s obzirom na to, da je posljednjih godina u raznim procesima toliko istaknutih osoba na visokim vojnim položajima smaknuto.

Opća osuda svjetskog javnog mišljenja pogodila je sovjetski postupak pa ga je tako i Društvo Naroda jednoglasno osudilo, i većinom glasova uz nekoliko apstinencija izreklo isključenje Rusije iz Saveza Naroda. Pored te moralne osude nisu doduše donesene nikakove konkretne odluke u pogledu mjera protiv napadača, ali su Sjedinjene Države dopustile Finskoj znatne kredite za živežne namirnice, a i pojedine republike Južne Amerike su donijele analogne odluke, dok se u Finskoj nalaze već talijanski dobrovoljci-avijatičari. Sve je naime očitije da Rusija nastoji iskoristiti rat za to, da opet zavlada svim onim područjima, koja je izgubila iza svjetskog rata.

Sovjeti su na perifernom dijelu Finske koji su zaposjeli, organizovali tobožnju vladu, sastavljenu iz komunističkih emigranata, koju oni priznaju kao jedinu legitimnu, iako je baš Finska možda između evropskih država, u kojima je komunistička doktrina imala najmanje pristaša. Mnogo je naime momenata tu državu učinilo imunom od komunizma. Ponajprije nema velike koncentracije kapitala, a s druge strane sve što dolazi iz Rusije izaziva tamo veliko nepovjerenje. Švedsko-ruski ratovi u XVIII. stoljeću u glavnom su se vodili oko finskih teritorija, pa kada je Finska 1809. konačno pripala Rusiji, jer je tadanji švedski kralj Gustav IV. doveo zemlju do bezizlazne situacije, sačuvala je ona doduše svoju autonomiju, ali je ta bila uvijek izložena pritisku iz Petrograda, budući da je bilo dosta teško da autokrat ruski bude ma u kojoj mjeri ograničeni vladar u Finskoj. Ipak je državnopravna samostalnost Finske nalazila svoj stalni izraz u tituli ruskih vladara »veliki knez Finske«. Shvatljivo je stoga da je Finska iskoristila prvu priliku da se osamostali, pri čemu je karakteristično da je i u takvoj Finskoj postojala švedska stranka, posljedica tako dugotrajne državnopravne veze sa Švedskom.

Inače napadaj na Finsku postavlja ozbiljan problem za njemačku diplomaciju, a isto tako za talijansku, jer ne samo da se radi o ruskoj ekspanziji t. j. o boljševičkoj opasnosti, nego je i jedna od velikih prednosti ruske revolucije za Njemačku bila baš u tome, što više nije bilo državnopravne veze između Finske i Rusije. Zato su i njemački časnici bili oni, koji su obučavali finsku vojsku, a i sam sistem utvrđenja na kojemu sada Rusi krvare, istog je podrijetla.

POMORSKI RAT

Dok je Engleska s jedne strane objavila blokadu Njemačke, dotle je Njemačka započela voditi podmornički rat. Ni s jedne ni s druge strane ne obdržavaju se ona pravila, koja su općenito usvojena i po međunarodnim

HRVATSKA PROSVJETA

IZDAJE:
KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

UREDIO:
DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

GODINA XXVI

ZAGREB 1939

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

SADRŽAJ:

U vezanom slogu

U nevezanom slogu

Prevedeno

Članci

Pregled

Ognjište 93, Lovačke pripovijetke 97, Quo vadis, humanitas? 181, Pastir Loda 186, M. Ogrizović 189, Stanje talijanske poezije 193, Hagiografija i ikonografija (omot br. 4.—6.), O. Milan Pavelć D. I. 239, Trnova kruna i francusko kraljevstvo 242; Lirizam novih vremena i urbanizam 245, Kalendari 247, Hitler i umjetnost 292, Jedna generacija 295. *Mlač Krešimir:* Dva zanimljiva djela Male knjižnice Matice Hrvatske 306. *Peroš V.:* »Magellan« Stefana Zweiga 195. *Storov Branko:* Ostati 91, Kruh 237, Još o Dru I. Merzu 198. *K. R. Volinski:* »O pamfletima, paskvilima, ciljanju i pogađanju« 100, Još jedna knjiga o korporativnim oblicima 101, Dr. Juraj Šćetinec 183, — Dva hrvatska pjesnika 98.

Mozaik

— Katastrofalno značenje štrajkova 199. — Pismo Perrautu Josephu 200, Na razmišljanje (omot 7-8).

Pisci

kojih su djela prikazana u ovom godištu

Alighieri Dante 22, 219. — Alverdes Paul 300. — Anđelinović Danko 97. — Bertrand Louis 243. — Budak Mile 43. — Carossa Hans 295. — Cepelić Iso 97. — Dabinović Antun 308. — Držić Marin 316. — Gillet Louis 244. — Gundulić Ivan Fr. 5. — Kokić Aleksandar 98. — Korner Jeronim 99, 103. — Krleža Miroslav 100. — Le Corbusier 245. — Le Fort Gertrud von 302. — Lukas Filip 306. — Madelin Louis 244. — Matoš A. G. 191. — Nazor Vladimir 186. — Nehajev Milutin 193. — Ogrizović Milan 189. — Ojetti Ugo 293. — Papini Giovanni 193. — Pavelić Milan 239. — Reymont Wladyslaw 94. — Rubin Drago 190. — Šćetinec Juraj 161, 183. — Weygand 244. — Zweig Stefan 195.

ugovorima i po doktrini međunarodnog pomorskog ratnog prava. U stvari je to i posve shvatljivo, kada iz izvještaja o kopnenom ratu izlazi, da je nemoguće na kopnu izazvati odluku. Verdunski slučaj u svjetskom ratu pokazao je, da je nemoguće svladati obranbeni sistem, koji je prilagođen oružju koje valja zaustaviti. Zato se rat na zapadnoj fronti razvija u pozicioni rat u kojemu će moći odlučiti samo moral u zaleđu i opseg opskrbe zalihama životnih i ratnih potrepština. Zato je Engleska proglasila ratnim kontrabandom sve one predmete, koji su u tom smislu odlučne važnosti, a Njemačka je sa svoje strane pristupila retorziji, te nastoji da svojim podmornicama i lakim krstašima i minama zaustavi uopće plovidbu. Pri tome se obje vlasti oslanjaju na to, da ima sirovina do kojih Njemačke ne može doći no pomorskim putem, a Engleska opet da ne može uopće živjeti bez transporta iz dalekih zemalja od kojih ona zavisi i u pogledu sirovina i gorivog materijala i hrane. Protesti neutralaca kod toga ne pomažu mnogo, jer iza njih, osim u slučaju Unije, ne stoji vojnička snaga, koja može odlučno utjecati na zaraćene sile da promijene tu svoju politiku, pa se prema tome može očekivati samo pooštrenje pomorskog rata, bez obzira na pravna pravila koliko i taj ne dođe na mrtvu točku radi toga što se neprijateljska sredstva međusobno neutraliziraju, kao na kopnu. *Cys*

SVJETSKI PROBLEMI

NJEMAČKA — SVJETSKI PROBLEM

Tko je kriv za sadašnji sukob?

Nijedan narod nema pravo, da svoje posebne interese suprotstavi interesima čovječanstva.

Wilson

Suditi danas o odgovornosti i krivnji za ovaj sadašnji oružani sukob, koji prijeti da postane novi svjetski rat, veoma je teško; ne samo da nismo od predmeta udaljeni distancom toliko potrebnom za prosuđivanje ovakva problema, nego nam nisu poznate ni tolike tajne iz svijeta diplomata, a još manje zadnje misli predvodnih političara, koji su u posljednje vrijeme priredili svijetu tolika iznenađenja. Konačno, još nije — nakon puna dva decenija diskusije, nakon cijele literature, ispisane o predmetu — definitivno riješen ni problem krivnje i odgovornosti za prošli svjetski rat. Sva je težina ovoga problema u tome, što se — katkad svijesno, katkad nesvijesno — brkaju pojmovi *uzroka* i *povoda* (što je doduše teško u ovom slučaju i strogo lučiti), pa onda i zaključci, povučeni iz toliko prepletenih i raznovrsnih premisa, moraju biti divergentni. Uistinu, čovjek bi u ovom slučaju morao upravo odbaciti ovu inače najpouzdaniju šablonsku i suhoparnu, racionalističku i logicističku »školsku« metodu, te pustiti maha intuiciji i sintetskom zahvaćanju osnovnih elemenata problema. Tako bi možda prije došao do spoznaje o traženom, uzevši dakako u obzir više subjektivnu vrijednost njezinu.

Radi svega toga ne ćemo se ovdje ni upuštati u decizivno ispitivanje uzroka i povoda sadašnjem sukobu, nego ćemo samo iznijeti i, što je više moguće, u objektivnom svjetlu prikazati neke političke, a i druge momente, koji su bez sumnje bili i jesu odlučnog značenja u ovoj sudbonosnoj igri.

Uvjeti mira duhovnog reda

Raditi na sprečavanju rata znači raditi na osiguranju mira. Mir, u smislu u kojem ga ovdje upotrebljavamo, ne znači mirovanje, nego, baš naprotiv, kretanje, životnu dinamiku naroda; ali ne dinamiku uzavrela kotla i raspojasana elementa, nego dinamiku života uzorane i zasijane njive i — ako hoćete — dinamiku prometa, koji se odvija po smišljenom redu vožnje. U tom smislu znači mir: kretanje (napredovanje, progres) bez sukoba.

Da bi se moglo, barem teoretski, riješiti pitanje napredovanja i razvijanja pojedinih naroda bez njihovih međusobnih sukoba (kojem idealu svijet mora težiti), potrebni su stanoviti uvjeti, i to dvojaki: duhovnog i materijalnog reda. Osnov uvjetima duhovnog reda leži svakako u stanovitom duhovnom jedinstvu, što znači u barem približnom jedinstvu misli, odnosno — barem približnom uzajamnom njegovanju istog općeg ideala. Reći će netko, da se radi ideologija ne vode ratovi. To je točno, ali samo donekle. Ukoliko ideologije i ne utječu neposredno na stvaranje političkih zaključaka krajnje dalekosežnosti nego »sacro egoismo« (sveto sebeljublje) pojedine nacije, ipak ideologije utječu na cjelokupan, pa i politički život pojedine zemlje, i to barem — posredno. To često nije u prvi mah uočljivo, ali je ipak po srijedi.

Danas se u Evropi može o svemu prije govoriti nego li o duhovnom jedinstvu. Kad na pr. Max Scheler hoće da krajem prošlog decenija načini suvremenu bilancu razvoja filozofske misli o čovjeku, koja je svakako prvi izvor idejnog strujanja, on nalazi — pet osnovnih tipova čovjekove samospoznaje, pet osnovnih ideja o čovjeku i njegovoj svrsi: 1. teističku ideju, koja je vezana uz religije (uz misao o Bogu); 2. t. zv. klasično-grčku ideju o »*homo sapiensu*« (čovjeku razuma); 3. naturalističku »pozitivističku« odnosno pragmatičku ideju o »*homo faberu*« (čovjeku radniku); 4. ideju o čovjeku kao »dezerteru života«, »infantilnom majmunu s poremećenom unutarnjom sekrecijom«, o čovjeku kao »slijepoj ulici života uopće« (ćor-sokaku), kao »duševno oboljeloj životinji« i 5. ideju o — »nadčovjeku«.

Kolikih li dakle divergencija u suvremenom filozofskom shvaćanju čovjeka i njegova poziva! Međutim, radi se o slobodi misli, i iz borbe ideja izaći će čista istina. Da, samo kad bi borba ideja ostala na svom terenu; kad ne bi neke od tih ideja u svojim refleksima na društveni i politički život (kao socijalno-političke ideologije) bile toliko nesnošljive i u fizičkom smislu borbene. Ovako, stvar stoji drukčije, i ta razrožnost u suvremenom svijetu ideja svakako ne djeluje u krajnjim konsekvencijama pozitivno, niti je u prilog toliko uzvišenoj ideji općeg mira.

Uvjeti mira materijalnog reda

Uvjeti materijalnog reda u ovom su pitanju mnogo veće važnosti, jer o njima direktno ovisi — mir ili rat. Ti su uvjeti: razgraničenje sfera utjecaja, usklađivanje životnih interesa i uspostavljanje političke ravnoteže između pojedinih naroda, odnosno država. To je to golemo područje međunarodne politike. Snaći se tu, razabrati tolike isprepletene niti interesa, ocijeniti njihovu jačinu; igrati šah s figurama toliko promjenljive vrijednosti; načiniti dobar red vožnje za toliko različita vozila i tako isprepletene putove, da ne dođe do — sukoba i nesreće, uistinu nije lako. Nije sigurno, da će ikada uspjeti da se to ostvari u potpunoj mjeri. Za ono, što ne mogoše spriječiti, za ono, što je proizveo nepromjenljivi sticaj prilika, *vis maior* (viša sila), upravljači nisu odgovorni. Ali se pita u stanovitom slučaju jesu li učinili sve, što je bilo u njihovoj moći, da spriječe nesreću. Prema tome se i mjeri njihova krivnja, i to je, konačno, mjerilo — kulturnog stanja.

Osnovne linije političkog zbivanja prije svjetskog rata

U ovom ćemo aspektu razmotriti neke glavnije političke momente iz najbliže evropske povijesti, koji su bili odlučni za sadašnji sukob.

Nakon Napoleonovih pustolovina Evropa se nalazi neko vrijeme u relativnom miru, kao i ostali svijet. Iako ispod površine ključa, vrijeme prolazi bez većih i značajnijih vanjsko-političkih sukoba. Francuska je, unatoč svoje Revolucije i Napoleona, zadržala svoj dominantni položaj u Evropi, na koji ju je uputio još Richelieu svojom politikom, i to prema unutra stvaranjem duhovnog jedinstva nacije i potiskivanjem svih centrifugalnih sila, a prema vani nastojanjem, da Sveto rimsko carstvo njemačkog naroda ostane i dalje — podijeljeno. Engleska je pak u to vrijeme, u »Viktorijanskoj epohi«, na najboljem putu, da inicijativom spretnog Židova Disraelija, kasnijeg Lorda Beaconsfielda, izgradi u svijetu dotada neviđeni imperij.

Međutim, javlja se doskora na poprištu nova, svježa sila, koja svojom prodornom dinamikom prijeti da poremeti svu ravnotežu: i u Evropi i u svijetu. Diže se Drugo carstvo Njemačke i postaje ne samo evropski, nego doskora i svjetski problem, radi kojeg će — dosljedno — doći ne samo do evropskog, nego i do svjetskog rata.

»Popruženje« Nijemstva

Nakon pobjede pruskog oružja nad francuskim 1870.—71. god. Njemačka doživljava svoje definitivno državno ujedinjenje. U Versaillesu je na svečan način proglašeno Drugo njemačko carstvo.

To je konačna faza nastojanja pruskog kralja Fridriha Velikog i njegovih nasljednika. Njemačka preuzima od Francuske predvodnu ulogu u Evropi. No kod toga se ne ostaje. Bismarck (kao nekada Richelieu u Francuskoj) nastoji, da osim državnog jedinstva provede i potpunu nacionalnu koheziju i duhovno jedinstvo njemačkog naroda. Nastoji paralizirati sve centrifugalne sile (borba protiv katolicizma t. zv. *Kulturkampf*), a ujedno otvara, iako u

početku tek pomalo, ventile, da smanji pritisak unutarnjih sila, za koje je uvjeren, da ih ne bi mogao silom paralizirati (socijalne reforme, provođenje radničkog osiguranja). I u tom periodu njemačkog državnog života, nakon blještave Moltkeove pobjede, koju je Bismarckov politički genij znao tako dobro iskoristiti, zbiva se sigurno najznačajnija duhovna preobrazba njemačkog naroda u posljednje vrijeme, koja će imati tako dalekosežne posljedice. Dolazi do t. zv. *popruženja Nijemstva*. Ne znači to, da su svi Nijemci postali Prusi, nego da je u javnom životu prevladao tip pruskog čovjeka, da su javnim mišljenjem zavladale ideje, kojima je bio nosilac pruski duh.

Kroz stoljeća je pruski čovjek, još od vremena Njemačkog viteškog reda, bio na graničnom položaju i uz to nosilac kolonizatorne ekspanzije. Kroz stoljeća je u tom položaju neobično očvrsnuo, a miješajući se sa slavenskim elementom, koji je nastavao šume u porječju Spreve, postigao je silnu izdržljivost i žilavost. Njegov je značaj oblikovan uglavnom grubim crtama. Poznata je ona karakteristična izreka, koja se često nalazila nad vratima pruskih junkerskih dvorova: »Tko svojoj djeci daje kruha, a sam trpi nuždu, toga treba toljagom ubiti!«

Taj tip neobičnog smisla za državotvornost, čije su karakteristike: nepokolebljiva predanost cijeloga bića poduzetom poslu, neobično visoka etika izdržljivosti, strahovita odvratnost prema svakom neredu, uzvišenost služenja zajednici, nedvouman razbor i točno ispunjavanje dužnosti, doskora je svojom sjajnom organizacijom potpuno zavladao njemačkim životom. Utjelovljenje toga tipa bio je genijalni »željezni« kancelar Bismarck: radin, izdržljiv, racionalističan, ali bezobziran, bez ljubavi i smisla za lijepo.

Ponešen pobjedom nad francuskim oružjem, zadobivši za Njemačku u Evropi predvodni položaj, taj je duh potpuno preuzeo za svoju ideju vodilju — *Svenjemačku ideju*. Znamo, da je njemački filozof Hegel dijelio narode na one, koji utječu na povijest, i na one, koji ne utječu na historijsko zbivanje. Tako je cijelu povijest podijelio u četiri epohe. Svakoj od tih epoha daje — po Hegelu — jedan predvodni narod svoje obilježje. Tako prvoj, orijentalnoj epohi Perzijanci, drugoj Grci, trećoj Rimljani. Sada je u toku četvrta epoha, germanska, kojoj će dati obilježje — Nijemci. Prema tome historijski razvoj nužno daje Njemačkoj predvodnu ulogu u sadašnjosti. Njemačkoj je zadaća, da tu ulogu preuzme i povede svijet novim, svojim putovima, da ga uvede u epohu, kojoj će ona dati obilježje, jer njemački je narod, kako reče Nietzsche — Herrenvolk, pozvan da vlada. Tako se kristalizira ideja o njemačkoj prevlasti u svijetu. Tu zadaću može izvršiti Njemačka samo kao svjetska vojnička velevlast, a Njemačka to doskora i postaje u najdoslovnijem smislu tih riječi.

I tako taj narod Minnesängera, narod Bacha i Beethovena, narod »profesora čovječanstva«, narod »pjesnika i filozofa«, narod Kanta, Goethea i Schillera, postaje narod ratnika, narod Bismarcka, Moltkea, i na kraju, Schlieffena, Hindenburga, Ludendorffa i Vilima II.

Drugo carstvo svi respektiraju, svi ga gledaju s poštovanjem, svi mu se dive — ali ne zato, što bi ga voljeli, nego zato, što ga se boje. Njemačka je, pustivši krilaticu »*Deutschland über Alles*« i zapustivši njegovanje humanističkog, općeljudskog ideala, prekinula one toliko potrebne i konačno toliko plemenite duhovne veze s ostalim narodima, te ostala osamljena. Pojavila se »svjetska antipatija« prema Njemačkoj. Za ilustraciju ovoga navedimo pisanje newyorškog »Evening Posta« o Njemačkoj zadnje godine Svjetskog rata. Po priznanju samih Nijemaca taj je list do kraja ostao prema Njemačkoj umjeren i objektivan. Evo, što je on pisao: »... Njemački će narod, kako se svi nadamo, i u buduće prinositi svoje priloge neprocjenjive vrijednosti ljudskom napretku. Ali se danas ne radi o tome, što je Njemačka učinila za svijet... nego o tome, čime ona ugrožava svijet...«, a rat je »... protest čovječje duše protiv te groznje«.

Jedan neutralac pisao je god. 1916. u listu »Neue Zürcher Zeitung« ovo: »... ničega se toliko ne bojim, koliko odlučne pobjede, o kojoj Njemačka sanja, a koja bi joj stavila Evropu pod noge. Taj je san stariji nego rat. Niz je godina prošlo, otkad sam studirao u Berlinu... niti sam u Parizu, niti u Londonu, unatoč različitosti jezika, toliko jasno osjećao, da amo ne pripadam, i da ne bih mogao surađivati... A u Engleskoj, toj sramotnoj, perfidnoj, licemjerskoj Engleskoj, već sam nakon kratkog vremena... osjećao, da bi mi tu bilo lako živjeti. Ležalo je to u atmosferi...«

Evo, napokon, što Nijemac Hermann Bahr u kritici o jednom spisu Maxa Schelera piše: »... Mrze našega građanina radi njegove prkosne pojave... trgovca, koji nastupa kao bojovnik, trgovačkog putnika s tonom feldwebela, kojekakve protuhe s Wotanovim manirama, njih mrze, i od te mržnje ima samo jedan način spasa, a to je, da i mi te tipove zamrzimo, zamrzimo svom snagom svoje ljubavi, jer od toga fridericijanskog građanina s grimasama trpi cijeli svijet, najviše pak i najdublje mi sami, on je kriv, što su izblijedjele naše najbolje vrline, naše najviše duševne sile i sav sjaj naše stare časti!«...

Njemački imperijalizam u naponu

Međutim, stvari gledane čisto politički, stajale su zapravo ovako: Nabujalo germanstvo tražilo je odaha. Tragični je momenat bio u tome, što je Njemačka relativno kasno provela svoje nacionalno i državno ujedinjenje i pustila maha vanjskoj ekspanziji onda, kad su si drugi već podijelili interesne sfere u svijetu. Tako je nužno moralo doći do sukoba između nje i onih sila, koje su joj se najviše isprije- čile na putu njezina uspona. To je bila u Evropi Francuska, a dalje — u svijetu — Engleski imperij.

Pobjedom nad Napoleonom III. kod Sedana god. 1870. uklonjena je francuska zapreka njemačkom usponu. Ostala je još Engleska. I tu je Bismarck, barem djelomično, uspio, i to ne vojničkom, nego diplomatskom pobjedom. Sklopivši god. 1881. drugi savez triju careva (njemačkog, austrijskog i ruskog) uspio je Francusku osamiti u Evropi, a Englesku, koja se oduvijek bojala Rusije radi Indije, prisiliti, da ispuni (iako djelomično) njemačke kolonijalne zahtjeve. Tako je Drugo carstvo osnovalo i svoj kolonijalni imperij.

Dakako, cijeli ovaj razvoj događaja nije nimalo išao u prilog svjetskom miru. S jedne strane njemački su uspjesi davali toj zemlji samo poticaja u daljim nastojanjima za istiskivanjem Engleske (*»Gott strafe England«*) i dominacijom u svijetu (*»Deutschland über Alles«*). S druge strane Francuska se spremala za odmazdu, a Engleska čekala priliku, da stane na put njemačkom prodiranju. Ostali svijet također se pribojavao konačnog obračuna, i u svojim se simpatijama sve više otklanjao od Njemačke, ne samo radi njezine duhovne izoliranosti, nego i zato, što je njezin imperijalizam bio obilježen oštricom bajunete, dok je britanski, pomalo dekadentan, iako lakom, simbolizirala čekovna knjižica.

Veliko i tužno doba

Na početku smo napomenuli, da još ni danas nije riješeno pitanje krivnje za Svjetski rat. Svakako je jedno sigurno, a to je: da su prilike bile za nj sazrele, i do njega je došlo. Bilo je to neviđeno i nečuveno uništavanje i ljudskih života i zemaljskih dobara! Izračunali su, da je u ratu utučeno toliko kapitala, da bi dostajao, da nitko na svijetu ne bi morao kroz 60 godina plaćati poreza, što znači kroz cijeli jedan ljudski vijek (i više!). A kolike su bile žrtve u krvi, a kolika duhovna opustošenja! Makar da se doskora našla osamljena, i duhovno i politički, Njemačka je u tom svjetskom razbijanju izdržala pune četiri godine. Ali, najsilnija armada na svijetu, u rukama najbolje organizirane države, poduprana najboljim tehničarima i najmarljivijim, najdiscipliniranijim narodom, predvođena najboljim vojskovođama, ipak se konačno — slomila. Ostale su ruševine. Ne samo materijalne, nego i duhovne. Svi ideali, sve nade, sva vjera u silnu i nepobjedivu armadu, i — konačno — vjera u *misiju Nijemstva,* sve je to ležalo oboreno u prah i pepeo. Predstavnik i oličenje toga dinamičnog nijemstva Drugog carstva, Kaiser, — pobjegao je iz zemlje...

Bilo je, međutim, ipak nešto, čega se je njemački narod u tim časovima sveopćeg loma i propasti grčevito prihvatio, i što ga je očuvalo od rasula — Wilson, oličenje novih ideja o svjetskom poretku...

Velika nada u novo doba i veliko razočaranje

Kako je poznato, definitivnu su odluku u Svjetskom ratu donijele Udružene Države Sjeverne Amerike. Stupile su u rat, kad je Njemačka počela provoditi bezobzirni podmornički rat, koji je pogodio i njihove brodove na oceanima. Ali ideja, koja je imala oduševiti američke borce, ideja, koju su zapisali na zastave američkih četa, bila je: Za demokraciju i samoodređenje narodâ. Amerika je doduše stupila u rat na strani Antante, ali svoj ratni cilj nije poistovjetila s ratnim ciljem Antante. Geslo je Wilsonovo bilo: Mir uz potpunu slobodu, mir bez aneksija i kontribucija, bez teritorijalnih i novčanih odšteta, mir bez reparacija i globa.

I narodi ga razumješe! I s jedne i s druge strane fronte. Kad su se njemački vojnici nakon izgubljenog rata i sklopljenog primirja vraćali kući, pozdravljao ih je njemački narod riječima: *Seid willkommen, wack're Streiter, Gott und Wilson helfen weiter!* (Dobro došli hrabri borci, Bog i Wilson pomoći će!)

Iako je Svjetski rat bio toliko strahovit kao nijedan do tada u povijesti čovječanstva, iako su u njemu uništene upravo neprocjenjive vrednote — ipak je njime stvoren i neprocjenjiv moralni kapital. Toliko dugo, sistematsko mrcvarenje ljudi, osobito na frontama gdje se vodio pozicioni rat (gdje su se vojske jedna prema drugoj ukopale u zemlju i borbene linije se skoro i nisu pomicale), imalo je uz tolike strahote i jednu pozitivnu stranu. Ti milijuni boraca s jedne i s druge strane fronte uvidjeli su, da su zapravo braća, i da se između njih ispriječilo nešto, radi čega toliko pate i međusobno se ubijaju, nešto, što upravo nije vrijedno tolike krvi i žrtava. I kad je u kasnoj jeseni 1918. godine sklopljeno primirje, nisu samo njemački, nego i francuski vojnici lomili oružje u oduševljenju, i to ne radi »pobjede«, nego radi — mira! Oni tamo u rovovima shvatili su svu bezumnost svega toga krvavog zbivanja, i nitko od njih nije, nakon tolikog razbijanja i uništavanja, mogao vjerovati u — pobjedu. Ljudi su upravo instinktivno osjećali, da iza svega toga zla svaka pobjeda, pala ona na bilo koju stranu, može biti samo — Pirhova. Zato je upravo cijeli svijet s tolikim oduševljenjem i pouzdanjem prihvatio toliko plemenite Wilsonove ideje o novom uređenju svijeta. U čovječanstvu je tolikim ratnim strahotamo stvoreno toliko raspoloženje za — svjetski mir, koliko nikada nije bilo, niti će valjda biti, jer teško, da će ikada narodi htjeti da tako teško i tako dugo krvare za sumnjive ideale, kao što je to bilo u Svjetskom ratu. Nikada više rata! — klicalo se svuda, a vojnici, koji su do jučer pucali jedan na drugoga, sada su se grlili i ljubili. Svijet je bio opijen vjerom u svjetliju budućnost čovječanstva, jer, eto, došao je čovjek iz zemlje mira i blagostanja i donio svijetu — spas!

Međutim, kolikog li doskora razočaranja! Narodi evropski razumješe Wilsona i prihvatiše njegove misli. Ali vlade i političari Antante niti ga razumješe, niti njegove misli prihvatiše. Nije Amerika pridonijela pobjedi u Svjetskom ratu zato, da »tigar« Clemenceau uzmogne podviknuti njemačkoj delegaciji, koja je došla na mirovne pregovore: »Četrdeset godina čekao sam na ovaj čas!« (da osveti Sedan), a on je to ipak rekao!

Wilson nije poznavao »staru grešnicu« Evropu. On je bio sin Nove Zemlje, u kojoj živi mlada nacija, koja nije, kao narodi u Evropi, opterećena tolikim balastom prošlosti: tolikim šovinizmima, imperijalizmima, »historijskim misijama«, i tolikim starim računima između pojedinih naroda. Na fronti su se doduše tokom četirigodišnjeg krvarenja mnogi ti »ideali« i »historijske misije« pokazale kao pogubni fantomi, i ljudi su uvidjeli, da je čovjek čovjeku — brat. Ali nisu svi prošli kroz ovu veliku katarzu. U Njemačkoj otprhnuše predstavnici i prusizma i imperijalizma i pangermanstva. Do izražaja dođoše drugi, suprotni faktori, druge, suprotne struje u njemačkom narodnom životu; ali to se nije zbilo u Antanti, koja je bila opijena — »pobjedom«. Wilsonov plan o novom uređenju svijeta, poimence: samoodređenju naroda i pravednom rješenju problema kolonija, nije u Versailleskom mirovnom ugovoru ostavio nego sjenu. Tako se razočarao i Wilson i narodi. U Antantinim zemljama moglo se bar paradirati i zanositi se »pobjedom«. Ali u Njemačkoj se izgubio i zadnji tračak nade. Nastupio je potpuni slom i depresija.

Uistinu, u Versaillesu, koji je pred sobom imao *tabulu rasu* (s obzirom na raspoloženja u najširim slojevima svih naroda), te je na njoj mogao izgraditi — novi svijet, proigran je golem moralni kapital, »uzvišena misao, da se na najstrašnijoj katastrofi povijesti izgradi najveći napredak čovječanstva« (riječi njemačkog delegata na mirovnim pregovorima Brockdorff-Rantzaua). Nije slučajno, što je maršal Foch samu godinu dana nakon Versaillesa dao izjavu protiv Clemenceaua, kao glavnog tvorca Versailleskog mirovnog ugovora, a u samom Parizu su se još za vrijeme mirovnih pregovora na demonstracijama čuli poklici: »Živio Wilson, dolje Clemenceau!«

Clemenceau je bio bez sumnje velik francuski rodoljub. Čast i dostojanstvo Francuske bilo mu je iznad svega. Dok je Ludendorff još u ljetu god. 1918. garantirao, da će dobiti

pobjedu, Clemenceau je uzvraćao: »... ne ćemo se predati, tući ću se pred Parizom, u Parizu i iza Pariza...« Te ga riječi sigurno dobro karakteriziraju. Pa ako stvari gledamo s francuskog, Clemenceauovog stanovišta, onda nam je Versailleski mirovni ugovor potpuno razumljiv. Clemenceau je samo insistirao na tradicionalnoj francuskoj politici u Evropi — slabljenju Njemačke. No velika je razlika bila između vremena Richelieua i god. 1918., pa čak i između Sedana i god. 1918. Omjer snaga između Francuske i Njemačke temeljito se izmijenio. Dok su sredinom druge polovice prošlog stoljeća Francuska i Njemačka imale otprilike jednaki broj stanovnika, oko 40 milijuna, 1918. godine imala je Njemačka već oko 70 milijuna, a Francuska je ostala skoro na istih 40 milijuna. Zato su bile veoma značajne riječi njemačkog delegata na pregovorima za primirje Erzbergera: »Narod od sedamdeset milijuna može trpiti, ali ne će propasti!« Nije li ovo nalagalo Francuskoj veći oprez prema Njemačkoj? No tu je Engleska, kojoj je u interesu, da zajedno s Francuskom sebe brani! Ipak, ni sam francuski akademik A. Maurois nije odobrio politiku Clemenceaua prema Njemačkoj. Vjerojatno je, da *Pax germanica* (njemački mir) ne bi bio ništa bolji od Versaillesa (kako je teške mirovne uvjete diktirala Njemačka Rumunjskoj!), ali — do njega nije došlo. Clemenceau nije pred sobom imao Vilimovu junkersku Njemačku. Njemački je narod bio napustio i Vilima i njegove ambicije, a prihvatio se Wilsona i njegovih ideja. Pa ako netko hoće da uživa u grdnji i izrugivanju prusizma, neka posegne ne možda za francuskom ili engleskom literaturom, nego za — njemačkom. Ima je u izobilju.

Povijest se ponavlja...

Možda bi u interesu čovječanstva bilo, da se je više pažnje svratilo na to njemačko poslijeratno raspoloženje i poslušalo Wilsona. Ovako, njemački su narod gurnuli u očaj. Svi napori Stresemanna, Brünninga i drugih nisu donijeli pravih olakšanja. Pojavio se Adolf Hitler — »duhovno čedo Clemenceaua« — sa svojim pokretom, da obnovi vjeru njemačkog naroda u sebe i u svoju misiju, u svoju krv i svoju rasu. Doskora se diže Treće carstvo njemačkog naroda, koje preuzima duhovnu baštinu Drugog carstva. Sve težnje, sve ambicije i Bismarckove i Vilimove Njemačke izbijaju ponovno, samo još potencirano, neposrednije, u surovijem obliku. Njemačka opet postaje bauk, postaje problem evropski, problem — svjetski. Nedavna se povijest ponavlja...

Ima jedna poslovica, koja kaže, da: vraga tukao ili gladio, vrag — osta vrag; zato bolje: tuci ga dok možeš! Tko zna, nije li Clemenceau u svojoj nepopustljivosti kod sklapanja Versailleskog mira mislio na tu poslovicu? Tko zna, nije li imao i pravo? Jer, prigodom Kaiserova neslavnog bijega, netko je u Njemačkoj primijetio: »Car je otišao, ali su generali ostali!«...

Ipak, Wilson je ostao kao memento, kao glas savjesti, kao prijekor, da se nije u velikom času načinio veliki pokušaj, a — uzvišenost ideje bila je vrijedna pokušaja.

Lowes Dickinson, pišući o uzrocima i krivnji za Svjetski rat, napisao je ove riječi: »Makijavelizam je opći grijeh za Svjetski rat«. Ne će li biti u pravu onaj, koji ovaj sud primijeni i na sadašnje krvavo zbivanje?!

Ivan Degrel

PERSPEKTIVE

HITLER I UMJETNOST

»Ima još ljudi, izvan Njemačke, koji sumnjaju o tom da bi umjetnički program Adolfa Hitlera mogao djelovati na evropski ukus. To je krivo. Djelovat će; štaviše, već i djeluje. S pravom je Maragini, pohodivši u Münchenu veliku izložbu »Izobličene umjetnosti«, pisao u *Popolo d'Italia,* da je potrebno poći vidjeti vlastitim očima tu izložbu, da čovjek može shvati opravdanost osude. Svakih nekoliko koraka žuta kartica pričvršćena uza zid podsjeća: »Plaćeno novcem naroda«. Pod svakom slikom štampano je ime muzeja koji ju je bio odabrao i kupio, pa godina i cijena. I posjetioci koji su, što se tiče ukusa, bili na čistu, vidjevši te upravo opscene nakaze kako se ponavljaju od zida do zida poput iskrivljenih zrcala, i pokladne karikature sve do Isusa i Bl. Djevice, od Jaslica do Raspeća i Polaganja u grob, osjećali su gađenje i užas. Poznata imena, kao Nolde, Beckmann, Hofer, Dix, Kokoschka; ali u izložbama smo ih susretali uz slikare koji su bili manje strašni i jezivi. A ovdje je naprotiv bio opći krik ljudi koji su se, uzbunjeni, utjecali u zaštitu čuvarima. Konačno, posjetioci nisu više uspijevali ni da se smiju ni da se smiješe; uzmicali su mašući glavama i dižući ruke kao da se zaštite. Kako se ikad bez kazne moglo doći do toga? Kako su se ikad mogle potrošiti stotine i tisuće maraka, ozbiljno, uz službene porote, da se Državi koja se može ponositi svojom vlastitom kulturom, osigura ovo očito ruglo? Ruglo? Ali Beckmann i Hofer znaju što znači crtati; Dix umije minuciozno opažati realnost; a Kokoschka se razumije vrlo dobro u sklad boja. Tko ih je doveo do tog brutalnog razmaha surovosti? Samo želja da nekoga zapanje? Moda, nametnuta po židovskim kupcima i trgovcima? Najneviniji, to jest najdjetinjastiji bili su kubisti i dadaisti, koji su odvojivši se faktično od istine i vjerojatnosti, svojom apstraktnom geometrijom pronalazili slučajan svijet, nešto malo lakši za slikanje nego onaj pretpotopni Tiziana ili Velasqueza. Kakav dadaist prilijepio je na platno komade novina ili tkanine ili vate ili mreže; a Hitler smjesta dodaje: »Plaćeno narodnim novcem«.

Dolazio mi je na um sud što ga je u Talijanskoj Enciklopediji iznio pred pet godina vrlo tankoćutni i učeni austrijski kritik Hans Tietze: »Suvremena njemačka umjetnost može se prikazati prizorom, sličnim provali barbarskih horda u srednjevjekovnu kulturu, u doba propasti rimskog carstva«. Hitler je doviknuvši »Stoj!« u svojoj kući zaustavio i potisnuo te horde. Drugi, koji su mnogo liberalniji, ne će ih tako naglo potisnuti, ali će im se s dna savjesti početi dizati skrupule.

Bez dvojbe ni u kojoj drugoj zemlji, izuzevši možda Rusiju, nisu zablude bilo doprle tako daleko i nisu bile primljene tako miroljubivo i uz službeni pljesak. Neoborivo dosljedna logika snaga je ali može biti i slabost njemačkog umovanja koje, uspinjući se od prečke do prečke na ljestvama, napokon gubi u oblacima čvrstu realnost koja drži same ljestve. Ako se samo pogleda umjetnost prošloga vijeka, štovanje neoklasika po Grčkoj nije u Italiji ni u Francuskoj nikada zapalo u onu pomamu kao u Njemačkoj, kada se po svim umjetničkim školama pjevalo: »*Des deutschen Künstlers Vaterland ist Griechenland, ist Griechenland* — njemačkom je umjetniku domovina Grčka —«; pa i sam Goethe vrativši se iz Italije fanatično zaljubljen u Winckelmanna misli da je umjetnost zapisana jednom zauvijek, poput Homera, na grčkom jeziku i da se vara tko misli da bi to moglo biti na njemačkom. Tako je bilo, kasnije, s manijom za talijanskom renesansom. Jedan od najsrdačnijih umjetnika Njemačke, Feuerbach, slikar *Ifigenije i Medeje,* izjavio je u svojoj oporuci: »Prikazuju me kao tipskog njemačkog slikara. Odlučno prosvjedujem: ono što sam dugujem samom sebi, Francuzima iz 1848. i Talijanima renesanse«. Može li se zamisliti, počevši od De Nittisa pa sve do Boldinija, da bi ikoji talijanski slikar tako porekao svoju domovinu? Kasnije opet, manija za francuskim slikarstvom, od Courbetova realizma do Manetova impresionizma. Jedan od najčišćih i najmuževnijih slikara bavarskih koji je umro god. 1900., Wilhelm Leibl (zašto se ne bi mogla vidjeti njegova izložba u Italiji, prilikom naredne Biennale?), bio je sretan kada je mogao pripovijedati da ga je, kad je slikao u Parizu *Ženu koja puši,* Courbet udario po ramenu i, pokazujući lijepu sliku, rekao: »*Il faut que vous restez à Paris* — treba da ostanete u Parizu!« Takva je bila za slikare s onu stranu Rajne moda da se ide i studira u Parizu, te je za vrijeme izložbe 1855. Edmond About svjetovao Francuzima: »Opće pravilo: ako se namjerite na kojeg dobrog njemačkog slikara, komplimentirajte ga na francuskom jeziku.«

Obaranje ograde što ga je učinio Hitler bilo je dakle povoljno za Njemačku, a za zalutalu Evropu je dan znak opomene, više higijenski nego umjetnički. Bit će slučajno podudaranje, ali je činjenica da je pred nekoliko sedmica parisko muzejsko vijeće većinom glasova odbilo otkup jedne Picassove slike, i ako je to bila jedna od najstarijih i najmirnijih od dvadeset i četiri načina slikanja Španjolčeva.

A s druge strane iskustvo što ga ima Adolf Hitler o životu i o ljudima ne će nikad moći dovesti do one naivnosti kojom je Ludvig I. Bavarski, da pomogne razmah umjetnosti u Münchenu, vojnički naložio Corneliusu: — Vi ste moj maršal, proizvedite mi divizijske generale! — Uistinu govor kojim je Hitler otvorio u Münchenu Kuću njemačke umjetnosti (preveden u »*Quadriviju*« od 3. listopada 1937.), govor je, razumije se, zapovijedi, ali nada sve zdravog razuma. Izložba koja je nedavno otvorena nije dakako mogla jednim udarcem otkriti udivljenje vrijedne genije. Tu i tamo pojavljuje se nesporazumijevanje koje

zamjenjuje rukopis sa stilom, što se pojavljuje uz svaku reakciju, kao što je fatalno zamjenjivanje i broja i originalnosti, tako često kod tako zvanih revolucionaraca, a naročito kod onih našega vijeka koji više računaju nego što rade. Ali, da govorimo samo o slikarima, platna kao ona Eichhorsta, Baumgartnera, Kürmaiera, Hockenbroicha, Junghannsa, Eckharta, Ehmiga, Gradla, Hempina, Richarda Müllera, Paupiea, Pfignera, Siecka, Ferdinanda Spiegela, služila bi na čast svakoj izložbi, a njihovi slikari svakoj katedri umjetnosti, jer poznaju samu tehniku a uz to imaju načina da otkriju čitavu svoju dušu, ako ona i nije Michelangelova ili Tintorettova.

Ovim imenima, od kojih je većina dosada još nepoznata, mogu se dodati pređašnja, poznata već u Mlecima, kao portretist Samberger i animalist (slikar životinja) Zügel. Jednostavni sujeti: portreti, grupe, seoski prizori, pejsaži. Ali naše je nepce razmaženo, te bez truna paprike, zagonetke, novosti ili skandala, lako se može svaka izložba učiniti glupom. Ismijavanje života, rastvaranjem realnosti, izobličivanjem i uništavanjem njezinom mračnom igrom koja traje više od trideset godina, u istinu je udaljilo publiku od moderne umjetnosti i više nego što se misli.

— Besposleni buržuji, zaostali filistri, — urlaju tako zvani novotari publici koja im je okrenula leđa te hoće da nađe na pr. dobra slikara, kod kojega bi naručila portret koji se može prepoznati. — I odgovaraju Hitleru (iz daleka): Živjela Sloboda, živjela anarhija!

U Parizu je faktično, voljom Grada Pariza još otvorena velika izložba Nezavisnih »majstora Nezavisne Umjetnosti« od 1895. do 1937. Priredio ju je bespogrešnom skrbi Raymond Escholier, konservator Petit-Palaisa, i katalog joj je dragocjen za sve kroničare umjetnosti. Kažem kroničare a ne historike, jer ne znam koliko će tih umjetnika, važnih za kroniku, prodrijeti u povijest. Despiau i Maillol, Bonnard i Vuillard, Segonzac i Matisse, Denis i Dufy, Marquet i Utrillo, Waroquier i Guérin, bez dvojbe: koliko će ih biti više ili manje od toga, znati će se za stotinu godina.

Ne radi se tu samo o nekoj antologiji onih koji su ovo posljednjih četrdeset godina običavali izlagati u godišnjem i dokinutom Salonu nezavisnih (Salon des Indépendents). Ide se faktično od fauvista do kubista i ekspresionista: razdoblje neisporedivo, nikad prije neviđeno u povijesti čovječanstva, plejada stvaralaca kojima se divio cio svijet, sjajan razmah, halucinantan i nesređen tropske prašume, — da ponovimo neke od zanosnih povika kojima je Albert Sarraut, predsjednik priređivačkog odbora, popratio predgovor kataloga. Hitler, Sarraut: sve je to politika, točno. Ali suočenje Hitlerova govora s ovim Sarrautovim stranicama, i obiju münchenskih izložaba, negativne i pozitivne, s izložbom u Petit-Palaisu, poučnije je od stotinu knjiga o umjetnosti. Kamo bi bio Hitler smjestio Picassoa i Rouaulta, Braquea i Deraina, Juana Grisa i Légera, Metzingera i Moreaua? U Parizu su na prijestolju.

Ali nezavisni od čega i od koga? Bez sumnje jedan od drugoga, jer, osim vidljive ovisnosti nekih od Cézanneu i Gauguinu, promjenljivi talenat i nužna bizarnost skrivaju podrijetlo, domovinu, školu, metodu. Svaki od njih može da bude Francuz ili Armenac, Poljak ili Španjolac, svejedno; i što je gore, može to postati. I uistinu, među tim Parižanima susreću se Nizozemci kao Van Dongen, Litavci kao Soutine, Poljaci kao Kisling, Ukrainci kao Orlov, Španjolci kao Picasso i Gargallo, Grci kao De Chirico, Talijani kao Severini, Bugari kao Pascin, i tako dalje. Za lijepih vremena impresionizma, stranci koji su dolazili u Pariz da slikaju, pa makar bili i Nijemci, svi su se obraćali na tu najfrancuskiju školu. A sada, ništa. Nezavisna umjetnost.

Kad bi bila bar nezavisna od države! Liberalni Englezi jedini još tvrde da za dobro umjetnika država može učiniti jedno jedino: pustiti ih na miru. To nije, kako se vidi, mišljenje Hitlerovo, i s toga valjanog razloga što u sadanjoj knjizi ukusa o većini slika vrijedi da, ako ih ne kupi država, ne će ih nitko kupiti. U izložbi Kuće njemačke umjetnosti, dobra polovina izloženih djela bila je rasprodana do kraja listopada.« *(Hitler e l'Arte, Corriere della Sera,* 28. studenoga 1937.).

Nemajući pri ruci autentični tekst Hitlerova govora o umjetnosti, donosimo prikaz *Uga Ojettija,* najpozvanijeg tumača umjetnosti u današnjoj Italiji. Ojettijev pozitivni stav u prilog je objektivnosti kojom hoćemo ovdje iznijeti problem kulturnog stvaranja u Trećoj Njemačkoj, bez obzira na službene interpretacije. Ojettijev je prikaz to vredniji, što je bogat asocijacijama, kroz koje je moguće progledati i različite misli koje pisac nije iznio. Svakako bismo se ogriješili o dužnu objektivnost, kada na ove refleksije, korisne u izvjesnom smislu, ne bismo nadovezali sa svoje strane nekoliko nužnih kritičkih opazaka. Ponajprije, ako pisac naročito ističe iznakažene radove *religiozne* umjetnosti prije Hitlera, treba s druge strane, prema jasnom tvrđenju izvjestitelja pariske »Etudes«, konstatovati da u izložbi »zdrave« umjetnosti nije bilo *ni jednog jedinog* religioznog predmeta. Drugo, da g. Ojetti najbolje zna da problem »*sličnosti*« nije bitno pitanje za unutarnju egzistenciju umjetnosti. Da se umjetnost i bez Hitlerova programa stala vraćati značenju samoga prikazanog *objekta,* najbolje je pokazala među ostalim izložba portreta u Parizu, dvije godine prije münchenske izložbe o kojoj je ovdje govora. Komentari izložbe portreta i suviše su govorili o toj činjenici. Ali, kako je dobro rekla francuska romansijerka Claude Silve: »*Il y a deux vérités: la vérité rampante et la vérité volante* — dvije su istine: istina koja puže i istina koja leti« — umjetnik u objektu daje dušu, bilo svoju, bilo tuđu (ili točnije, oboje zajedno), što zna i Ojetti kad, kao uz put govori o razlici između *stila i rukopisa.* Treće, od imena koje navodi Ojetti, faktično su stekli reputaciju Samberger i Zügel, ali davno prije. Od ostalih, neka su se već istaknula, ali ako na protivnoj strani pisac ističe razliku između *kronike i povijesti,* onda se i tu može s pravom pitati, šta će od toga svega ući u *povijest.* Četvrto, nije baš teško znati šta u Parizu znači »*nezavisnost*«: nezavisnost od akademizma, od suviše konvencionalnih porota i službenih formula — dakle, nije potrebno značenje onih smjerova uzimati tako tragično. To više, kad se zna da je *futurizam* sasvim slična pojava čisto talijanskog podrijetla, i da je taj isprva bio revolucionaran, a poslije baš on dao svoj tribut službenim formulama fašizma. Ako Sarraut *danas* piše predgovore »nezavisnima«, to je zato što su nekadanji »*nezavisni*« postali *službeni.* Cosi va il mondo... Napokon, ne ulazeći u pitanje »izobličenog« *stila* koji je nastao u doba izobličenih *duhova,* jer je *vrijeme* samo bilo razorno i razrovano (a Hitler se nije pojavio god. 1918., u ono izmrcvareno doba), treba kazati da u onom što je vrijedno u današnjoj njemačkoj umjetnosti dolazi do izražaja *dinamizam i stvarnost* — kao u čitavoj suvremenoj umjetnosti Evrope, i da se ne može pri tom opaziti neka naročita oznaka posebnih njemačkih stvaralačkih vrednota. Bez ikakve namjere da branimo faktične zablude i *sablazni* neuravnoteženih elemenata i ljudi bez moralnog osjećaja, treba ipak ovdje konstatovati, da ilustrovani njemački listovi koji su se toliko sablažnjavali nad židovskom pokvarenošću, vrve ne samo nepotrebnim umjetničkim aktovima koji su tobože manifestacija dinamizma, nego i bezbrojem fotografskih reprodukcija kupačica, akrobatkinja, barskih i drugih plesačica kojih je »umjetnička pojava« isto tako malo narodnog podrijetla kao i iracionalne ekstravagancije efemernih smjerova jedne žalosne epohe.

JEDNA GENERACIJA

HANS CAROSSA

Hans Carossa, koje je licem na Božić 1928. proslavio svoj šezdeseti rođendan, liječnik je poput Duhamela, s kojim ga veže crta blage čovječnosti i duboke produhovljenosti, povezane na neobičan način s njegovim znanjem o fizičkim uvjetima egzistencije stvari i pojava. Ali dok je Duhamel, pored svojih esejističkih »manifesta« o pojavama našega vremena (kod nas su prevedene »Scene iz budućeg života«) također pisac romana široke koncepcije (ciklus »Les Pasquier«), Carossa je u čitavom svom stvaranju više ličan, uvijek prožet ispitivanjem sebe i svojih iskustava o životu. Nakon svoga ratnog dnevnika (Rumänisches Tagebuch, 1924., kasnije prozvano: Tagebuch im Kriege), bavio se romanom koji prikazuje ljubav liječnika prema beznadno bolesnoj pacijentkinji, što naziva »svojim Wertherom« (Die Schicksale Doktor Bürgers), zatim slijedi neobično bogata knjiga uspomena »Eine Kindheit und Verwandlungen einer Jugend« (1933.), obračun mladosti koju je proveo kao Bavarac i katolik, sin liječnika, najprije na selu, a zatim u Landshutu, u katoličkoj gimnaziji. 1936. izdao je roman — s očitim crtama autobiografijskog karaktera, kao što biva obično kod njega — Geheimnisse des reifen Lebens, po tematici vrlo srodan Goetheovim »Wahlverwandtschaften«, kao što i Carossin mirni, odmjereni stil

s nečim duboko duševnim i tihim iznutra crpe najviše iz Goetheove pripovjedačke promišljenosti i skladnosti ritma. »Der Arzt Gion« (1937.) — romanskim prezimenom podsjeća već na Carossino ime — crta na uzbudljivi način traženje izlaska iz kaotičnog poslijeratnog vremena, unoseći na vidljiv način dušu seljaka odnosno seljanke-pacijentkinje u romanu dvoje gradskih intelektualaca: umjetnice i liječnika. Posljednja knjiga, »Führung und Geleit« (1938.), opet je jedan obračun sa životom te iznosi piščevo gledanje na sve one koji su ga uveli u svijet života i umjetničkog stvaranja: osim klasika — u prvom redu Goethea — to je naročito krug austrijskih pjesnika i umjetnika iz početka stoljeća, napokon Hoffmansthal i Rilke. I svoj susret s Rilkeom prikazao je Carossa tako sjajno, te to pripada među najljepše dokumente o otmjeno-tihom pjesniku koji je toliko izbjegavao buku i slavu svijeta. Neobično je lijepo slijediti kako je Carossa, crtajući druge oko sebe, umio dati kao nehotice svoju vlastitu dušu, dušu čovjeka koji, unatoč svemu što ga okružuje, čuva i vjerno slijedi svoj put i zauzima posebno mjesto u današnjem svijetu. Izvaci koje donosimo dovoljno o tom svjedoče. Stranica iz »Tajna zrelog života« nisu u neposrednoj vezi s radnjom romana te im ne treba nikakva tumačenja, a još manje je to potrebno za ulomak iz »Djetinjstva i preobrazbe mladosti« koji tako jasno kazuju autorovu misao i čitav njegov stav u životu. Hans Carossa dobio je talijansku nagradu za godinu 1939., a »Goethe-Gesellschaft« odlikovala ga je 1938. tim da je na godišnjoj skupštini društva koje čuva Goetheovu duhovnu baštinu održao svečano predavanje o »djelovanju Goethea u sadašnjosti« (Goethes Wirkungen in der Gegenwart). Sva su njegova djela izišla u nakladi Insel-Verlag u Leipzigu.

RASKRŠĆE ŽIVOTA

Sudbina naknadno rođenih (epigona), koja je tištila naše vrijeme, bila je za nas katolički odgojene sinove naročito mučna. Svi najveći pjesnici i vjesnici za koje smo se oduševljavali, svi veliki njemački državnici i vojskovođe stoljeća bili su protestanti, i bilo je ljudi koji su gorkom zluradošću, mučeći sami sebe, isticali tu nepobitnu istinu. Vladali su se tako, kao da bi trebali samo promijeniti vjeru, pa bi odmah postali Goethei i veliki Fridrici. Štaviše davali su jasno na znanje da se naš katolički svijet iscrpao, da svijet od njega više ne može očekivati nikakve čiste sreće, nijedan u istinu slobodni duh da ne može više u njemu disati, u najboljem slučaju može u njemu čovjek dotjerati još do sveca. Ovo posljednje shvatali su kao porugu, i tko je to čuo, nasmijao bi se; no meni je to ipak zvučilo pomalo utješljivo, i kao što bi čovjek neku rijetku stvar, i ako je u ovom času baš ne treba tako jako, htio dobro sačuvati za svaki slučaj, tako sam i ja tu čudesnu mogućnost odložio, da se kasnije njom poslužim.

U ostalom smo osjećali ono brbljavo snižavanje nepravednim, ali smo tek malo toga imali što bismo mu mogli istaknuti kao ustuk. Bilo bi bez sumnje prigovora; no nitko ih nije nalazio. Da reformacija nije ni izdaleka bila tako davno unatrag, da su naslage žarkog katoličkog života morale proći, dok se uopće uzmognu pojaviti vrednote kao što su Goethe i Schiller, to i mnogo drugo — tko je na to mislio? Kao prava djeca svoga vremena imali smo vrlo malo slutnje o potajnom strujanju; za nas je vrijedilo samo ono što je bilo upadljivo vidno. Koješta nam je dakako sinulo osjećajem, što nismo mogli rasuditi, i za svečanih sati u katedrali, uz oluju orgulja i *hymnus angelicus*, kada bi stostruko gorio na ovjenčanim oltarima čisti vosak duševnih pčela, vidio bih doduše Crkvu široku poput nebeskog svoda, koja je lako u sebe uključivala i slobodno uzgiban duh kao što je bio Goetheov; no to ostaje svetim pravom mladosti, da unaprijed sanja jednoviti osjećaj čovječanstva do kojega će to čovječanstvo stići tek nakon neizmjerna stradanja, čak možda istom uoči svoje propasti.

Isus, to veliko sunce, ne izgubi se nikomu, koga je jednom prosjala njegova zraka. Čovjek ga može zaboraviti, može ga se odreći, no to ne mijenja ništa na stvari; on je zakopan i u najoblačnijem srcu, te se može svaki čas dogoditi da uskrsne. Ali protiv Crkve je ipak djelovao otrov onoga umrtvljivanja. Postali smo oštrovidni prema slabosti pojedinih svećenika i licemjerno pobožnih svjetovnjaka, nesigurnost je stvorila ohladnjenje, i dok smo se već stali klanjati po kojem kumiru vremena, izmicali smo se časnoj normi, kojoj smo zahvaljivali najljepšu, najličniju, najvredniju sadržinu svoga djetinjstva. Doduše je veliki krug crkvene godine zauvijek ostao nebeskom urom našega života; ali često, kada bih ushtio približiti se slobodno Vječnosti kroz slikovitu prozirnost biblijske povijesti, osjetio bih kako me nešto zaustavlja kao lastavicu koja udara o divno oslikan prozor. I tako sam se sam sebi pričinjao sad kao odabrano, sad kao neuspjelo biće, život je zapao u čudnu mješavinu, te me ni Goethe ni daleka gospodarica magične doline nisu mogli očuvati od te izmjenične groznice.

(Eine Kindheit und Verwandlungen einer Jugend, 1933.)

BRAĆA I SUSJEDI

Dolina sva klikće; muklo neprijateljstvo koje nas je već tako dugo rastavljalo od susjednog nam naroda, ublažit će se, kako kažu; uskoro ćemo opet ploviti na drugu obalu i smjeti putovati po onoj lijepoj zemlji. Sve se nada: trgovci vjeruju u uspostavu poslova, drugi opet hoće da pohode prijatelje, a drugi će se brodom voziti u staru prijestolnicu, koja još uvijek čuva nešto od svoga carskog sjaja. Nitko nije veseliji od Kordule, što nam se njezin zavičaj opet otvara; ona govori o polusatnoj vožnji do Winzera tako uzbuđeno kao da se radi o putovanju u južnjačke zemlje; ona sebi pripisuje čak i srčanost, da se uspne šumovitom Lajtom, da konačno vidi, kako se naše boravište čini odande.

Meni se još ne da pravo vjerovati u te radosne glasine, ali po njima i opet osjećam, kako oštro baš u našem kutu zemlje rijeka dijeli dva kraja. Naša je obala sjenovita, tamna zemlja koju sunce obasjava tek u uskom traku, dok druga obala dan za danom prima puno svijetla. Kod nas je zima duga te idemo još po snježnim poljima, dok se tamo već zelene šumske čistine. U našem tlu nema ni vapna ni soli, stoga ono ostaje bez mnogoga cvijeća, bez kojega čovjek ne zamišlja rado godinu. Čak ni modri različak ne niče iz njega, pa i bubrežnjak se pojavljuje tek u rijetkim izblijedjelim primjercima. Naša je mala lacerta sivomodra, dok tamo prijeko preko užarenog stijenja promiče veliki smaragdni gušter. Pa tako i našim ljudima nedostaje nešto boje i sjaja; tu je sve rad i strogost, narječje oporo pa čak i naši čudaci djeluju više tjeskobno nego šaljivo. Oni tamo govore našim jezikom; no njihov glas zvuči toplije pa i kad pripovijedaju svagdanje stvari čini se kao da pjevaju. Oni su od lakše i finije građe nego mi; brže prebolijevaju svoje jade; oni će brže od nas zaboraviti i ovu pomrčinu koja leži na nama kao i na njima. Oni gledaju k nama ovamo s divljenjem, neki bez sumnje i s čežnjom za našim i ozbiljnim i vatrenim duhovima; ali ujedno se boje da će izgubiti ono što je njima najbitnije, ako se nama predadu. A mi? Mi želimo biti s njima jedna država, no osjećamo ujedno, da je njihova duša radosno usklađena s čudesnim moćima, koje nama pripadaju tek u rijetkim snovima. Jer iako u njima djeluje i gori mnogo našega bića, ipak su oni prelaz drugim tajanstvenim narodima, kojih korovi odzvanjaju konačno u dalekoj, mudroj Aziji.

Katkad sam se pitao, ne bi li bolje bilo da čovjek sebi sagradi kuću tamo, na sunčanoj obali; no tada me je dvostrukom snagom zadržala naša svijetlom oskudna obala. Što nas tu drži? Jesu li to grobovi naših djedova? Jeli to ipak naše čovještvo, tvrdo, oporo, sudbinom žigosano? Da li su to divlje šume sa svojim beskrajnim vrelima koja nikada ljeti ne presuše? Da li je to naše strmenito željezovito gorje koje privlači oluje?

MAJČIN DAN U PERNKOFENU

Prije prvih pernkofenskih kuća začujem dobro poznato bubnjanje; devet malih drugova jurilo je, kao da o njihovu dolasku ovise najkrupnije odluke. Kao iz navike digoše ruke na pozdrav i htjedoše proći; ali uto ja zakrčim put zastavniku i tako zaustavim četu. Bubnjar, gledajući divlje, udari još jednom nevoljko po telećoj koži; tada se smiriše i, kao probuđeni iz sanjive omame, gledali su mi strano u lice. Tek kad sam ih zapitao kako je s njihovom opremom, počeše opet prepoznavati svoga blagajnika; stadoše se smiješiti, i jedan za drugim dadoše mi ruku. Povorka djevojčica, uredna, predvođena dvjema redovnicama, dolazila nam je ususret; ali dječaci i ne svrnuše okom na parove što su jasno čavrljali, a bilo je među njima ljepušnih lica. Ne zna se dakako, koliko se prkosna pretvaranja skriva iza takva odbojnog držanja, ali svakako to im dobro pristaje te

nam potvrđuje, da je počelo novo doba. Za naših đačkih dana bilo je drukčije; prvi prijazno bistri pogled kakve djevojčice obasjao bi nam cio svijet.

Dobro poznatom alejom tuja uđoh u groblje; nikad mi se nije učinilo svečanijim, čak ni na Sve Svete. Postavljanje slika i fotografija srećom je zabranjeno; ali svaki grob, u kojem leži koja majka, pokriven je šumskim granjem, a na svakom je humku gorjela voštanica. Neka mlada žena donijela je bila lovački stolčić; sjedjela je između dva groba i šivala dječju košuljicu. Dražesna je bila radinost jednoga kosa, koji je stajao na nekoj uskoj nadgrobnoj ploči, gotovo pokrivenoj jesenjim lišćem, i kao da ga je tko nabavio da čisti, uzimao je kljunom list po list i bacao ga s ploče.

Na trg sam stigao u času kada su dva mladića vodila starog cipelara Knotta iz njegove kuće. Začudio sam se što ga vidim, mislio sam da je već davno umro. Premda su ona dvojica puštala da on ide slobodno između njih, ipak se nije moglo ne vidjeti da to znači uhićenje. Mora da se o tom već i naokolo govorkalo; sa svih su strana dolazili ljudi i gledali. Zažareni od ozbiljnosti, poput anđela kaznitelja, vršila su oba mladića svoju službu. Pogled na kuću uhićenoga odavao je njegovu krivnju. Među svim onim svečano iskićenim kućama trga ostala je ona jedina neukrašena; ni na vratima, ni na prozorima, ni na čitavom modrikasto-sivom zidu nije bilo nikakva znaka. Ta se nestašica mogla doduše i pregledati; kućica je tako neznatno uska, te se jedva i može držati samostalnom; ali pernkofenski mladići nisu, kako se čini, nipošto htjeli zažmiriti; a bilo je i u držanju i u izrazu lica starčeva nešto što je činilo razumljivim srdito raspoloženje, koje je raslo protiv njega: šutio je uporno, nije odgovarao ni na kakav povik. »Mene pozna svatko«, to je bilo jedino što je izjavio; ali u tom se bez sumnje varao. Zakopan u radionici i u plijesnivim sobama, nije ni opazio, da su se redala neprestano nova pokoljenja, koja napokon nisu ništa o njem znala, dok ih nije odjednom uzbunio njegov neokićeni stan. Uostalom, nije se činio bojažljiv; gledao je samo neprestano na tlo, kao da traži nešto što je izgubio među kamenjem; tada odjednom podiže glavu i nasmiješi se začuđeno. Ništa na njemu nije bilo nemirno, osim ruku; one su se sveudilj sklapale i rasklapale. Nažalost nije bio ni dobro obučen, nego je hodao nehajno u najiznošenijem radnom ogrtaču. Jedan mu momak turi šaku pod nos; neki drugi, koji je bio prijazniji, zapita ga, zar ne zna da je i njega jednom majka rodila, i to pitanje kao da ga je nešto razveselilo. Neka mlada djevojka u golubinje-sivoj svili s pupoljcima ruža oko plave kose, sjedjela je na najgornjoj stepenici zdenca usred trga i slikala crvenom olovkom slova po bijeloj ploči od kartona. Bila je to samo jedna jedina kratka rečenica koju je pisala pred očima svih; ali je zvučila strašno i mogla se razumjeti samo uzavrelom uzbunom mladeži koja je izgubila strpljivost. Odavna traži ta omladina nešto tajno, a ne može da nađe; napokon osjeća da mu se približilo, misli da ima pravo na najveću svečanost, pa tko tu ne obuče svadbeno odijelo, bio tko bio, taj osuđuje sama sebe na tamnicu. »Poričem majke«, tako je glasila riječ koja je imala biti stavljena u usta upornom čovjeku kao neko priznanje, a neki zeleniš je čak pričao da će Knotta, objesivši mu onu osudnu rečenicu, odmah voditi oko trga. Isprva se nije čuo nikakav prigovor; nekoliko starijih ljudi pričinilo se kao da ništa ne čuju i ne vide, te prođoše naglo mimo. Meni pade na um da cipelar ima kćer, imenom Balbinu, rano osijedjelu, nešto zlovoljnu djevojku; nisu je mogli pronaći. Stari se opet i opet zaustavljao i tražio po pločniku; činio se prilično nepriseban, a to nije bilo povoljno po nj, jer ta mladost podnosi sve prije nego li ravnodušnost. Upravo stigoše i moji štićenici; ali oni, koji su bili poznati kao ratoborni, uzdržaše se. Kao nekog čudnog inozemca promatrali su neučesnika dok se odjednom misao svih ne obrnu drugamo. Visoko iz zraka dolazila je jasna zvrka, sjene preletješe preko trga, te malo i veliko uprije oči onamo gdje je između rubova oblaka, na tirkiznom dnu, plivalo jato aeroplana. Držalo se poiznad toka rijeke i letjelo brzo. — »Strani letači,« reče značajno neki mali grbavac te upozori na neobično fini zvuk i čudno laki oblik mašina poput libela. Drugi su ga pobijali; ipak je srdit srh prošao sabranim pukom, vratiše se pogledi dvostruko smrknuti sivom zarobljeniku, upravo kao da je taj bio dozvao sumnjive goste. Ipak mu zacijelo ne bi bilo teško zadobiti obzir svojih mladih sugrađana; ali on je i

suviše dugo živio u prošlostima, a da bi shvatio nove zahtjeve. Tko nije poznavao navike kraja, taj bi morao njegovo držanje u tom teškom položaju držati čak izazovnim. Iz jedne porculanske bočice izvuče on upravo čep koji je imao repić od lisasto-crvene dlake, te izbaci, tresući bočicom, na vodoravno uzdignutu šaku razmrvljenu smjesu u boji kavene trozge. Štaviše, polagana pažnja, kojom je od te smjese pomno izradio čunj, te ga tada vrlo potanko usisao u nozdrvu, bez sumnje bi na drugom kojem mjestu izazvalo sablazan; ali ovdje, u zemlji burmutskih mlinova, gdje zajedničko burmućenje znači gotovo isto kao u Mehiku mirovna lula, ovdje se nitko nije o to spotaknuo, naprotiv! Taj bi postupak bio mogao postati izvorom pomirljivu preokretu, da je starcu bilo dano i malo srdačnosti. Jer iako se nitko nije usudio da mu pokaže prijazno lice, to su ipak žene i muževi s neprikrivenom slašću slijedili besprijekorno vršenje ove opačine, kojoj su i sami bili podvrgnuti. A tko je uostalom pogledao mladićima dublje u oči, taj uskoro nije više vidio gnjeva nego stravu; starac je počeo izazivati strah. Kakva krupna psovka iz njegovih usta bila bi djelovala spasonosno; no on je udarao mnoštvo nevidljivom šibom svoje šutnje.

Hoće li se čudak držati starog običaja te, uzevši duhan, ponuditi burmutnicu onome koji mu je najbliži, to nije mogao nitko predvidjeti. Ali moglo se to od njega očekivati; no nitko nije htio primiti plemenitu tvar iz proklete ruke, te svi brzo potražiše svoje zalihe u džepovima. Uskoro zasjaše u koščatim rukama čudesne burmutice, mnoge od njih bez sumje preuzete od otaca, a druge opet zadobivene u susjednoj zemlji, umijećem nadarenoj. Vidio sam burmutice od modrog i mliječnog stakla, sa slikom Blažene Djevice i girlandama cvijeća, a osim toga doze od brezove kore i od drugih vrsta drva s ukrasno izdjelanim poklopcima, no i koštane i rožnate, a jednu i srebrnu. Ali sad stadoše oba mladića goniti na red; na licu im se vidjela zamišljenost, željeli su da uhićenoga uklone općoj radoznalosti; no već je bio spas na putu, i odmah se imalo pokazati, da nitko nije bio ovlašten da ožigoše radi nesjećanja onoga, prema kome su i sami ostali bili tako zaboravni. Knottova kućna vrata ponovno se otvoriše; na trg izleti, u tamnoj nedjeljnoj haljini s bijelim ovratnikom, sa zaplakanim mutnim očima, Balbina, njegova kćerka. Preko ruke joj je dugo salonsko odijelo; s njim potrči ona za ocem, strgne s njega sivi ogrtač i navuče mu otmjeni crni kaput, na kojemu se vije široka srebrena vrpca, koju danas nose svi u čast majkama. Pod njom su pričvršćene nekolike medalje i križevi, i kćerka se stade truditi da i te neugledne ukrase lijepo namjesti, da po mogućnosti nešto malo zasjaju na suncu. Tada htjede progovoriti, ali ne uzmože ni glasa proizvesti; kao da trpi od glavobolje, pritisne ona ruku na čelo i vrati se u kuću. Međutim su se mali crni drugovi, očarani medaljama i križevima, natiskali oko starca; htjeli bi ga navesti na to da se izjavi o njima, pa stoga izmjenjuju međusobna prezirna mišljenja o tom, samo da ga namame na to da ih pobija. Ali on ne uzima to ni malo na znanje, a to strašno srdi dječake: »Pa to su društvene značke, hajdemo!« rekne jedan glasno i povuče druge za sobom. Ali oba stroga stražara čula su opaku riječ te sad i sami uzeše na oko starčev ukras, ponajprije nešto porugljivo, kao da je to zaista samo mala maskerada; ali tada u isti mah izgubiše sigurnost, skupiše se i stadoše šapućući jedan drugome povjeravati svoja otkrića. Staro i mlado htjede nato vidjeti značke, neki drevni čovjek stade tumačiti, i za tili čas se glasno izjavi i raznese posvuda što je bez sumnje po koji znao, ali se nije usudio kazati: ti križevi, te spomen-medalje svjedočanstva su minuloga stoljeća, počasni znakovi, zadobiveni u pobjedničkom ratu kojemu država ima da zahvali svoj opstanak. Od svih, koji danas tako puni sadašnjosti ispunjaju trg, bilo ih je najmanje tada rođeno, a bez sumnje ne oba mladića; tek iz povijesnih školskih knjiga znaju oni o sjajnim uspjesima onih godina. »No ipak se učinio kažnjivim«, mišljaše grbavac koji je prije buncao o stranim letačima; ali nitko ga i ne sluša. Neka prastara žena dovuče se do starca; polako navuče naočale i stade tražiti po crnom suknu; tada upre prstom u jednu već sasvim potamnjelu medalju: »To je možda još i važnije«, reče sa smiješkom odlazeći, i odmah se netko sjetio, da je istina da je Knott jednom pred mnogo godina izvukao iz rijeke dijete koje se već gotovo bilo utopilo.

Dok se zato starcu iskazivala zadovoljština, sjetio sam se prizora kojemu sam pribivao prije više godina, ali ne u svom zavičaju nego

u južnijoj zemlji, gdje se valjda već i svijetlom nadarenije nebo brine za to, da mladost i starost ne budu međusobno tako strani, tako nepoznati kao kod nas. Bilo je to u Sieni, visoko iznad širokog trga koji se zove Campo; sjedio sam u sjaju najblažeg listopadskog sunca na balkonu palače i gledao nepregledne čete mladih fašista kako prolaze u poklonstvu ispred kralja. Između dviju crnih kolona stupao je starac, sijed kao ovca, u crvenoj košulji, koja ga je označivala kao nekadanjega suborca Garibaldijeva, vjerojatno jedinoga, koji je još u gradu živio. Duboko pognut i smeđ poput mumije, ali smiješeći se kao kakav djed i sporazuman sa svim, kasao je uz radosnu galamu mnoštva, obasut cvijećem što su ga bacale mlade djevojke, i kad je prolazio ispred kralja, digao je ruku; ali ozbiljni mali kralj digao je svoju ruku još više od njega. Bila je nadsvijesna, opća radosna slava, i što sam je se više sjećao, to više mi se nametalo uspoređivanje. Ako uklonim iz pernkofenske scene sve što je seosko i nezgrapno, čudačko, to je ona bila krepča i punija života nego ona južnjačka. Pa kao što se često prava bit umjetnika bolje raspoznaje iz malih, nenamjerno nabačenih crteža negoli iz njegovih velikih djela, gdje se on nerijetko skriva iza štita, to je ovaj tjeskobni, zbrkani događaj iznio na svijetlo nešto što u velikim gradovima ostaje većinom nepoznato. Vidno se pokazala tragična dispozicija jednoga naroda, kojega duševni svjetovi katkada i premalo znaju jedan o drugom. Tjeskobno je djelovao taj neosporivo šutljivi starac koji nije dao ni da se nasluti, da li ga je pamćenje ostavilo ili ga tište mračna viđenja dok je sve oko njega kipilo od svečanosti; no tjeskobno je djelovala i ta preozbiljna mladost koja nije našla tople riječi, koja bi bila njega pretvorila u njihova prijatelja. Sada dakako, kad se ovjerovio kao hrabar vojnik a povrh toga i spasitelj jednog djeteta, rastao je od sekunde do sekunde visoko iznad svoga malograđanskoga oblika te je brzo dostigao sferu, u kojoj se carstvo pradjedova stapa s carstvom pramajki. Tišina pade po trgu; bilo je kao da svuda između živih hodaju majčinski duhovi zaštitnici zemlje, i po koji smisleni čovjek bez sumnje je pomislio, da samo njima pripada pravo, da zamole brata koji je oklijevao da iskiti svoju kuću. Pogledao sam onamo, i baš su uto počele neke mlade žene ovijati vijence jelovih grančica oko vrata i prozora.

(Geheimnisse der reifen Lebens, 1936.)

PAUL ALVERDES

Paul Alverdes, od prilike vršnjak Carossin, pjesnik i pripovjedač, uređuje i izdaje »Das Innere Reich«, Unutarnje carstvo, »časopis za pjesništvo, umjetnost i njemački život« koji izlazi u nakladi Albert Langen-Georg Müller u Münchenu. Ime osvjetljuje značajno sam sadržaj lista koji se odlikuje izvjesnim prekaljenim individualizmom u gledanju i u sadržaju. U veljači 1939. izišao je broj posvećen francuskoj književnosti, a kao uvod je broju članak »Chacun devant sa batterie«, kojega bitni dio donosimo u prijevodu. Broj donosi u prijevodu odlomak »Eve« Charlesa Péguyja, fragment o ulasku Francuske u rat 1914. od Julesa Romainsa, pjesme i oglede Superviellea, Montherlanta, Paula Valéryja. Osim toga, studiju o francuskom romanu-rijeci (Romanepos, roman-fleuve) od K. H. Bremera, o Blaiseu Pascalu od F. E. Petersa, o H. de Montherlantu (o kojemu je kod nas pisao g. dr. Bonefačić) od K. Eptinga, o Stendhalu od Waltera Bauera, o podrijetlu francuskog impresionizma i ekspresionizma od H. Reetza, o Flaubertovim putovanjima od W. Bauera, te od istoga pisca prikaz Fournierova romana »Le grand Meaulnes«. Dirljivo je kod toga da su i Charles Péguy i Alain Fournier poginuli u ratu protiv Njemačke, a Montherlaut je u rujanskoj krizi 1938. napisao ratobornu knjigu »Equinoxe de Septembre«. Premda ranjen u Svjetskom ratu i oprošten vojne službe, on se tada bio javio u vojsku, da može kao uniformiran pisac doprijeti sve do same njemačke granice i zapisati svoja oštra i grižljiva zapažanja. Kako je sve to zašlo u fantastični svijet priviđenja, a nakon rujna 1939!

SVAKI PRED SVOJOM BATERIJOM

Kondukter spavaćeg vagona bio je Francuz, sijede kose, s malom, sijedom bradicom na još mladićki nježnom licu. U tamnoj bluzi uniforme, skopčane do grla, s képijem bio je sličan jednoj slici maršala Joffrea. Pozdravio me okretnom nijemštinom vrlo ljubezno i poveo me, noseći u ruci moj kovčeg, kroz svoja kola kao gosta kroz svoju kuću i pokazao mi pregradak u kojem sam imao provesti noć. Bio sam jedini okašnjeli došljak, pa tako se, dok je on spremao postelju, i dok sam se smještao, zametnuo raznolik razgovor: da će se gospodinu Pariz vrlo svidjeti, jer je to divan i neisporediv grad; ali da on sam ne voli velike gradove, nego da stanuje u maloj kućici na ladanju, a i ja sam njemu mogao priznati istu takvu ljubav. U tom smo već bili prešli i most preko Rajne i vlak se zaustavio na kolodvoru u Strasbourgu, kad sam stigao do pitanja odakle on zna tako dobro njemački. Naučio je u Ohrdrufu, odgovori on; gotovo četiri godine bio je kao ratni zarobljenik u ohrdrufskom taboru, a tu je čovjek već mogao naučiti njemački.

Četiri godine; — nato nisam ni ja mogao prešutjeti, da sam i ja onda koješta vidio, doduše ne baš kroz četiri godine, ali svakako, bio sam pri tom. To je upravo bilo kao da mu među ostalim kažem, da sam i ja pucao na njegove ljude, a da opet ni ovi nisu ostali dužni odgovor. No tada se dogodilo ono čudnovato i dirljivo, što se tako često može doživjeti kada se sastanu vojnici iz velikog rata, a što sam i ja imao prilike još često doživjeti, iako ne u tako značajnim okolnostima kao na ovom mom prvom putovanju u Pariz. Na njegovu dobrom muževnom licu zasja naime iskrena radost, digao je svoj képi, kao što sam vidio često francuske časnike na Rajni kako čine isto to, pružio mi ruku i rekao: ta to ga tako jako veseli, pa onda smo na neki način drugovi. On se naime uvijek raduje kad se sastane s Nijemcima, a dakako najviše s nekadašnjim vojnicima. On nam je naime dužan zahvalnost otkad je bio u Ohrdrufu. Tamo je bio smrtno obolio, te bez vještine i skrbljenja njemačkog liječnika ne bi bio ostao na životu. Ne, dakako da ne će ništa uljepšavati, zarobljenički logor je zarobljenički logor a ne oporavilište. Ali svakako on ostaje pri tom, da odonda što se njega tiče vrlo cijeni Nijemce, pa je stoga i svoga sina poslao u Njemačku, da tamo još štogod privrijedi za svoje zvanje i da nauči njemački jezik. Tako reče i izvadi sliku svoga sina iz lisnice i pokaže mi je, a iza njega se kroz prozor moglo čitati ime grada u kojemu sam se ja rodio, a da ga nisam mogao ponovno vidjeti, a negdje u magli mora da se dizao toranj katedrale, nevidljiv u tmini.

Te noći nisam mnogo spavao. Ponoć je već bila prošla, kad smo prestali jedan drugom pripovijedati. Ne dugo za tim prispio je vlak u zonu, kroz koju se bez sumnje nitko od našeg pokoljenja ne će provesti spavajući. Kroz prozor se nije moglo vidjeti u maglovitoj tmini osim nekoliko svijetala i dva tri niza brežuljaka. Ali imena koja bi zasjala na pločama stanica, bila su časna imena, časna za moj narod zauvijek a časna isto tako za narod, kojemu sam dolazio u goste. Tu su dakle ležali na noćnoj poljani i snivali, već dvadeset godina, ovi s ove i oni s one strane, a ako je sada uzraslo i novo pokoljenje a staro se izgubilo, po zakonu vremena: mrtvaci se nisu izgubili. Trebalo je samo da se iskrcam na kojoj od ovih malih postaja, pa bih stajao pred križevima s imenima koja su mi poznata i draga, a i pred drugima s drugim imenima koja su bila poznata i draga mome drugu, kondukteru spavaćeg vagona. I tako se vlak vozio, a ja sam sjedio na postelji i zurio kroz okna i pozdravljao nijemo kroz prozor i klanjao se u svom srcu. Kasnije, već s onu stranu Marne, izišao sam van i šetao se hodnikom gore dolje. Ni kondukter spavaćeg vagona bez sumnje nije mogao spavati. Sjedio je budan u svom malom, osvijetljenom pregratku, s képijem na glavi, sa sijedom kosom i bradicom, sličan maršalu Joffreu, i koliko god sam puta ja, preživjeli, prošao mimo njega koji je isto tako preživio svoje drugove, kimnuo bi mi prijazno i nasmiješio se, kao što se otac smiješi svom sinu.

A sutradan ujutro, kad je vlak ulazio u pariski istočni kolodvor, bili smo se već sporazumjeli, da se ne ću povjeriti onako od oka bilo kojem nosaču prtljage. Htio mi je dozvati jednoga koji mu je bio znanac, i on naš drug, kako je rekao, da mi taj nešto pokaže. Ima naime tamo u trijemu kolodvora golema slika, i na njoj prikazano kako se upravo mobilizirani francuski vojnici opraštaju sa svojima, prije nego što ih vlak poveze na bojište. Stoga treba da točno pogledam tu sliku, i njegov će mi drug razjasniti sve potanko.

Stisnuli smo jedan drugom ruku i zaželjeli smo jedan drugom da se uskoro opet vidimo i rekli zbogom. Nato sam pošao za nosačem, koji se međutim pojavio i dobio točne upute; išli smo prema slici. On je prijaznom revnošću stao tumačiti, ali je govorio tako brzo, da ga

nisam mogao razumjeti. Ali toliko sam ipak razumio, da je i on onda bio pri tom. Napokon me upitao da li sam po prvi put u Francuskoj. Ne, odgovorim ja, prikupivši svoju školsku francuštinu, bio sam već jednom na putu ovamo, ali su me tako rekavši u tom zadržali — pred dvadeset godina. I opet sam doživio da se čovjek, koji je bio »pri tom«, nije zamračio pred čovjekom s druge strane. Kao da i nismo tada doživjeli nešto strašno zajedno s drugim i jedan protiv drugoga, nego nešto čega su se drugovi među sobom sjećali s ponosom i nekom tajinstvenom zadovoljštinom, rekao mi je riječ koju sam primio kao pravu dobrodošlicu njegove zemlje i koju nikad više nisam zaboravio: »Chacun devant sa batterie, monsieur, n'est-ce pas,« reče, »svaki pred svojom baterijom«. Rekao je to ponosno i ujedno pravom srdačnošću. Taj, koji mi je to rekao, nije bio čovjek ni pera ni čovjek politike, čak ni tako zvani intelektualac. Bio je to nosač prtljaga s Istočnog kolodvora u Parizu s pregačom od modrog platna. No činilo mi se da njegova riječ sadrži mnogo više prirodne mudrosti nego li toliko uzaludna vijećanja i uvjeravanja i odlučivanja prošlih dvaju desetgodišta. Izrazila je priprostu i čistu vjeru da svaki treba da stoji ondje gdje je njegovo usudno mjesto; ali spremnost na prijateljstvo i srdačno poštovanje prema mjestu koje je drugi zauzimao, što je bilo u njegovoj riječi i na njegovu licu, nisu dopuštali ni mržnje zlonamjernog zatvaranja jednog prema drugom. Stoga u času, kada me zapada čast da pozdravim u ovom časopisu kao goste nekoje znamenite zastupnike nove francuske književnosti, ne znam ljepše dobrodošlice, nego tu da ovom jednostavnom čovjeku iz tuđeg naroda još jednom zahvalim na njegovu pozdravu i da tu istu dobrodošlicu uzvratim našim gostima s istom srdačnošću, otvorenom i punom poštovanja.

GERTRUD VON LE FORT

Barunica Gertrud von Le Fort, rođena god. 1876., pripada među rijetke izrazito katoličke pisce koji su stekli priznanje u čitavoj njemačkoj književnosti, i zauzela je vidno mjesto, te se pročula i u inozemstvu. Njezini romani »Veronikin rubac« (Das Schweisstuch der Veronika) i »Posljednja na stratištu« (Die letzte am Schafott) prevedeni su na francuski. Kada sam 1928. pisao ovdje o njezinu divno dubokom romanu »Veronikin rubac«, obavijestila me nakladna knjižara da mi ne može dati nikakvih ličnih podataka o autorici, jer da ona želi ostati potpuno u pozadini. Sada je, u veljači o. g., Gertruda von Le Fort pohodila Pariz gdje je u »Ognjištu studentkinja« održala literarno veče s čitanjem izvadaka iz svojih djela. Čitala je stranice iz »Posljednje na stratištu«, nekoje od svojih »Himana Crkvi«, jednu pjesmu, pisanu za vrijeme rata, o katedrali u Reimsu, i napokon odlomak iz manje historijske pripovijetke »Carstvo djeteta« (Das Reich des Kindes, Albert Langen-Georg Müller, München 1934.). Tom prilikom ocrtala je gđa Simone Ratel, izvjestiteljica »Nouvelles Littéraires« (18. veljače 1939.) pojavu pjesnikinje ovako: Njezinim djelima, zamišljenim i promišljenim u glavi koja je jaka u teologiji i koja vri od neizrecivog smisla za ono što je božansko, pridružit ćemo u buduće sliku male silu-ete u crnom veluru, sitne, slivene, te poslije napora gotovo basrlja. Okruglo lice, meke crte, mek govor, gotovo plašljiv... Treba uhvatiti čvrsti, bistri, čelično-svijetli pogled njezinih širokih zjenica, da čovjek može shvatiti dvojnost Gertrude von Le Fort.« Napisavši pored gornjih djela još i roman »Der Papst aus dem Ghetto« (Papa iz Ghetta 1930.), primijetila je nakon čitanja svoje legende o posljednjim Karolingima, »Carstvo djeteta«: »Nije se slučajno desilo da sam tu opjevala nepobjedive sile, sakrivene u slabim bićima...« — Treba napomenuti da se njezine »Himne Crkvi« i »Himne Njemačkoj« (Hymnen an Deutschland) bore o prvenstvo s romanima radi svoje neobične ljepote i idejne snage. Posljednji je njezin roman »Die magdeburgische Hochzeit« (Magdeburška svadba, Insel-Verlag, Leipzig 1938.), iz kojega donosimo karakterističan odlomak koji baca snažno svijetlo na vječni — pa i sadanji — problem Njemačke. Odigrava se u doba tridesetgodišnjeg rata, kada su simbolični »snuboci« Magdeburga (Magd = djevojka) carski general Tilly i švedski kralj Gustav Adolf. Scena koju donosimo odigrava se u gradskoj vijećnici, a Willigis Ahlemann, Tillyjev izaslanik, i sam je Magdeburžanin koji je prišao carevu vojskovođi, očaran veličinom njegova sjajnog značaja i vojničke slave. U drugu ruku nalazi se u gradu švedski pukovnik Falkenberg, izaslanik švedskoga kralja, koji je uspio zaluditi Ahlemannovu zaručnicu (simbolika »djevice« iz imena grada), a i mnoge je gospode predobio za sebe. Sudbonosni tok pregovora između Ahlemanna i gradskih vijećnika ne treba komentara. Magdeburg su konačno zauzeli carevci, ali su ga, protiv izričite zabrane Tillyjeve, prilikom juriša spalili. Autorica je, dakle, u romanu nastojala oprati velikog junaka od ljage, koja mu se često u neobjektivnim povijesnim prikazima, s nepravom pripisuje.

CARU CAREVO, A BOGU BOŽJE...

Willigis je nato odaslao trubljača napolje, a oni su svi pristupili k njemu i pružili mu ruke, te su sada stali govoriti s njim bez suzdržavanja: Istina je, što je on rekao prije, i njima samima to stište srce, kad pomisle na mnoge žene i djecu bijednog, dobrog grada Magdeburga. Pa istina je i to, da su oni uvijek mislili kako treba da ovdje dočekaju posljednji čas, ali posljednji čas koji je nekoj vladavini dan da se održi, uvijek je samo prvi čas, a svi ostali ne pripadaju više njoj. To su morali iskusiti, kada ih je onda puk nadjačao: dok je još Šveđanin bio na putu, nadali su se da će opet puk dobiti za sebe vijećajući, ne bi li se grad ipak još mogao vratiti u podanstvo caru; no nisu više mogli narod u pravi čas privesti k sebi! A sad je Šveđanin zaista već na putu, da donese pomoć — to im ne može više Carsko Veličanstvo pružiti, prekasno je — nemaju više drugog izbora, nego da se uzdaju u Šveđanina.

Willigis odgovori da im je on već rekao kako Šveđanin dolazi prekasno, da ih spase.

Oni: Poznato im je, da ta pogibao postoji, ali Šveđanin upire sve sile da spase njihov grad — radi se samo o tom da li će ga Izbornička Saska i Izbornički Branibor još pravovremeno propustiti, to valjda znaju i u carskom taboru. — Opet je stalo pucketati i praskati u prostoriji kao na dan odluke (topovi su još uvijek šutjeli, ništa se nije čulo do lizanja plamena u kaminu).

Willigis: Treba da budu na čistu o tom, da Ekscelencija Tilly ne će čekati taj prolaz. Sve ako ga Saska i Branibor još u pravo vrijeme i dopuste, Šveđanin mora prekasno prispjeti — bliza pomoć Šveda nije njihovo uzdanje, nego njihova zla kob: on sili Ekscelenciju da zauzme grad — i to pod svaku cijenu. — Nato je njima bilo kao da odjednom gledaju, kao na dan odluke, u veliku panoramu rata, i vide, kao naslikan na slici, grad Magdeburg na šahovnici dviju vojska, sada potpuno matiran — nisu više vidjeli baklje koja divno sja, svijetleći i pozdravljajući pobjednika, nego kao da vide žrtveni plamen ovoga rata.

Cjepanice u kaminu odjednom se srozaše — u odaji je sve posivjelo. Willigis vidje, da su gospoda uvidjela sada svoj položaj: svima im se odjednom podbradak otegao tako dug i obješen — bilo je strašno vidjeti! Willigis prigne glavu i gledaše u tlo.

Konačno reče neki tihi, opori glas: »Dakle, mi nismo ključ svih stvari o koji stranke bacaju kocku, nego smo sami postali kockom ovoga rata, a sad će kocka pasti — potpuno smo napušteni«.

Willigis, isto tako vrlo tiho: Samo Šveđanin ih napušta, car hoće da ih spase, pa on je sam zato ovdje, da im ponudi milost. — Plamen se u oborenom cjepovlju trzao amo tamo, kao da ne zna, treba li da živi ili da umre. Guericke upita tada, može li Willigis gospodi saopćiti, šta čeka grad prilikom kapitulacije, jer on misli da se gospoda ustručavaju da skoče u tamu.

Willigis: Izbjegli bi, eto, strahote juriša. O svemu ostalom moraju sami pregovarati s Ekscelencijom — možda bi ga koji od gospode otpratio u carski tabor. Pogleda obojicu načelnika grada: oba su još uvijek sjedjela obješena podbratka, duboko sagnute glave — Willigis sagne opet svoju glavu: to je bio težak čas za ponosnu magdeburšku gospodu! Plamen u kaminu trzao se i borio.

Napokon opet tihi, opori malopređašnji glas: Willigis govori tu o carskoj milosti, no ta milost je mračna tajna za evangeličke staleže — konačno ne znači ona ništa drugo, nego da se hoće Magdeburg održati u životu, ali ga proglasiti prostim pokrajinskim gradom, a sve njih učiniti blaženima na papistički način. Još kad su bili na snazi, htjeli su im nametnuti edikt — šta će istom biti, ako se budu morali približiti Carskom Veličanstvu ovako nemoćni!

Willigis se prepade, jer na edikt i opet nije bio ni mislio; ali on je poznavao one u carskom taboru, tamo se već govorilo o budućem Magdeburgu! — U sebi: Ne mogu ovi ovdje izbjeći ediktu, ako se podvrgnu caru, a opet se moraju

podvrgnuti — ta grad ne smije propasti radi edikta! Glasno: Oni su se prije uvijek držali mišljenja, da ovo ovdje nije sakristija nego vijećnica, za njih se ne radi o mišljenju zelotskih pastora, nego o tijelu, životu i sigurnosti grada. Oni treba da ostanu u poretku vrhovnosti, a sami sebe treba da podvrgnu svom poglavarstvu.

Oni: Carsko Veličanstvo ne ostaje u poretku vrhovnosti; oni su htjeli vjerno razlučiti sakristiju od vijećnice — ali danas se to dvoje ne da razlučiti — ta oni ne mogu učiniti više nego što može cijeli svijet. Willigis zna da je staro vijeće bilo oboreno radi edikta a i njih same su njim nadjačali. To bi se danas i opet dogodilo, ako bi oni htjeli napustiti visoko crkveno poglavarstvo. Puk je doduše jedno vrijeme bio nemiran i klonuo, spreman na kapitulaciju pod svaku cijenu — ali sada ih je Falkenberg sve predobio za sebe — u krajnjoj nevolji dolazi još jednom do izražaja rogoborni i buntovni Magdeburg, ne više kao triumfator, nego utihnuo, svečano spreman na sve — oni se ne mogu držati po strani, moraju stupati zajedno s pukom i s Falkenbergom, jer inače ne bi mogli provesti kapitulaciju. Ne mogu oni razlučiti ono što ni samo Carsko Veličanstvo ne može razdvojiti.

Willigis: Baš dok je u Magdeburgu pobuna, ne može Carsko Veličanstvo lučiti.

Oni: Dok Carsko Veličanstvo ne uzmogne lučiti, bit će baš i pobuna. Što tko vjeruje, to nije stvar Carskog Veličanstva, nego Božja stvar. Pa ako Carsko Veličanstvo to ne može uvidjeti, ustrajući pri tom da svjetovnim sredstvima, nasiljem i pritiskom svake vrsti, uspostavi jedinstvo vjere i duha, tada će morati baš i Carsko Veličanstvo doživjeti, da ne uzmogne uspostaviti jedinstvo vjere i duha, nego će se i tijelo domovine krvavo razdirati. Tada bi se moglo dogoditi da podlegli Magdeburg opet jednom postane slavodobitni Magdeburg: propusti li Saska i Branibor sada Šveđanina ili ne — ako Magdeburg bude pao i silom sputan, propustit će ga oni svakako — dođe li Šveđanin danas prekasno ili ne — ipak će tada doći!

Plamen u kaminu dočepa se odjednom oduška te lizne visoko — i tako se i opet činilo, kao da se u sumračnoj odaji opet otvara panorama rata, i ugledali su kao naslikan na slici daleki obzor kao pokriven sjenama plamena, ugledali su grad Magdeburg i opet kao plamenu žrtvu ovoga rata, ugledali su po njemu zapaljenu čitavu domovinu njemačke narodnosti od Odre do Rajne, od Istočnog mora do Bavarske, kako gazi žarkim plamenom — ugledali su čitavu državu kao buduću rpu praha i pepela!

Willigis u sebi: Da li sam ja Ekscelenciju krivo razumio — to se čini kao da mi je dao posve drugi nalog nego što sam ja mislio — pa ne radi se o tom da se spase grad Magdeburg — radi se o državi!

Veliki topovi vani zagrmješe sada ponovno ultimatum.

Willigis: »Vi hoćete dakle da pred kapitulaciju postavite pitanje: ili državu ili vjeru?« Zaustavivši se, u sebi: Gdje sam to već čuo to isto pitanje?

Oni odgovoriše da to pitanje ne postavljaju oni nego da im se ono postavlja.

Willigis u sebi: Kad bih samo znao gdje sam to pitanje čuo, onda bih znao i odgovor — no znam samo to da je pitanje bilo krivo postavljeno. — Glasno: »Vi hoćete dakle da izdate državu u ime vjere«.

Oni: Švedski je ambasador jednom ovdje izjavio da se država ne može više izdati, ona je već izdana.

Willigis bezglasno: »Hoćete li možda reći da je Carsko Veličanstvo samo —« ustuknuo je pred tom riječju, nije je smio izgovoriti ni u najdubljoj svojoj unutrini!

Oni: Dakako, to su htjeli reći: vladavina koja svoje podanike pritište i tegoti radi vjere, postavlja ovima pitanje: »Ili državu ili vjeru« — a to smeta mir zemlji, to goni na uzbunu, to dovlači neprijatelja u zemlju, to počinja — sjena plamena iz kamina skoči odjednom u sred prostorije, kao da gori čitava vijećnica!

Willigis sam u sebi: Ta znao sam da to pitanje »ili državu ili vjeru« ne postoji — ne smije da postoji to pitanje; jer ako ima to pitanje, ako nam ga Carsko Veličanstvo postavlja, tada ne može nijedan protestant ostati carevac, tada ne mogu ni ispuniti svoju misiju ovdje, tada ću postati neposlušan svomu vrhovnom vojskovođi, tada moram i ja postati buntovnik kao i ovi u mom rodnom gradu — jer ja sam i sam protestant! Tada propada Magdeburg, tada se razmrska carstvo u komadiće! — Crveni mlaz plamena posegnu za njegovim rukama — Willigis ih povuče sebi. — U sebi:

Ali ja moram izvršiti svoje poslanstvo — ja sam vojnik i moram slušati, pa ma kako mi to teško bilo. Ne smije biti pitanja »ili država ili vjera« — ali to pitanje postoji: Carsko Veličanstvo postavlja ga dnevno iznova svojim evangeličkim staležima, Carsko Veličanstvo progoni ih i pritište radi njihove vjere — dakle ipak smetaju oni mir zemlje — dakle ipak oni nagone na uzbunu — dakle oni uvlače neprijatelja u zemlju — dakle počinja samo Carsko Veličanstvo — — Crveni sjaj plamena sune mu odjednom u lice — Willigis skoči sa svoga mjesta: Zagušljivo je tijesno ovdje u odaji, ne bi li smio otvoriti prozor. — U sebi: Da mi je samo tu trubljač sa zastavom, da se mogu uz nju sabrati kao prije. — Pođe k prozoru i otvori ga. — Tamo je dolje na trgu još uvijek carski jahač gledao prema vijećnici kao prema svojoj prastaroj baštini. Nad njim je visjelo nježno svibanjsko nebo zavičaja, upravo kao da se s nebeskoga svoda širi širok plašt ljubezno štiteći grad i zemlju — modar poput zastave: Willigisu dođe odjednom, kao da gleda nju samu. Duboko udahne zraka i vrati se natrag na svoje mjesto. — Teškom se mukom sabrao kao prije: Neka sada malo promisle na dragu domovinu njemačke narodnosti, kako li će ona morati strašno trpjeti, kad udari rat preko nje, kako će sva polja i livade ležati zgažene, poput onih pred vratima njihova grada — ta vidio je to pri svom ulasku u grad: ne raste više na daleko i široko ni jedna jedina živa vlat trave! To ne smije dopustiti, da čitava domovina njemačkog naroda prođe onako kao što je pred gradom Magdeburgom! Pa ako i samo Carsko Veličanstvo ugrožava domovinu njemačkog naroda, onda je baš na njima, da spase domovinu: moraju se podvrgnuti, moraju ustrajati uz Carsko Veličanstvo! — Baci pogled kroz otvoreni prozor: tamo je vidio komad zavičajnog svibanjskog neba poput okrajka svijetlog plašta — modar kao zastava. Učinilo mu se ponovno kao da gleda nju. Pa onda, nastavi on, moraju misliti i na mnoge lijepe gradove, što ih ima u domovini njemačkog naroda — Kod svog je ulaska vidio kako su svi zidovi i kule raspucani, a lijepa predgrađa pretvorena u pepeo — ne smiju dopustiti da svi gradovi u domovini prođu tako kao grad Magdeburg! Pa ako ih Carsko Veličanstvo ugrožava, to je onda baš na njima da ih spasu, — moraju se pokoriti, moraju istrajati uz Carsko Veličanstvo! — Willigis otare sebi znoj s čela. A zatim opet uz pogled na komadić modrine u okviru prozora: Pa napokon i nada sve treba da sada pomisle na državu samu, i kako će ona kroz na skroz pasti u nemoć, ako je se i evangelički staleži odreknu! Tada će čitava država stajati onako kao danas grad Magdeburg, opkoljen neprijateljima — ta već su se svi narodi okupili na njezinim granicama, da upadnu u nju poput Šveđana! Pa ako dakle i samo Carsko Veličanstvo ugrožava državu, onda je baš na njima da ga spasu — morali bi se pokoriti, morali bi istrajati uz Carsko Veličanstvo! — Willigis obrisa znoj s čela.

Međutim se gospoda uznemiriše. Ta on govori neprestano mimo njihova pitanja, koje ne glasi: »Država?« nego: »Ili država ili vjera?« — ako bi istrajali uz Cara, ne bi vjeru mogli spasti.

Tutanj topova sad opet stade — Willigisu je bilo kao da topovi pred gradskim vratima zaustaviše dah. — U sebi: Bože moj, kad bih samo još znao odgovor na to pitanje! No znam samo to, da oni moraju istrajati! — Zurio je u otvor prozora. Plamen u kaminu opet je cvrljio, kao da ne može ni živjeti ni umrijeti — čulo se jedan čas samo pucketanje u zidovima.

Odjednom Willigis: »Ali ni Šveđanin ne će spasti vjere — kako može Šveđanin spasti vjeru? Vjeru može spasti samo Bog!« — Willigis se zaustavi; ta tu se odjednom stvorio zaboravljeni odgovor kojega se uzalud nastojao sjetiti, došao je iz njegovih vlastitih usta, upravo kao onda kada se s Ekscelencijom Tillyjem zajednički prokopao kroz neprohodnu guštaru i oslobodio se.

Međutim oni: Što on to govori, lijepo je slušati, ali neka samo zamisli nevolju vjere, kako što se već zna da je tu i tamo nastala u zemlji, gdje se provodi edikt: kako je to, kad čovjeka krajnom silom stjeraju u najmanje kutove i uglove, te mora potpunoma zašutjeti — ta to bi bilo protiv svakog iskustva ovoga svijeta, ako tko misli da u takvu položaju može obastati samo s pouzdanjem u Boga!

Willigis: »Ali vjera je ipak baš nešto što se protivi svakom iskustvu ovoga svijeta«.

Oni, u svojoj unutrini: Očito se ni on sam više ne može snaći, inače ne bi mogao tako s nama govoriti! — Glasno: Što on to govori,

i opet se vrlo dobro sluša, ali se nije, koliko oni znaju, još nikad pokazalo. — Willigis nato pocrveni. U sebi: Zar da im možda sada stanem govoriti katekizam, kao kakav mali dječak? Ta to nije od mene tražila Ekscelencija! — Nabrao je čelo i ušutio.

Grmljavina topova uzdrma sada opet zidove vijećnice tako, da je ukras s okvira kamina pao u žarko ugljevlje cjepanica — crvene iskre klisnuše poput užarene kiše u dvoranu vijećnice. Willigis u sebi: Moram se odlučiti da još ipak navedem i katekizam — ne ćemo inače naprijed. — Baci pogled na modrilo prozora. — Tiho, muževno plaho: To se pokazalo, kad je Gospodin Isus bio razapet, umro i pokopan pa treći dan opet uskrsnuo od mrtvih — tako kaže kršćanska ispovijest vjere. — Dao se na to da zgazi iskre koje su mu vrcale oko nogu. — A nato gotovo prkosno: »Vi ste htjeli uvijek stajati na samoj vjeri — kod cara stojite na tom. Ako spasete državu, spasli ste i vjeru!« Međutim su ga gospoda gledala bez riječi — nisu ga razumjeli — samo su osjećali da im izvlači tlo ispod nogu. — U kaminu pade opet komad ukrasa, no nije više iskresao ni jedne iskre. Topovi ušutješe. — »Vi mislite dakle, Willigis Ahlemanne,« reče napokon krzmajući neki glas, »da car ne može vjeru razoriti, upravo kao što je Švеđanin ne spasava, car može razoriti samo državu — trebalo bi da mislimo na to! No država je još samo sablast iz starih dana — ovdje već stotinu godina nitko više nije ugledao države, svi su gledali samo vjeru!«

Willigis: »Ovdje nije nitko više gledao vjeru — ali državu ste ugledali — upravo onda kad ju je ambasador nazvao starom sablašću — ta bilo vam je kao da hoće da se vrati car Oto i da položi svoju glavu u krilo djevice i da se još jednom pouzdate u moć njegove države — zar ste to posve zaboravili? Car Oto stoji i sad pred vratima.« — Tada i opet bi tako kao da im on izvlači tlo ispod nogu; jer čas o komu je on govorio nije bio zaboravio ni jedan jedini od njih! Tad spustiše glave.

I opet prijašnji glas: »Willigis Ahlemanne, otvorili su grobnicu cara Otona u katedrali, da sakuju zlato iz nje u novac u borbi protiv cara Ferdinanda — car ne polaže više svoju glavu u krilo djevice i ne povjerava joj više moć države« — glas se prelomi od boli — boj je bio dobojevan.

Willigis: »Ne, sada polaže djevica glavu u krilo cara i vraća mu natrag moć carstva. Grad mora dati caru što je carevo, — jer inače će propasti vjera; ali car će morati dati Bogu što je Božje — jer će inače propasti država.« *(Die magdeburgische Hochzeit, Leipzig 1938., Im Insel-Verlag.)*

Sve oglede odabrao, uveo i preveo Ljubomir Maraković.

KNJIŽEVNI OBZOR

DVA ZANIMLJIVA DJELA MALE KNJIŽNICE MATICE HRVATSKE.

Zamisao Matice Hrvatske, da u svojoj Maloj knjižnici pruži niz rasprava o aktualnim temama ili da pruži mogućnost izdavanja naučnih rasprava manjeg opsega a općeg interesa, s uspjehom je oživotvorena. Četiri kola s 23 izašla sveska najrazličitijeg sadržaja i načina obradbe učinile su danas M. K. Matice Hrvatske ne samo našom dragocjenom kulturnom tekovinom, nego i potrebom. Mirne duše se može reći, da je danas M. K. odličan priručnik svakom našem inteligentu, pa, štaviše, i onom, kojega zanimaju i čisto stručna pitanja. Doduše, možda bi se mogla M. K. prigovoriti ta šarolikost tema i različiti način njihove obradbe. No upravo ta raznolikost jest »ono nešto«, što će više manje svakog zainteresirati i, što je glavno, zadovoljiti, dok čas feljtonski, čas strogo naučni, a čas zajedno jedan i drugi način obradbe može i šire krugove zainteresirati za specijalna i, da se tako izrazimo, naučna djela. Kolike je važnosti baš to populariziranje znanosti i znanstvene literature za nas Hrvate s ograničenim nakladnim mogućnostima, ne treba posebno isticati. Upravo nehaj naše inteligencije prema znanstvenoj domaćoj knjizi (koja, tobože, ne može vrijediti toliko, koliko strana!) uzrok je gotovo potpunom pomanjkanju vlastite literature u nekim vrlo važnim granama nauke. Na tom polju Mala Knjižnica Matice Hrvatske ima značenje pionira i neocjenjivu vrijednost.

O problemu hrvatske kulture i njena značenja i karakteristike kod nas se sve do najnovijeg vremena nije raspravljalo, a kamo li pisalo. Tek politička konjunktura iznijela je taj problem na dnevni red dajući tako nekim politikantima prilike, da pod okriljem službene političke ideologije trabunjaju o problemu hrvatske kulture. Stoga je Matica Hrvatska vrlo dobro učinila što je kao prvi svezak niza članaka i rasprava svog predsjednika prof. Filipa Lukasa o hrvatskoj narodnoj samobitnosti[1]) izdala raspravu o problemu hrvatske kulture. Ta je raspravica prvi ozbiljniji pokušaj karakterizacije hrvatske kulture, koji nije, doduše, zadnja riječ o tom predmetu, ali je ozbiljan i stručan prilog, koji će svima budućim djelima biti dragocjen putokaz. Ta ona ni ne može biti ništa drugo, jer je za takva djela potreban ne samo opsežan specijalni studij, nego i monumentalna djela o specijalnim granama kulturnog djelovanja kao na pr. umjetnosti, pravu itd. No autor ni ne pokušava dati ono, za što treba još decenije rada desetaka stručnjaka i naučenjaka, već potaknut aktualnošću predmeta postavlja stvari na svoje mjesto, u prvom redu imajući pred očima tekovine znanosti velikih naroda.

Čitava se radnja, koja je, na žalost, pisana u stilu predavanja (dopustite, da ga nazovemo »stil na dušak«), dijeli na tri dijela. Najprije se odgovara na pitanje, što je kultura i kako je nastala. Polazeći pri tom »ab ovo«, utvrđuje, da je čovjekov životni rad usmjeren u jednu ruku da nadvladavši materiju postigne što bolje uvjete za svoj opstanak i život, a u drugu ruku uvidjevši u prolaznosti materije pripremu za prekogrobni, netjelesni život, unaprijedi život duha. Prvi rad čovjekov na unapređenju njegova materijalnog života zove njemačka nauka, koja se s time najviše pozabavila, civilizacijom, a drugi kulturom. Naprotiv francuska nauka pod pojmom cilizacije smatra više onu drugu čovječju djelatnost, nego prvu, stvorivši tako svoj osebujni znanstveni pojam. Autor prihvaća pojam kulture, kako ga je odredila njemačka nauka i konstatira, da kulturu čine »one vitalne i potom subjektivne unutarnje organske funkcije, koje ostvaruju objektivne zakone, a koje imaju u sebi sposobnost za postignuće nadživotnih zatjeva.« (Str. 11. i 12.) U drugom dijelu autor odgovara na pitanje u čemu se sastoji hrvatska kultura i koja joj je jezgra i sadržaj, te konstatira, da je hrvatska kultura nastala kao i kulture svih naroda »iz trajnog primanja tuđeg, preobražavanja i iz novoga našeg stvaranja.« (Str. 48.). Kod toga su krupno značenje imala dva faktora: 1) doseljenje naše na teritorij zapadne rimske kulture, i 2) primitak kršćanstva u zapadnoj rimskoj crkvi. No taj utjecaj stranih elemenata nije škodio izgradnji naše kulture, jer je prošao kroz filtar hrvatske narodne duše. Autor duhovito ističe, kako bi konsekventno izbacivanje »neautohtonih elemenata« iz našeg života, kako to propagiraju kojekakve političke krilatice, dovelo do toga, da ne bismo smjeli saditi ni vinovu lozu, ni ružu, ni karamfil, ni breskvu, ni krumpir itd., jer su to neautohtone biljke, kao i njihovi nazivi. U trećem dijelu odgovara se na pitanje: tko je stvaralac naše kulture, da li pojedinci, jedan stalež ili cijela zajednica, te najprije određuje pojam naroda. Narod određuju dvije značajke zajedno: objektivna i subjektivna. »Objektivni momenti dobivaju tek onda svoju vrijednost, ako ih narod za svoje smatra i kao vlastite proživljuje« (Str. 54.). Hrvatima su po autorovu mišljenju svojstveni slijedeći objektivni i subjektivni momenti, koji ih razlikuju od svih ostalih naroda: 1) neagresivnost (nema navalnog rata!), 2) etičnost (ne žele tuđeg) i religioznost (koju je već Dante zapazio), te 3) težnja i borba za slobodu. Tu svoju karakterizaciju autor uspješno prikazuje u svijetlu historijskih činjenica i poredaba upućujući na nemogućnost preciznosti, jer je svaki narod posljedica bezbrojnih činilaca: psihičkih, povjesnih, kulturnih, geografskih itd. Kod tih poredaba autor odlično ukazuje na pogreške, koje je strani svijet, a do nedavno i službeni režim činio da opravda postojanje nekog »jugoslovenskog naroda«. Za pitanje pak »tko stvara kulturu, pojedinci, stalež ili narod« autor utvrđuje i naučno dokumentira, da ovo nigdje ne postoji do kod nas, gdje su ga iznijele političke prilike. Svaki član naroda, koliko radi u duhu svog naroda, stvaralac je kulture. Čim on radi protivno duhu naroda, postaje renegat. Prema tome uvijek je stvaralac kulture čitav narod, jer je »narod organska cjelina, jedan totalitet, koji obuhvata sve staleže bez razlike zani-

[1]) Filip *Lukas:* Hrvatska narodna samobitnost, Knjiga prva: Problem Hrvatske kulture, Mala knjižnica M. H., Kolo III. Svezak 15, Zagreb 1938.

manja.« Višu kulturu stvara duhovna elita, u kojoj prevladava gradski elemenat, a svaki narod mora imati baš tu elitu, kako konstatira španjolski filozof *Ortega y Gasset*, ako ne želi doživjeti ono, što je doživio nedavno španjolski narod.

Iz ovog kratkog pregleda sadržaja može se vidjeti koliku važnost i vrijednost ima ta knjižica, a zbog aktuelnosti samog predmeta potrebno je, da tu u prvom redu naučnu, dakle objektivnu knjigu pročita svaki Hrvat.

Nije samo vrijedno i potrebno upoznati povijest talijanskog narodnog preporoda radi susjedstva i utjecaja, koji je Italija vršila na nas, a još i danas vrši, kako je to istaknuto u uvodu rasprave sveuč. prof. Antuna Dabrinovića[2]). Danas je i nama Hrvatima, kao i svima narodima Evrope, potrebno baciti što dublji pogled u bližu historiju, koja je položila temelje ovom našem vijeku, jer nije samo pusta riječ, da je povijest učiteljica života. U vrijeme, kada se dnevno zaboravljaju sve pouke prošlosti, kada neznatne i nemoćne u tom velikom obračunu obuhvaća briga zbog neizvjesne sutrašnjice, može povijest podučiti, da u Evropi ne će i ne može biti mira bez pravde. To dokazuje povijest borbe za slobodu svakog naroda, pa i talijanskog. Upravo radi toga je M. H. dobro učinila izdavajući raspravu sveuč. prof. Dabinovića u današnje vrijeme. No nije samo to prednost izdanje te knjige. Daleko je veća njena prednost ne možda u odličnom poznavanja materijala (što se kod stručnjaka samo po sebi razumije), već u njenu stilu. Mirne duše može se reći, da ne samo do danas nismo imali tako pisanih povijesnih rasprava, nego da je teško da ćemo ih i u dogledno vrijeme imati. Nije to suhoparni stil rasprave, pune naučnih prepiraka i utvrđivanja, a ni još suhoparniji stil kroničara. To je stil romansirane povijesti (ta jedino se na taj način može približno karakterizirati), gdje su ličnosti i događaji, stvarani po nepoznatim onim činiocima narodne povijesti, povezani idejom slobode, prikazani takvom sugestivnošću, te se čitaocu čini, da ne čita, već gleda film o borbi talijanskog naroda za slobodu. Činjenice pak kao na pr., da su borci za slobodu Italije smatrani izdajicama, da su se široki slojevi talijanskog naroda opirali svom vlastitom oslobođenju i tolike druge mogu svakoga u ova burna vremena poučiti i dati mu snage i optimizma. Toga radi željeti je, da Mala Knjižnica M. H. nastavi s izdavanjem sličnih povijesnih prikaza. Ipak treba istaći jednu zamjerku. Budući da mi nemamo velikih povijesnih djela, trebalo bi uvijek navesti ne možda čitavu upotrebljenu literaturu, već barem nekoliko djela u kojima se nalazi literatura. To će dobro doći i onima, koji su zbog svog studija prisiljeni uzeti u ruku specijalnu literaturu, a i onima zainteresiranim, koji bi htjeli o prikazanom predmetu što opširnije pročitati. Koliko će to praktične koristi donijeti, ne treba posebno isticati.

K. Mlač.

[2]) Antun *Dabinović:* Narodni preporod Italije, I. 1815.—1849. i II. 1849—1870., Mala knjižnica Matice Hrvatske, Kolo IV. svezak 22. i 23., Zagreb 1939.

Izdaje »Kolo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu. — Uređuje i izdaje za »Kolo Hrvatskih Književnika«: Dr. Ljubomir Maraković, Zagreb, Gajeva ul. 36. — Upravu vodi: Gđa Marija Horvatin, Zagreb, Palmotićeva ul. 3. II. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu.

(Nastavak sa 2-ge strane omota).

zili svoje simpatije: evo im prilike da to i djelom zasvjedoče, jer se ovdje ne radi doduše o meni, nego o listu u koji sam uložio dvadeset godina rada, da njim opravdam ljubav i povjerenje koje ste mi iskazali.

Molim Vas da ne mislite da je ovaj broj ispunjen većim dijelom mojom rukom zato, što možda nije bilo suradnika; ali nije bilo moguće skupiti njihove radove u tako kratku roku, a trebalo je godište pritjerati kraju. To je i razlog, što sam posegao za prijevodima, koji brže idu od ruke, a međutim sam ostao dužan više prikaza naših domaćih djela, o kojima bi trebalo govoriti. Ali to nije slučajno; već odavna se osnova ovakva rada izgrađivala u mojim željama, i bilo je nemoguće zaustavljati sve što se nakupilo. Ponajprije, Društvo sv. Jeronima izdalo je »Proljeće« gđe. Sigride Undset, no to je roman iz njezine prve epohe, te nema još ni one bistrine pogleda ni one majstorske snage pripovijedanja, kakva se očituje u njezinim glavnim i velikim djelima. Mala pripovijest — jedna od rijetkih njezinih pripovijesti malog opsega — o Vilmundu Vidutonu ima sve karakteristike njezinih monumentalnih djela historijskog karaktera: i sjajnu plastiku lica i pejsaža, i finu psihologiju odraslih i djece, i duboku vjersku proživljenost, i primitivizam sujevjerja, i ozbiljnost sudbonosnih događaja i sjajni srdačni humor. Tako je ova pripovijest uistinu prva koja kod nas u prijevodu predstavlja klasični stil velike norveške pripovjedačice. (U sadanjim je prilikama bilo nemoguće doći do originalne verzije, te je prijevod priređen po njemačkom izdanju, s rezervom da će u danom slučaju biti naknadno ispoređen s originalom). Što se tiče »proreza« kroz generaciju njemačke književnosti, komentar bi bio neumjestan; treba samo dodati, da su odabrane partije prevedene integralno bez ijedne izmjene. Kod odlomka iz romana gđe. von Le Fort korisno je, možda, dodati, da je u načinu pisanja imitovala stil 17. stoljeća, karakteriziran depresijom tadanje njemačke književnosti a razvojem, nasuprot, vojničkog i kancelarijskog službenog stila; otuda česti indirektni govor kao u zapisnicima preslušavanja, i mnoge titulature, što bi čitaocu u prvi mah moglo donekle otešćati čitanje.

Sve što je trebalo obraditi, naročito iz suvremene hrvatske književnosti, bit će, ako Bog da, uzeto u obzir u novom godištu, a bit će na sličan način doneseni i prikazi stranih književnosti, odnosno, što je još točnije, život i bit stranih naroda kroz značajna djela njihove književnosti. Držim da ne trebam razlagati korist i potrebu takva rada.

Svima koji su »Hrvatsku Prosvjetu« na bilo koji način poduprli u ovom godištu, izričem u ime izdavača i u ime uredništva najtopliju zahvalu, uz molbu da ostanu vjerni i što revniji u sve težim vremenima. Ali baš u tim vremenima treba da »Hrvatska Prosvjeta« sja kroz tmine kaosa postojanim i čistim svijetlom.

Ljubomir Maraković

HRVATSKA PROSVJETA

IZLAZI MJESEČNO OSIM U SRPNJU I KOLOVOZU. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA". — GODIŠNJA PRETPLATA DIN 100·—; ZA ĐAKE DIN 60·—. — ZA INOZEMSTVO DIN 120·—. ĐAČKA DRUŠTVA IMAJU ĐAČKU CIJENU KAD NARUČE PET PRIMJERAKA. — BROJ ČEKOVNOG RAČUNA 33720

Jesam li izvršio
svoju dužnost
i poslao pretplatu?

Naš vrijedni suradnik g. Branko Klarić izdao je u vlastitoj nakladi dvije zbirke pjesama:

Darovi vječnosti
Sklopljenih ruku

Donosimo u ovom broju oglede iz obiju zbirki koje toplo preporučujemo. Takvu smo uslugu pripravni učiniti i drugim našim suradnicima, ako nam odabrane stranice svojih djela pošalju prije nego što ih dadu u štampu.

UREDNIŠTVO

Uredništvo ovoga broja zaključeno je 20. prosinca 1939.

NARUDŽBE, NOVCI, REKLAMACIJE, ŠALJU SE UPRAVI „HRVATSKE PROSVJETE" (GĐA. MARIJA HORVATIN), ZAGREB, PALMOTIĆEVA UL. 3. II — RUKOPISI I SVI LISTOVI ZA UREDNIŠTVO ŠALJU SE NA ADRESU: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ (UREDNIŠTVO „HRVATSKE PROSVJETE") ZAGREB, GAJEVA ULICA 36.